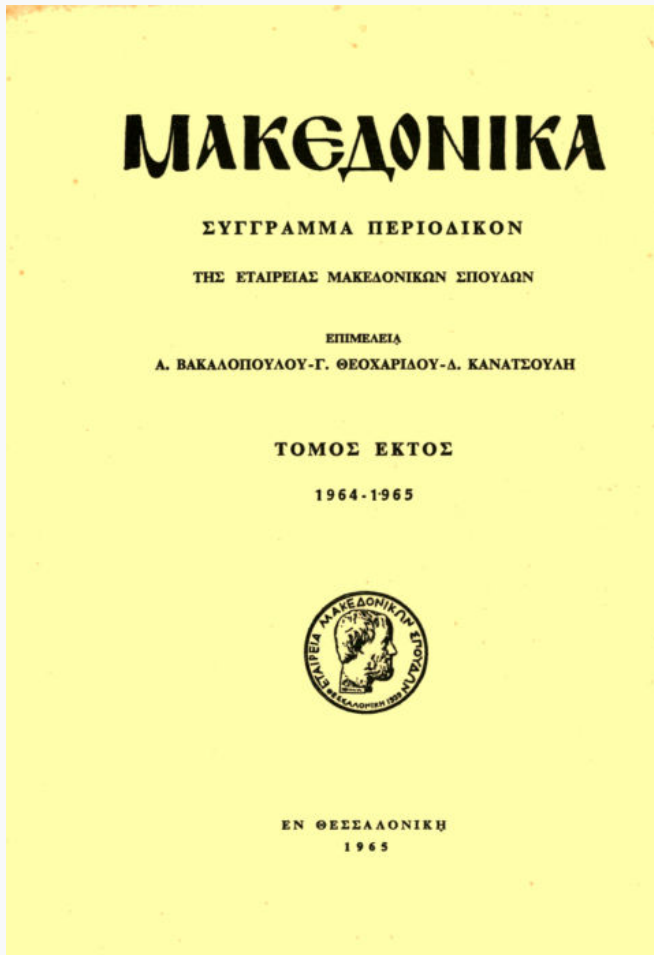

Μακεδονικά

Τόμ. 6, Αρ. 1 (1965)

Η μακεδονική πόλις από της εμφανίσεως της μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου: (συνέχεια εκ του τόμου Ε΄, σ. 101): Ρωμαϊκαί αποικίαι εν Μακεδονία πολιτικοί και θρησκευτικοί θεσμοί αυτών

Δημ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.457](https://doi.org/10.12681/makedonika.457)

Copyright © 2014, Δημ. Κανατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κανατσούλης Δ. (1965). Η μακεδονική πόλις από της εμφανίσεως της μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου: (συνέχεια εκ του τόμου Ε΄, σ. 101): Ρωμαϊκαί αποικίαι εν Μακεδονία πολιτικοί και θρησκευτικοί θεσμοί αυτών. *Μακεδονικά*, 6(1), 1-61. <https://doi.org/10.12681/makedonika.457>

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ τόμου Ε', σ. 101)

ΡΩΜΑΪΚΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΑΥΤΩΝ

Αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἦσαν τριῶν κατηγοριῶν: 1) αἱ ὑπήκοοι, 2) αἱ αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεραι, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος ἀλλαχοῦ¹, καὶ 3) αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις. Αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις διέφερον ὄχι μόνον τῶν ὑπηκόων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλευθέρων (liberae). Αἱ τελευταῖαι πρότυπον εἶχον τὴν ἑλληνικὴν πόλιν καὶ βάσει αὐτῆς διεμόρφωσαν τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησίν των, ἐνῶ αἱ ρωμαϊκαὶ πρότυπον εἶχον τὴν Ρώμην καὶ αὐτὴν ἐμμήθησαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσίν των².

Αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦσαν πέντε: οἱ Φίλιπποι, ἡ Πέλλα, τὸ Δίον, ἡ Κασσάνδρεια καὶ οἱ Στόβοι. Ἐξ αὐτῶν αἱ τέσσαρες πρῶται ἦσαν ἀποικιαὶ (coloniae), οἱ Στόβοι ἰσοπολίτις (municipium). Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὁμῶς, ποιούμενοι λόγον περὶ τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, μνημονεῦουσιν πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Βουλλὴν (Byllis)³, πόλεις τῆς Ἰλλυρίας. Ἄλλ' ἡ provincia Macedonia⁴ ἦτο εὐρύτερα τῆς λεγομένης κυρίως Μακεδονίας,

¹ Μακεδονικά 4 (1955-60), 245 κέ. 5 (1961-63), 15 κέ.

² Βλ. Ernst Kornemann, RE IV, 583 κέ., Art. Coloniae καὶ RE XVI, 615, Art. Municipium.

³ Plin. n. hist. III, 145: Epidamnum colonia propter inauspicatum nomen a Romanis Dyrrachium appellata. IV, 35: coloniae Bullidenses et Dienses. Δίον Κάσσ. 51,4,6: ἐκείνων δὲ δὴ τοῖς μὲν πλείοσι τό τε Δυρράχιον καὶ τοὺς Φιλίππους ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδοκε κλπ. Dig. L, 15, 8, 8: in provincia Macedonia Dyrracheni, Cassandrenses, Philippenses, Dienses, Stobenses. Περὶ τῆς Βουλλίδος (Βυλλίδος) βλ. T o m a s c h e k, RE III, 1105/6.

⁴ Χαρακτηριστικὴ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐπαρχίας εἶναι ἡ ἐκφρασις ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Φιλίππων (BCH 59 (1935), 403, ἀρ. 1): [V]iam a Dyrrachi(o) usque Acontisma per provinciam Macedoniam.

περιλαμβάνουσα εκτός αυτής και άλλας περιοχάς και μέρη της Ἰλλυρίας και ἐνίοτε τὴν Θεσσαλίαν¹. Δι' αὐτὸ τὸ Δυρράχιον και ἡ Βουλλίς, ὡς μὴ μακεδονικαὶ πόλεις, δὲν συμπεριελήφθησαν ἐνταῦθα.

Ι. Χρόνος ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν. Χαρακτῆρ αὐτῶν.

¹ Ἡ ἀρχαιότερα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν εἶναι

1. ἡ **Κασσάνδρεια**. Ἰδρύθη πρὸ τῆς μάχης τῶν Φιλίππων, ὅταν κύριοι τῶν πραγμάτων εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦσαν οἱ δημοκρατικοὶ Βρούτος και Κάσσιος. Διασωθὲν νόμισμα τῆς ἀποικίας², τὸ ὅποιον ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς φέρει τὴν εἰκόνα και τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Κοῦντου Ὁρτηνσίου (Q. HORTENSIVS PRO[COS.])³, ἐπὶ τῆς ἐτέρας δὲ τὴν ἐπιγραφὴν [...] P. F. COLON(iae) DED(ucendae) L[EG(a-tus)], δεικνύει ὅτι ἡ ἀποικία ἰδρύθη ἐπὶ τῆς ἀνθυπατείας αὐτοῦ κατὰ τὸ 44-42 π.Χ. Ὁ legatus τοῦ Ὁρτηνσίου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἐσώθη ἐπὶ τοῦ νομίσματος, θὰ πρέπει νὰ ἦτο ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Κασσανδρείας, ὅπως πολὺ ὀρθῶς συμπεραίνει ὁ Collart⁴ ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ νομίσματος μὲ παρόμοια τῶν Φιλίππων, ἔνθα ὁμοίως ἐμφανίζεται ὁ c(oloniae) d(educendae) leg(atus). Πιθανώτατα ἡ ἀποικία ἰδρύθη τῇ συναινέσει τοῦ Βρούτου ἢ και τῇ ὑποδείξει αὐτοῦ. Ἐπειδὴ μετέπειτα εἰς τὰ νομίσματα τῆς ἀποικίας ἀναγράφεται ἡ ἐπιγραφὴ COL(onia) IVL(ia) AV[G(usta) CASSANDRE(ensis) ἢ CASSANDRENS(is)]⁵, συνάγεται ὅτι ἡ ἀποικία ἀνευῆθη ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ., ἐγένετο δηλ. δευτέρα deductio εἰς τὴν Κασσάνδρειαν πρὸς ἀποκατάστασιν πιθανῶς βετεράνων. Ἡ ἀποικία μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου, n. hist. IV, 36, και ὑπὸ τοῦ νομομαθοῦς Παύλου, Dig. L, 15. 8, 8⁶.

2. Οἱ **Φίλιπποι** ἔγιναν ρωμαϊκὴ ἀποικία τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς δευ-

¹ Περὶ τῶν συνόρων τῆς ἐπαρχίας βλ. J. M a r q u a r d t, Römische Verwaltung, Leipzig 1881, I, 318 κέ. J. Keil ἐν CAH XI, 566/7 και F. P a p a z o g l u, Les cités macédoniennes à l' époque romaine (σερβ.), Σκόπια 1957, 74 κέ. (340/1).

² H. G a e b l e r, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, Berlin 1935, III, 2, 52, I και εἰκ. I, 10.

³ Περὶ τοῦ Ὁρτηνσίου βλ. M ü n z e r, RE VIII, 2468/9, ἀρ. 8 Art. Hortensius.

⁴ P. C o l l a r t, Philippe ville de Macédoine, Paris 1937, 235/6, ὑποσημ. 4.

⁵ H. G a e b l e r, ἐ.ἀ. 53, ἀρ. 6-8. B. H e a d - I. Σ β ο ρ ὠ ν ο υ, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, I, 279.

⁶ Βλ. K o r n e m a n n, RE IV, 549, ἀρ. 244. J. A. O. L a r s e n, Roman Greece ἐν An Economic Survey of Ancient Rome τοῦ Tenney Frank, Baltimore 1938, τόμ. IV, 448. A. H. M. J o n e s, The Greek City from Alexander to Justinian, Oxford 1940, 61 και σημ. 80 (σ. 312). Περὶ τῆς τύχης τῆς Κασσανδρείας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. ὀλίγα τινὰ παρὰ Δήμιτσα, Γεωγραφία, Ἄθῆναι 1874, 401 και F. P a p a z o g l u, Les cités macédoniennes, 304/5.

τέρας τριανδρίας καὶ δὴ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ὁμώνυμον μάχην (42 π.Χ.)¹. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀσφαλῶς ἀναφέρεται ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος, VII, ἀπόσπ. 41, καθ' ἣν οἱ Φίλιπποι, οἱ ὅποιοι πρότερον ἦσαν μικρὰ πόλις (*κατοικία*), ἠδξήθησαν «μετὰ τὴν *περὶ Βροῦτον καὶ Κάσσιον ἦτταν*». Ἄκόμη τὰ παλαιότερα νομίσματα τῆς ἀποικίας δεικνύουν ὅτι ἡ πρώτη *deductio* ἐγίνε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ μάλιστα κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἄντωνίου· τὰ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως γράμματα AICVP ἀποτελοῦν συμφώνως πρὸς τὴν ὀρθὴν λύσιν, τὴν ὅποιαν ἔδωσαν οἱ H. Gaebler, *Zeitschr. f. Numism.* 39 (1929), 260 καὶ Imhoof - Blumer, *Mon. grecq.* 253 κέ., τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῆς φράσεως A(ntonio) I(ussu) C(olonia) V(ictrix) P(hilippensis). Ἐκτελεστής τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἄντωνίου ὑπῆρξεν ὁ *legatus* αὐτοῦ Q. Raquius Rufus, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου σημειῶνεται ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῶν νομισμάτων². Ὅπως εἰς τὴν Κασσάνδρειαν, καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους ἐγίνε δευτέρα *deductio* ἐπὶ Αὐγούστου μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἄκτίου τὸ 30 π.Χ. Κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον ὁ Ὀκτάβιος μετὰ τὴν νίκην του ἐγκατέστησεν εἰς τοὺς Φιλίππους, τὸ Δυρράχιον καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐκτοπισθέντας ἐκ τῆς Ἰταλίας ὁπαδοὺς τοῦ Ἄντωνίου, τῶν ὁποίων τὰ κτήματα καὶ τὰς πόλεις διένειμεν εἰς τοὺς βετεράνους του³. Ὁ δεύτερος οὗτος ἀποικισμὸς ὑπερέβαλε τόσον τὸν ὑπὸ τοῦ Ἄντωνίου γενόμενον εἰς ἕκτασιν καὶ πληθυσμόν, ὥστε αὐτὸν μόνον νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῶν μεταγενεστέρων, ὁ δὲ Αὐγούστος νὰ θεωρῆται ὑπὸ τῶν ἰδίων Φιλιππέων ὡς δεύτερος οἰκιστὴς μετὰ τὸν Φίλιππον τὸν Μακεδόνα⁴. Ἐκτοτε ἡ ἀποικία, ὅπως καὶ ὄσαι ἄλλαι ἐκτίσθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου, φέρει τὸ ὄνομά του, δηλ. *Colonia Iulia Philippensis*, μετὰ δὲ τὴν 16ην Ἰουλίου τοῦ 27 π.Χ. καὶ τὸν τίτλον *Colonia Iulia Augusta Philippensis* (ἢ *Colonia Augusta Iulia Philippensis*)⁵. Ὁ τελευταῖος τίτλος ἐμφανίζεται εἰς τὰς πηγὰς μας

¹ J. Marquardt, *Römische Verwaltung*, I, 320. Gardthausen, *Augustus und seine Zeit*, I, 187. II, 22. Charlesworth ἐν CAH X, 26. P. Colliart, *Philippes* 227. Johanna Schmidt, *RE* XIX, 2233, Art. Philippi.

² H. Gaebler, *Die erste Colonialprägung in Philippi*, *Zeitschr. f. Numism.* 39 (1929), 261 κέ. καὶ Pl. I, ἀρ. 10-14. Περὶ τοῦ K. Πακουίου Ρούφου βλ. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, Θεσσαλονικὴ 1955, ἀρ. 1111.

³ Δίων Κασσ. 51, 4, 6: *τοὺς γὰρ δῆμονες τοὺς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τοὺς τὰ Ἄντωνίου φρονήσαντας ἐξοικίσας τοῖς μὲν στρατιώταις τὰς τε πόλεις καὶ τὰ χωρία αὐτῶν ἐχαρίσατο, ἐκείνων δὲ δὴ τοῖς μὲν πλείοσι τὸ τε Δυρράχιον καὶ τοὺς Φιλίππους ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδοκε, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀργύριον ἀντὶ τῆς χώρας τὸ μὲν ἐνεῖμε, τὸ δὲ ἐπέσχετο* (ἐκδ. I. Melber 1928). Πρβ. καὶ *Res gestae Augusti* I, 17 κέ. Suet. 17. Hygin. *Gromat.*, *Constit. l.imit.* I, 142.

⁴ BCH 59 (1935), 148, ἀρ. 42: *κτίσματος Φιλίππειο καὶ Αὐγούστου βασιλῆος*.

⁵ *Νομίσματα: Mionnet*, *Description de médailles antiques grecques et ro-*

μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος¹. Ἡ ἀποικία ὁμως, ἡ *colonia Philippensis*², μαρτυρεῖται μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (324-337 μ.Χ.)³, ἀν καὶ αὐτή, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι, θὰ πρέπει νὰ ἔχασε τὴν προτέραν σημασίαν μετὰ τὴν παραχώρησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ρωμαίου πολίτου διὰ τῆς *constitutio Antoniniana* (212 μ.Χ.) εἰς ὄλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους.

3. Ἡ **Πέλλα**, ἡ παλαιὰ πρωτεύουσα τοῦ μακεδονικοῦ κράτους⁴,

maines, I, 486 κέ., ἀρ. 280 κέ. H. C o h e n, Description historique de monnaies impériales (ἔκδ. 2α) VIII, 465. 469. H e a d - Σ β ο ρ ώ ν ο υ, ἔ.ἀ. I, 285. H. G a e - b l e r, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, 103, ἀρ. 17. 18 καὶ εἰκ. XX, 16. 17. — Ἐπιγραφαί: CIL 3, 386 [=ILS, ἀρ. 2718]: Col. Iul. Philippens. (ὄχι πρὸ τοῦ Κλαυδίου). BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7 [=BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21]. 56 (1932), 192, ἀρ. 1. 57 (1933), 316/7, ἀρ. 2. 327/8, ἀρ. 6. 62 (1938), 409/10, ἀρ. 1: Colonia Iulia Augusta Philippensis.

¹ Βλ. P. C o l l a r t, Philippes 238.

² Οἱ παραδιδόμενοι τύποι εἶναι: *colonia Philippensis* (BCH 47 (1923), 76, ἀρ. 36. 90/1, ἀρ. 13. 56 (1932), 209 κέ., ἀρ. 7. 9. AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3) καὶ μετὰ τὸ ἐπίθετον [s]plendiss[ima] colonia] Philipp. (BCH 47 (1923), 90/1, ἀρ. 13) καὶ ἔλλην. [ἡ τῶν Φιλιππέων] κολονία (BCH 59 (1935), 151, ἀρ. 43) ἢ *respublica colonia Philippensis* (—ium) (CIL 3, 14206, 4. AE, ἔ.ἀ. 53/4, ἀρ. 1) ἢ ἀπλῶς *colonia*, *κολωνία* (Πραξ. Ἀποστ. XVI, 12. Plin. ἔ.ἀ. IV, 42. CIL 3, 7340 [=BCH 57 (1933), 340/1, ἀρ. 10]. BCH 61 (1937), 414, ἀρ. 7 [=RA 12 (1938), 324, ἀρ. 53].

³ BCH 56 (1932), 209/10, ἀρ. 7.

⁴ Ἡ Πέλλα διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀμφιπόλεως (167 π.Χ.), καθ' ἣν ἡ Μακεδονία διηρέθη εἰς τέσσαρας δημοκρατίας (*μερίδας*), ἔπαυσεν ἕκτοτε νὰ εἶναι πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας καὶ κατέστη ἀπλῶς ἔδρα τῆς τρίτης *μερίδος*. Μετὰ δὲ τὸ 148 π.Χ., ὅταν ἡ Μακεδονία μετετρέπη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἔπαυσε νὰ εἶναι πρωτεύουσα καὶ τοῦ ἐνὸς τετάρτου τῆς Μακεδονίας. Αἱ πληροφορίες μας διὰ τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τῆς πόλεως εἶναι ἐλάχιστα. Ἀπὸ ἓνα συμφωνητικὸν (*ὁμολογία*) τοῦ συλλόγου τῶν ἰσθμικῶν τεχνιτῶν, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Γναίου Κορνηλίου Σισέονα τὸ 121/20 π.Χ., μανθάνομεν ὅτι οὗτος εὕρισκετο τότε ἐν Πέλλῃ (Ditt. Syll. Π³, 704 I col. IV. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 777. 1303. 1514). Βεβαίως ἐκ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς εἶναι δύσκολον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ Πέλλα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ἔδρα τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ καὶ δι' αὐτὸ οὗτος εὕρισκετο ἐκεῖ. Ἀκόμη δυσκολώτερον εἶναι νὰ πιστεῦσωμεν ὅτι ὁ ἀνθύπατος μετέβη εἰς τὴν Πέλλαν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ὑπογραφήν τοῦ συμφωνητικοῦ. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ διοικητὴς κατὰ ρωμαϊκὴν συνήθειαν ἐξετέλει τότε περιόδους ἀνά τὴν ἐπαρχίαν πρὸς ἐπιτόπιον διεκπερασίωσιν διαφόρων υποθέσεων, ἰδίως δικαστικῶν, κατὰ τὰς ὁποίας αὐτὸς ἐστάθμευεν εἰς τὰ σημαντικώτερα κέντρα τῆς ἐπαρχίας. Ἄρα ἡ Πέλλα κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἔθεωρεῖτο ἀκόμη σημαίνουσα πόλις. Μετὰ τὴν ἱδρυσιν τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας ἐν αὐτῇ ἀναμφιβόλως ἡ θέσις τῆς ἐνισχυθῆ ἔτι περισσώτερον (Πρβ. E u g e n O b e r h u m m e r, RE XIX, 347), ὄχι ὁμως τόσον, ὥστε νὰ καταστῇ αὐτὴ *maxima et illustris* μετὰ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ὅπως τὴν θέλει ὁ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα (ἐπὶ Κλαυδίου) ζήσας Ρωμαῖος χρονογράφος Πομπόνιος Μέλας (Βλ. F. P a r a z o g l u, Les cités

μετετράπη εἰς ρωμαϊκὴν ἀποικίαν (Pella colonia, colonia Pellensis) ἐπίσης ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ. Ρητὴ μαρτυρία περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει, ὅπως ἔχομεν διὰ τοὺς Φιλίππους. Συμπεραίνουσι¹ ὁμοίως τοῦτο ἐκ τοῦ γε-

macédoniennes 113, 27. Ὁ περὶ τὰ τέλη ὁμοίως τοῦ αἰῶνος ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν ῥήτωρ Δίων ὁ Χρυσόστομος μᾶς δίδει πολὺ διάφορον εἰκόνα, ἐμφανίζων ταύτην ὡς παντελῶς κατεστραμμένην (XXXIII, 27, ἐκδ. Guy de Budé: *ὥστε νῦν εἴ τις διέρχοντο Πέλλαν, οὐδὲ σημεῖον ὄνεται πόλεως οὐδὲν, δίχα τοῦ πολλὸν κέραμον εἶναι συντριμμένον ἐν τῷ τόπῳ*). Ἐπίσης καὶ ὁ κατὰ 50 ἔτη μεταγενέστερός του Λουκιανὸς (Ἀλεξ. 6), ποιούμενος λόγον περὶ Πέλλης, χαρακτηρίζει ταύτην ὡς «χωρίον», «ταπεινοῦς καὶ ὀλιγίστους οἰκήτορας ἔχον». Κατὰ τὴν φιλολογικὴν λοιπὸν παράδοσιν ἡ Πέλλα περὶ τὰ μέσα τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος εἶναι μία τῶν ἀξιολογωτέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας, περὶ τὸ τέλος ὁμοίως τοῦ αἰῶνος αἰφνης οὐδὲ ἴχνη τῆς πόλεως ὑπάρχουν καὶ τὸν ἐπόμενον διατηρεῖται αὐτὴ ὡς ἄσημον χωρίον. Ἀλλὰ ποῖον μέγα γεγονός ἢ ποία μεγάλη καταστροφὴ συνέβη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος, ὥστε νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ πόλις; Οὐδὲν μᾶς παραδίδεται. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ τρεῖς συγγραφεῖς ὑπερβάλλουν τὰ πράγματα. Ἰδιαίτερος τῶν δύο τελευταίων αἱ μαρτυρίαι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀξιοπίστοι. Ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἔργων τῶν οὐδεὶς δύναται νὰ ἐγείρῃ ἀξιώσεις ἱστορικῆς ἀκριβείας. Καθ' ὅσον ὁ μὲν Δίων ὁ Χρυσόστομος ὡς ῥήτωρ ἀποβλέπει εἰς τὴν δημιουργίαν ἐντυπώσεων καὶ δι' αὐτὸ φυσικὸν εἶναι νὰ ὑπερβάλλῃ τὰ πράγματα (Πρβ. καὶ Eugen Oberhummer, ἐ.ἀ. 347 καὶ J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 481), ὁ δὲ Λουκιανὸς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τοῦ ἔργου τοῦ ἀπλῶς θέλει νὰ τονίσῃ τὴν ἀντίθεσην μεταξὺ τῆς παλαιᾶς Πέλλης, τῆς εὐδαίμονος πρωτεύουσος τῶν ἰσχυρῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς τότε ἐπαρχιακῆς πόλεως καὶ δι' αὐτὸ σκοπιμῶς ὑποτιμᾷ αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ παράδοσις, ἡ ὅποια δὲν γνωρίζει ὑπερβολὰς καὶ σγῆματα λόγου, δὲν ἐπιβεβαιεῖ ποσῶς τὰς μαρτυρίας τῶν δύο τελευταίων συγγραφέων. Ἀπὸ ἀναθηματικῆν ἐπιγραφῆν τῆς Δερριόπου 98 (1941-48), 170, ἀρ. 354) μανθάνομεν ὅτι γυνὴ τις τῆς πόλεως ταύτης ὑπανδρεύθη καὶ ἐξῆσεν ἐν Πέλλῃ (*ἐβίωσεν ἐν Πέλλῃ*). Ἐκ δὲ τῶν νομισμάτων γνωρίζομεν ὅτι ἡ Πέλλα ὡς ρωμαϊκὴ ἀποικία ἐξέδιδεν αὐτόνομα νομίσματα μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἄραβος (H. Gaebler, Die antiken Münzen, 97 κ.ε., ἀρ. 20-36), μέχρι δηλ. τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν λοιπῶν μαρτυριῶν συμπεραίνομεν ὅτι ἡ Πέλλα κατὰ τοὺς δύο αἰῶνας, καθ' οὓς οἱ δύο συγγραφεῖς θεωροῦν αὐτὴν ὡς μὴ ὑπάρχουσαν ἢ τοῦλάχιστον ἀσῆμαντον χωρίον, ὅχι μόνον ἦτο κατοικήσιμος, ἀλλὰ καὶ κοινοτικῶν ὀργανῶσιν εἶχε, διὰ νὰ ἐκδίδῃ αὐτόνομα νομίσματα. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότητος βλ. F. Parazoglou, ἐ.ἀ. 115. Πότε ὁμοίως αὐτὴ ἤρχισε νὰ φθίνῃ ἢ ἀκόμη πότε κατεστράφη ὀριστικῶς δὲν ἠμποροῦμεν μὲ βεβαιότητα νὰ εἰπωμέν τι. Ὁ μνημονευόμενος εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμένην σύνοδον (451 μ.Χ.) ἐπίσκοπος Πέλλης Ζεβέννος (MANSI 6, 568. 610), ὅστις παλαιότερον (Δ ἡ μ ι τ σ α, Γεωγραφία 100) ἐπιστευέτο ὅτι ἦτο ἐπίσκοπος τῆς μακεδονικῆς Πέλλης, μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐπίσκοπος τῆς ὁμώνυμης Πέλλης τῆς Κοίλης Συρίας.

¹ Kornemann, RE IV, 549. H. Gaebler, Zeitschr. f. Numism. 36 (1926), 120. P. Collart, ἐ.ἀ. 229/30, 316, ὑποσημ. 1. 511, ὑποσημ. 2. J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 448. Eugen Oberhummer, ἐ.ἀ. Προγενεστέρη βιβλιογραφία παρὰ P. Collart, ἐ.ἀ. 229, ὑποσημ. 5. Ὁ A. H. M. Jones, ἐ.ἀ. 61 περιέργως συγχρονίζει τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀποικίας Πέλλης μὲ τὴν τῶν Φιλίππων καὶ Δυρραχίου κατὰ τὴν πρώτην πενταετίαν τῆς τριανδρίας.

γονότος, ότι και αυτή φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν τίτλον τῆς: col(onia) Iul(ia) Aug(usta), καθὼς και ἐκ τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Δίωνος Κασσίου 51, 4, 6, ὅπου διὰ τοῦ «ἄλλα τε ἐποίκειν ἀντέδωκε» ἔννοον πλὴν τῆς Κασσανδρείας και τοῦ Δίου και τὴν Πέλλαν. Ἦδη ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ, εὐρεθεῖσα ἐσχάτως κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Πέλλης, ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὸ γεγονός. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι δίγλωσσος και ἔχει οὕτως: Athenodorus Leontus (sic) f(ilius) | Heracleotes ex Italia; salve και ἔλλ. Ἐπιγραφὴ Ἰωνοῦ | Ἡρακλεώτης τῶν | ἐξ Ἰταλίας χαιρε. Ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ ὅποιον ἀκριβολογεῖ περισσότερον, συνάγεται ὅτι ὁ Ἀθηνόδωρος δὲν ἐγκατεστάθῃ εἰς τὴν ἀποικίαν μεμονωμένος, ἀλλ' ὡς μέλος ὁμάδος Ἰταλῶν ἀποίκων (τῶν ἐξ Ἰταλίας). Τοιαύτη ὁμως ἐγκατάστασις Ἰταλῶν ἀποίκων ἔγινεν, ὅπως εἶδομεν, μόνον τὸ 30 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου. Κατόπιν τούτου δὲν μὲνει καμμία ἀμφιβολία ὅτι τότε και εἰς τὴν Πέλλαν ἐγκατεστάθησαν, ὅπως εἰς τὸ Δυρράχιον και τοὺς Φιλίππους, Ἰταλοὶ ἀποικοὶ και δικαίως περιελάμβανον και αὐτὴν εἰς «τὰ ἄλλα» τοῦ Δίωνος Κασσίου. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συμπεραίνομεν ἀκόμη ὅτι εἰς τοὺς Ἰταλοὺς, τοὺς τὰ Ἀντωνίου φρονήσαντας, τοῦ Δίωνος ἀνήκον και Ἑλληνες ἐξ Ἰταλίας, πρᾶγμα ποῦ μόνον τώρα γίνονται γνωστόν.

Ἡ ἀποικία μαρτυρεῖται εἰς τὰ αὐτόνομα νομίσματα, τὰ ἐκδιδόμενα ὑπ' αὐτῆς¹, και εἰς τὸν Πλίνιον, ἔ.ἀ. IV, 34, τὴν παρακολουθοῦμεν δὲ μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἄραβος. Ὁ ἐπίσημος τίτλος αὐτῆς εἶναι colonia Pellensis (ἢ Pella) και ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ col(onia) Iul(ia) Aug(usta) Pella.

4. Καὶ τὸ Δίον² ἔγινε ρωμαϊκὴ ἀποικία ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ. Τοῦτο ἀσφαλῶς συνάγεται ἐκ τοῦ ἐπισήμου τίτλου τῆς: colonia Iulia Diensis και τοῦ πληρεστέρου colonia Iulia Augusta D[i]jensium³. Ἡ

¹ H. G a e b l e r, Die antiken Münzen, 97, κέ., ἀρ. 20-36.

² Τὸ Δίον τοποθετεῖται παρὰ τὸ σημ. χωρίον Μαλαθριά, 4 χλμ. περίπου ἀπὸ τῆς παραλίας. Περί τῆς θέσεώς του και γενικότερον περὶ αὐτοῦ ἔχουν γραφῆ πολλά. Ἄρκοῦμαι νὰ σημειώσω τὰ σημαντικότερα τῶν ἔργων: W. M. L e a k, Travels in northern Greece, London 1835, τόμ. III, 409 κέ. 419. L. H e y z e y, Mission en Macédoine 267 κέ. και Le mont Olympe et l'Acarnanie, Paris 1840, 116 κέ. Δ ἡ μ ι τ τ σ α, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγόμενοις κλπ. 113 κέ. P h i l i p p s o n, RE V, 833, ἀρ. 1. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας, Ἀθήναι 1914. Γ. Σ ω τ η ρ ἰ ἰ δ ο υ, Ἀνασκαφαὶ Δίου Μακεδονίας ἐν ΠΑΕ 1928, 59 κέ. 1929, 69 κέ. 1930, 36 κέ. 1931, 43 κέ. τοῦ ἰδίου Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολ. Πανεπιστ. Θεσσαλον. 2 (1932), 7 κέ. G e y e r, RE XIV, 662. X. M a κ α ρ ὄ ν α, Νέαι εἰδήσεις ἐκ Δίου τοῦ Πιερικοῦ ἐν ΑΕ 1938, 527 κέ. Ν. Κ ο τ ζ ι ἄ, ΑΕ 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 25 κέ. C. H. E d s o n, Strepsa (Thucydides I, 61, 4) ἐν Cl. Phil. 50 (1955), 187, σημ. 63. F. P a p a z o g l u, ἔ.ἀ. 102, 23.

³ IG III, 1, 471 [=CIL 3, 7281]. Βλ. H. G a e b l e r, Zeitschr. f. Nu-

ἀποικία μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν¹, τὰς ἐπιγραφὰς² καὶ τὰ ὑπ' αὐτῆς ἐκδιδόμενα αὐτόνομα νομίσματα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ³, μαρτυρεῖται δηλ. μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω συνήθης εἶναι καὶ ὁ τίτλος: *colonia Diensis*⁴.

5. Οἱ **Στόβοι** διέφερον ὄλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν πόλεων, καθ' ὅσον οὗτοι δὲν ἦσαν *colonia*, ἀλλὰ *municipium*⁵. Παλαιότερον ἐπιστεύετο ὅτι τὸ *municipium Stobensium* ἰδρύθη συγχρόνως μὲ τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ, δηλ. ἐπὶ Αὐγούστου. Ἐν τούτοις ἀπὸ τοῦ H. Gaebler⁶ ἀρχίζει νὰ κατακτᾷ ὅλον ἐδαφος ἢ ἄποψις, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγινε μᾶλλον μετὰ ἓνα αἶδνα καὶ συγκεκριμένως ἐπὶ Βεσπασιανοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποῦ ἡ πόλις ἔλαβε καὶ τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοκίας. Ἡ ἄποψις αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ κατὰ τὸν πρῶτον αἶδνα τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι Βεσπασιανοῦ δὲν εὐρέθησαν εἰς τοὺς Στόβους⁷.

Τὸ *municipium Stobensium* παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς πηγὰς μας

mism. 1926, 128, 1. J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 448. P. Collart, ἐ.ἀ. 229/30. 511, ὑπόσμμ. 2, ἔνθα καὶ προγενεστέρα βιβλιογραφία. Ἐν τούτοις ὁ A. H. M. Jones, ἐ.ἀ. 61, τοποθετεῖ οὐχὶ ὀρθῶς τὴν ἰδρυσιν τῆς ἀποικίας εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν, ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὅταν δηλ. ἐκτίσθη καὶ ἡ ἀποικία τῆς Κασσανδρείας. Καὶ δι' αὐτὴν μὲν, καθὼς εἶδομεν, ὑπάρχει μαρτυρία καὶ ὀρθῶς ὁ A. H. M. Jones τὴν ἀνάγει εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν, δὲν ἠμποροῦμεν ὁμοῦς νὰ εἰπόμεν τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὸ Δίον.

¹ Plin. n. hist. IV, 35. Πτολεμ. III, 12, 12: Δίων κολωνία. Dig. L, 15, 8, 8.

² IG, ἐ.ἀ. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50. BCH 47 (1923), 166. AE 1937, 2, 528.

³ B. Head - Ἰ. Σβορώνου, ἐ.ἀ. 310/1. H. Gaebler, Die antiken Münzen III, 2, 60 κέ., ἀρ. 1-9.

⁴ H. Gaebler, ἐ.ἀ. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. BCH 47 (1923), 166.— Τὸ *Dien-ses* (βλ. Δήμιτσα, ἐ.ἀ. ἀρ. 197=CIL 3, 591) εἶναι ἡ λατινικὴ ἀπόδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ Διείς (βλ. π.χ. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Δίων. IG XII, 8, 233). Ὅθεν καὶ τὸ *Δεῖον πόλις* τῆς ὑπὸ τοῦ Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. 8 ἀρ. 4 δημοσιευθεῖσης ἐπιγραφῆς δέον νὰ διορθῶθῃ *Δεῖον πόλις*. Παρὰ τοῦτον ὑπῆρχε καὶ ὁ γνήσιος μακεδονικὸς τύπος *Διέσται*, τὸν ὅποιον συναντῶμεν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν IG III, 1, 471 καὶ παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ ἐν λ. Πιάται. Τὰ ἔθνικα εἰς-έσται ἢ -ησται εἶναι συνήθη εἰς τοὺς Μακεδόνας, π.χ. *Ὀρέσται, Κρανέσται, Ανγκησται, Δοληνέσται* (ἢ *Δοληνησται*).

⁵ Περί τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς *colonia* καὶ τοῦ *municipium* κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους βλ. προχείρως E. Kornemann, RE IV, 513. Toutain, Dictionn. d. ant. 3, 2030. E. Abbott-H. Johnson, Municipal Administration in the Roman empire, Princeton 1926, 4 κέ. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν ἀναφέρονται καὶ ἄλλα δύο *municipia*, ἡ Δένδα καὶ ὁ Λίσσος (Plin. n. hist. III, 144. 145). Ταῦτα ὁμοῦς εὐρίσκοντο ἐπὶ Ἰλλυρικοῦ ἐδάφους.

⁶ H. Gaebler, ἐ.ἀ. III κέ. Βλ. καὶ J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 449.

⁷ Βλ. κατωτέρω.

μέχρι του τέλους σχεδόν του 3ου μ.Χ. αιώνας. Ούτως εις τὰ αυτόνομα νομίσματα μνημονεύεται μέχρι του Καρακάλλα (ἢ του Ἐλαγαβάλου)¹, ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν εις δύο² μόνον ρητῶς, εις μίαν τῆς ἐποχῆς του Ἀδριανου (119/20 μ.Χ.)³ καὶ εις ἄλλην του τέλους του 3ου μ.Χ. αἰῶνος⁴. Εἰς τὰς ἄλλας σημειώνεται ὄχι τὸ ὄνομα τῆς ἰσοπολίτιδος, ἀλλὰ τὸ τῆς φυλῆς (Αἰμιλία)⁵· ἐκ τῶν τελευταίων μία ἀνήκει πιθανῶς εις τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του Σεπτимиου Σεβήρου (193/4 μ.Χ.)⁶. Τέλος σημειοῦμεν τὸ ὀνομαστὸν χωρίον τῆς συγγραφῆς De censibus του Ρωμαίου νομομαθοῦς Παύλου⁷, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀριθμοῦνται ὄλαι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι, εις ἃς ἐχορηγήθη τὸ jus Italicum. Εἰς ταύτας περιλαμβάνον-

¹ Th. Mommsen, Römische Staatsrecht, III, 1, 808, σημ. 1 (Ἐλαγάβαλος). Kornemann, ἔ.ἀ. 549. Saria, RE 2R IV, 54. H. Gaebler, ἔ.ἀ. 111 (Καρακάλλας). Ἡ διάκρισις μεταξὺ του Καρακάλλα καὶ του Ἐλαγαβάλου δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὴ λόγῳ τῆς ὁμωνυμίας τῶν: M. Aurelius Antoninus. O. J. A. O. Larsen, ἔ.ἀ. 449, θεωρεῖ τελευταῖον ὄριον τῆς ἐκδόσεως τῶν αυτόνομων νομισμάτων τῆς ἰσοπολίτιδος τὴν ἀρχὴν του Γέτα, ἀδελφοῦ του Καρακάλλα.

² Δὲν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ὑπὸ του Balduin Saria (ÖJh 26 (1930), 68/9. Βλ. καὶ J. H. St. 51 (1931), 273) δημοσιευθεῖσα ἐπιγραφὴ του ἔτους 118/19 μ.Χ., καθ' ὅσον ἡ φράσις του στίχου: [dec(urio) mun(icipii) Stob(ensium)] εἶναι συμπληρωσις του ἐκδότου καὶ δὲν φαίνεται πιθανὴ (βλ. κατωτέρω).

³ CIL 3, 629 [=Δήμιτσα, ἀρ. 297].

⁴ AA 53 (1938), 106, σημ. 1 [=RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113]. Βλ. καὶ ÖJh 32 (1940), 7, σημ. 2: Deo Caes(ari) Aug(usto) | p(atr)ri p(atr)iae) et muni(cipio) | Stob(ensium) Ultr(icem) | Aug(ustam) | Sex. Cornelius | Audaleo | et C. Fulcinius | Epictetus | et L. Mettius | Epictetus, | augustales, f(ecerunt). Ἡ F. Parazoglu (Z'iva Antika 1 (1951), 288 κέ. καὶ Les cités macédoniennes à l'époque romaine (σερβ.), Σκόπια 1953, 236) ὀρθῶς συμπεραίνει ἀπὸ τὸν τίτλον deus, τὸν ὁποῖον εἰς τὰς λατινικάς ἐπιγραφὰς συναντῶμεν μόνον μετὰ τὸν Ἀδρηλιανὸν (270-275 μ.Χ.) (βλ. καὶ Herzog-Hauser, RE Supplb. IV, 850), ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εις τὸ τέλος του 3ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ὄχι εις τὰς ἀρχάς.

⁵ CIL 3, 8203 [=ILS, ἀρ. 7177]. 6, 2382. 10, 6096. Kubitschek, Imperium Romanum, 244. RM 5 (1890), 90. Spomenik 1909, 146 [=RA σειρ. 4η, 16 (1910), 453/4, ἀρ. 146=ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29]. ILS, ἀρ. 7177.

⁶ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 77, ἀρ. 147. (Τὴν δημοσιεύσιν τῆς ἐπιγραφῆς ὑπὸ του Avi-Yona ἔδεν εἶδον). Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εις ἐπιτόμβιον στρατιώτου τῆς τετάρτης λεγεῶνας Φλαβίας, ταφέντος εις τὴν Νεάπολιν τῆς Παλαιστίνης. Ἡ IV legio Flavia, ἡ ὁποία συνήθως ἐστάθμευεν ἐν Παννονίᾳ, πιθανότατα μετεκινήθη εις τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τοὺς ἀγῶνας του Σεπτимиου Σεβήρου ἐναντίον του Πεσκινίου Νίγρου (193/4 μ.Χ. Βλ. RA, ἔ.ἀ. 77), θά ἦτο δὲ μία τῶν ἐναπομεινῶσιν εις τὸν αὐτοκράτορα πιστῶν λεγεῶνων τῆς Παννονίας. Μετακίνησις τῆς λεγεῶνος ἐπὶ Σεβήρου δὲν μᾶς παραδίδεται ἄλλοθεν. Ἄλλ' ὁ τίτλος αὐτῆς IV legio Flavia, ὅστις ἀπαντᾷ μόνον μετὰ τὸν Ἀδριανόν, μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὴν τοποθετήσωμεν εις μίαν τοιαύτην ἐποχὴν. Πρβ. Ritterling, RE XII, 1544.

⁷ Dig. L, 15, 8, 8: in provincia Macedonia Dyrracheni, Cassandrenses, Philippenses, Dienses, Stobenses iuris Italici sunt.

ται καὶ οἱ Στόβοι. Ἡ συγγραφὴ αὕτη ἐγράφη πιθανώτατα ἐπὶ Ἐλαγαβάλου. Ἄρα μέχρι τότε τοῦλάχιστον οἱ Στόβοι διετήρουν ἀκόμη τὴν ιδιότητα τῆς ἰσοπολίτιδος.

Ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνωτέρω χωρίου καὶ μιᾶς ἀμφιβόλου μαρτυρίας τοῦ Στεφ. Βυζαντίου ἐν λ. Στρόβος (ἀντὶ Στόβοι), εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Στόβοι χαρακτηρίζονται *Ῥωμαίων ἀποικοί*, οἱ πλείστοι τῶν ἐρευνητῶν¹ εἶχον καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ *municipium Stobensium* προήχθη εἰς *colonia* ἐπὶ Ἐλαγαβάλου ἢ ὀλίγον ἐνωρίτερον. Ἐναντίον τῆς καθολικῆς σχεδὸν αὐτῆς ἀπόψεως ἐτάχθη τελευταίως ἡ F. Parazoglu². Ἡ Parazoglu πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι ἡ παρουσία τῶν Στόβων εἰς τὸ χωρίον τοῦ *De censibus* τοῦ Παύλου μεταξὺ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν (*coloniae*) δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι οὗτοι ἔγιναν *colonia* ἐπὶ Ἐλαγαβάλου, καθ' ὅσον διὰ τοῦ χωρίου αὐτοῦ ὁ νομοθέτης ἀπλῶς θέλει νὰ μᾶς καταστήσῃ γνωστὸν εἰς ποίας ρωμαϊκὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας παρεχωρήθη τὸ *jus Italicum* καὶ τίποτε περισσότερον. Ὅτι δὲ πράγματι τὴν πρόθεσιν αὐτὴν εἶχε καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι εἰς τὸν πίνακα δὲν περιλαμβάνει τὰς ἀποικίας Πέλλαν καὶ Βουλλίν, καθὼς καὶ τὰ *municipia Denda* καὶ *Lissus*, ποὺ δὲν εἶχον λάβει τὸ *ius Italicum*. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Παῦλος ἐγνώριζε τὴν διαφοράν, ἡ ὁποία ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς ἰσοπολίτιδος καὶ τῶν ἄλλων ἀποικιῶν, καὶ ἐδῶ φαίνεται ὅτι ὑποδηλοῖ ταύτην, ὅταν παραθέτῃ πρῶτον τὰς ἀποικίας κατὰ σειρὰν καὶ τελευταίαν τὴν ἰσοπολίτιν. Ἐξ ἄλλου δέον νὰ ἐχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ *jus Italicum* παρεχωρεῖτο ὄχι μόνον εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ *municipia* καὶ τὰς λατινικὰς ἀκόμη κοινότητας³. Τὸ ἰσχυρότερον ὅμως καὶ πειστικώτερον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς θεωρίας περὶ προαγωγῆς τῶν Στόβων εἰς *colonia* εἶναι ὅτι καὶ εἰς μεταγενεστέρως ἀκόμη τοῦ Ἐλαγαβάλου ἐπιγραφάς, ὡς δεικνύει ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα τιμητικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ἀπαντᾷ μόνον ὁ τίτλος *municipium Stobensium* (ἢ *Stobensis*) καὶ ὄχι *colonia Stobensium*.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀποικίας δὲν πρέπει νὰ περιληφθῇ ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Δεκίου Τραϊανοῦ (249-251 μ.Χ.) φέρει τὸν τίτλον τῆς *κολωνίας*⁴. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην οὐδέ-

¹ J. Marquardt, *ἐ.ἀ.* I, 320. E. Kornemann, *RE* IV, 549, ἀρ. 246 καὶ *RE* XVI, 633. Saria, *RE* 2R V, 49 Art. Stobi. P. Collart, *ἐ.ἀ.* 230, ὑποσημ. 3. J. A. O. Larsen, *ἐ.ἀ.* 449.

² F. Parazoglu, *Z'iva Antika*, *ἐ.ἀ.* 282 κέ. καὶ *Les cités macédoniennes*, *ἐ.ἀ.*

³ Bl. v. Premerstein, *RE* X, 1241: Aber auch den *municipia civium Romanorum* (z. B. Stobi) war das i. I. zugänglich, ebensowohl auch den latini-schen Gemeinden. Πρβ. καὶ 1242.

⁴ Mionet, *Description des monn. ant. Suppl.* 3, 180 κέ., ἀρ. 1073. 1074.

ποτε οί Ρωμαῖοι ἴδρυσαν ἀποικίαν, ἂν καὶ πολλοὶ Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι καὶ ἰδιῶται ὑπῆρχον εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐπαρχίας. Ὁ τίτλος «*κολωνία*» ἦτο τιμητικὸς¹ καὶ ἐδίδετο συνήθως εἰς πόλεις, αἵτινες προσέφερον ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη εἰς τὸν κατὰ τῶν Γότθων πόλεμον τῶν Ρωμαίων².

Ποῖοι ἦσαν οἱ λόγοι τῆς ἰδρύσεως τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν ἐν Μακεδονίᾳ; Ὁ Δίων Κάσσιος, ὅπως εἶδομεν, μᾶς παραδίδει ὅτι εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ὁκταβίου ἰδρυθεῖσας ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ ἐγκατεστάθησαν Ἴταλοὶ, πολιτικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀντωνίου, οἱ ὁποῖοι ἐξετοπισθήσαν ἐκ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων των, διὰ τὰ παραχωρηθῶν ταῦτα εἰς τοὺς βετεράνους τοῦ νικητοῦ. Κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον λοιπὸν πολιτικοὶ λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν πρᾶξιν αὐτὴν τοῦ Ὁκταβίου. Ἐν τούτοις ὁ ἴδιος ὁ Αὐγουστος εἰς τὴν διαθήκην του³ μᾶς διαβεβαίει ὅτι μόνον στρατιωτικὰς ἀποικίας ἴδρυσεν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους καὶ φυσικὰ καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας. Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν δὲν ἀναιρεῖ τὴν πληροφορίαν τοῦ Δίωνος Κασσίου, διαπιστωθεῖσαν ἄλλωστε, καθὼς εἶδομεν, καὶ ἀπὸ ἐπιγραφικῆν πηγῆν. Ἦδη ὁ Mommsen⁴ δὲν διαβλέπει ἀντίφασιν εἰς τὰς δύο μαρτυρίας καὶ παραδέχεται ὅτι ἡ μεταφορὰ τῶν Ἰταλῶν εἰς τὰς ἀποικίας δὲν ἀποκλείει ταυτόχρονον ἐγκατάστασιν καὶ στρατιωτῶν τοῦ Αὐγούστου. Ἐπίσης ὁ Perdrizet⁵, ποιούμενος λόγον εἰδικῶς

1075. Duchesne-Baye, Mémoire sur une mission au mont Athos, 13/4, ἀρ. 3. Head - Σβορώνου, ἐ.ἀ. 311/2. H. Gaebler, ἐ.ἀ. 117. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 [=Στ. Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1934, 86, ὑποσημ. 4]. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 5 [=REG 20 (1907), 40=Πελεκίδη, ἐ.ἀ. 72, ὑποσημ. 2]. 7 [=Πελεκίδη, ἐ.ἀ. 74, ὑποσημ. 3]. 8 [=AEM 17 (1894), 118, 2 = AM 22 (1897), 224]. 25 [=Πελεκίδη, ἐ.ἀ. 84, ὑποσημ. 5]. 32 [=Πελεκίδη, ἐ.ἀ. 86, 3]. Πελεκίδη, ἐ.ἀ. 54, ἀρ. 2. 62 κέ., ἀρ. 18. 19. 20. 21. 23. Γενικώτερον περὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὡς κολωνίας βλ. Mordtmann, Inschriften aus Thessaloniki in AEM 17 (1894), 118. Δήμιτσα, ἐ.ἀ. 399. Kornemann, RE IV, 549. O. Tafraли, Thessalonique des origines au XIVe siècle, Paris 1919, 25, 2. Πελεκίδη, ἐ.ἀ. 84 κέ. Geyer, RE XIV, 768. Eugen Oberhummer, RE 2R VI, 147. Art. Thessalonike.

¹ Βλ. Th. Mommsen, Römisches Staatsrecht III, 1, 774/5 (ἐκδ. 1887).

² Ζώσιμ. I, 29. Ζωναρ. XII, 23 (ἐκδ. Βόννης). Ἄλλας πηγὰς εὐρίσκει τις παρὰ Χέρτζβεργκ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Γ', 190, ὑποσημ. 7 (μετὰφρ. Καρολίδου).

³ Res gestae divi Augusti V, 35/6: colonias in Africa, Sicilia, [M]acedonia, utraque Hispania, Achaia, Asia, S[y]ria, Gallia Narbonensis, P[er]s[ic]ia militum deduxit.

⁴ Th. Mommsen, Res gestae divi Augusti, 119.

⁵ Paul Perdrizet, Voyage dans la Macédoine première ἐν BCH 21 (1897), 537 καὶ ὑποσημ. 3.

περὶ τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων, δέχεται ὅτι αὕτη ἀπετελέσθη ἀπὸ δύο κατηγοριῶν ἀποίκους, ἀπὸ στρατιώτας τοῦ νικητοῦ καὶ ἠττημένου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀπὸ τοὺς Ἴταλους ἀφ' ἑτέρου, καὶ ὅτι ἐσχηματίσθη μὲν ἡ ἀποικία κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ἴταλούς, ἐπισήμως ὁμως ἦτο στρατιωτικὴ ἀποικία, ἰδρυθεῖσα ἀπὸ μίαν κοόρτην πραιτωριανῶν. Τέλος ὁ Collart¹, ὅστις συστηματικώτερον ἠρεύνησε τὸ πρόβλημα, ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὅτι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι εἶχον πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν συνάμα χαρακτῆρα καὶ διὰ τὸν Αὐγουστον πρὸ παντὸς στρατιωτικόν. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων προβάλλει τὴν ἐγκατάστασιν μιᾶς πραιτωριανῆς κοόρτης, ἡ ὁποία πιθανῶς ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὴν τὸ 30 π.Χ. καὶ ταυτοχρόνως μὲ τοὺς Ἴταλους ἀποίκους, πρὸς δὲ πρόσφατον ἐπιγραφικὴν μαρτυρίαν, ἐξ ἧς συμπεραίνει ὅτι ἤδη ἐπὶ Ἀντωνίου, κατὰ τὴν πρώτην deductio, εἶχον ἐγκατασταθῆ στρατιώται τῆς 28ης λεγεῶνος. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αἱ ἀποικίαι Φίλιπποι καὶ Κασσάνδρεια ἐδέχθησαν ὡς ἀποίκους, ὅταν τὸ πρῶτον ἰδρῦθησαν πρὸ τοῦ 30 π.Χ., κατ' ἐξοχὴν λεγεωναρίου, ἡ μὲν στρατιώτας τῶν δημοκρατικῶν, οἱ δὲ τοῦ Ὀκταβίου καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Ἀντωνίου. Διὰ τὴν Κασσάνδρειαν μάλιστα ἔχομεν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις περὶ ἐγκαταστάσεως στρατιωτῶν ἀποίκων, τὰ στρατιωτικὰ σήματα, τὰ ὁποῖα διακρίνονται ἐπὶ τῶν ἐκδοθέντων τότε ὑπὸ τῆς ἀποικίας νομισμάτων². Ἀποικίσεις στρατιωτῶν (βετεράνων) εἰς τὰς ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ ἔγιναν ἀναμφιβόλως καὶ μετὰ ταῦτα. Ἦδη ἐπὶ Αὐγούστου συναντῶμεν εἰς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς, εὐρεθεῖσας εἰς διαφόρους τόπους τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πέντε στρατιώτας, οἱ ὅποιοι, στρατολογηθέντες εἰς τὰς ἰλλυρικὰς λεγεῶνας (δύο εἰς τὴν legio XV Apollinaris, ἀνὰ εἷς εἰς τὴν I. VII καὶ τὴν I. XI καὶ εἷς εἰς μίαν legio, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν ἐσώθη)³, πιθανῶς κατὰ τὴν μεγάλην δαλματικὴν ἐπανάστασιν (6-9 μ.Χ.)⁴, φέρονται ὡς πολιτογραφηθέντες εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν Βολτινίαν, εἰς ἣν ὑπήγετο ἡ ἀποικία. Δὲν γνωρίζομεν ἂν οὗτοι κατήγοντο ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων ἢ ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης⁵. Πάντως τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν πρέπει νὰ ἔλαβον μετὰ τὴν

¹ P. Collart, *Philippes* 231 κέ.

² P. Collart, ἔ.ἀ. 231 καὶ ὑποσημ. 3.

³ CIL 3, 2031 (Σάλωνα). 2717 (Δελμίνιον Δαλματίας). 5636 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 971] (Rottenmann ἐν Νορικῷ). 14933 (Gardun). A. Benz, *Inscriptionen aus Carnuntum* ἐν ÖJh 37 (1948), 240 κέ., ἀρ. 1 (Beibl.).

⁴ Bl. Otto Cuntz, *Legionare des Antonius und Augustus aus dem Orient* ἐν ÖJh 25 (1929), 75/6. O Cuntz ἔχει συγκεντρώσει δέκα ἐπιγραφάς, ἀναφερομένας εἰς ἰσαριθμοὺς λεγεωναρίους ἐκ Μακεδονίας. Εἰς ταύτας ὁ Arthur Benz, ἔ.ἀ. προσθέτει καὶ ἑνδεκάτην.

⁵ Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν μισθοφόρων, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὰς

στρατολόγησιν των¹, ἀφοῦ συνάμα ἐπολιτογραφήθησαν εἰς τοὺς Φιλίππους, ὅπου θὰ ἐγκαθίσταντο ὡς πολῖται (coloni) τῆς ἀποικίας ὀριστικῶς μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των. Φυσικὰ δὲν θὰ ἦσαν μόνον αὐτοί, οἱ ὁποῖοι τυχαίως μᾶς ἔγιναν γνωστοὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν. Καὶ ἄλλοι λεγεωνάριοι καὶ ἀξιωματοῦχοι τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ θὰ πρέπει νὰ ἐπολιτογραφήθησαν εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας καὶ ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, οἱ ὁποῖοι ἀπέθανον εἰς τὴν ξένην, θὰ ἐγκατεστάθησαν μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των εἰς τὴν νέαν των πατρίδα. Τοιοῦτους ἀποίκους γνωρίζομεν ἐκ μεταγενεστέρων ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς ἀποικίας. Ἔτσι εἰς τοὺς Φιλίππους μᾶς εἶναι γνωστὰ ἐκ δύο ἐπιγραφῶν² τέσσαρα μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Μουκκιῶν, ἐξ ὧν δύο ὑπῆρέτησαν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν, ὁ C. Mucius Scaeva ὡς primipilus leg(ionis) VI Ferratae καὶ praef(ectus) c(o)hort(is), ὁ ἀδελφός του P. Mucius, ὡς centurio leg(ions) VI Fer(ratae), ὁ πατὴρ των Q. Mucius καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πρώτου C. Mucius Scaeva. Ἐξ αὐτῶν μόνον ὁ P. Mucius φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ὑπῆγοντο οἱ ἀποικοὶ τῶν Φιλίππων, τὸ τῆς Βολτινίας, ὁ C. Mucius Scaeva καὶ ὁ ὁμώνυμος υἱὸς του τὸ τῆς Φαβίας. Ὁ πατὴρ Q. Mucius δὲν φέρει τὸ ὄνομα φυλῆς τινος, θὰ πρέπει ὁμοῦς νὰ ἀνῆκε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Φαβίαν. Ἐκ τοῦ διαφόρου ὀνόματος τῆς φυλῆς πρέπει νὰ συναγάγωμεν ὅτι οἱ δύο στρατιωτικοὶ ἀδελφοὶ κατελέγησαν μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των εἰς τοὺς ἀποίκους τῶν Φιλίππων καὶ ὁ μὲν P. Mucius ἐνετάγη εἰς τὴν φυλὴν τῆς ἀποικίας, ὁ ἕτερος ὁμοῦς διετήρησε τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των³. Ὅπως δὴποτε ἀποκλείεται νὰ κατήγοντο αὐτοὶ καὶ ἡ οἰκογένειά των ἐκ Φιλίππων, διότι θὰ ἦτο ἀκατανόητον μέλη τῆς οἰκογενείας, γεννηθέντα ἐν Φιλίπποις, νὰ ἐγγραφοῦν εἰς ἄλλην φυλὴν⁴. Ὁμοίως ὁ C. Vibius Quartus, mil(es) leg(ionis) V Macedonic(ae), decur(io) alae Scubulor(um), prae-[f(ectus)] coh(ortis) III Cyrenei[c(ae)] καὶ [tribunus mil(itum) le]g(ionis) II Augu(stae), φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του : Cor(nelia) ⁵. Ἄλλος στρατιωτικὸς, ὁ L. Junius Maximus, ὅστις ἀπέθανεν εἰς τοὺς Φιλίππους, φέρει τὸ ὄνομα ὄχι μόνον τῆς φυ-

ἀνατολικὰς λεγεῶνας ὑπὸ τῆς τριανδρίας, βλ. P a r k e t, The Roman legions 169 κέ.

¹ Βλ. O. C u n z, ἔ.ἀ. Πρβ. καὶ B e n z, ἔ.ἀ. 243.

² BCH 57 (1923), 354, ἀρ. 19. 20. Βλ. καὶ Α. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 947. 948. 950. 951.

³ Πρβ. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 261.

⁴ Βλ. Α. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 4 (1955-60), 266 ὑποσημ. 5.

⁵ CIL 3, 647 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1000 = ILS, ἀρ. 2538]. Βλ. καὶ Α. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία ἀρ. 1087.

λῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του : M(a)e(cia) Neapoli, δηλ. τῆς Νεαπόλεως τῆς Καμπανίας¹. Ὁ στρατιωτικὸς [...]us D. f. Octavianus Se[re]undus, ὅστις μάλιστα ἐξελέγη καὶ βουλευτὴς εἰς τὴν ἀποικίαν (adlectus decurio in colonis), κατήγετο ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Σαβείνων Κύρεις (ἐποχὴ Ἀδριανοῦ)². Παρόμοια παραδείγματα συναντῶμεν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας: Εἰς τὸ Δῖον δύο βετεράνοι, ὁ M. Valerius Verona (1ος μ.Χ. αἰ.)³ καὶ ὁ C. Pomponius Aquila (ἐποχὴ Τιβερίου ἢ Καλλιγούλα)⁴, εἰς τὰ ἐπιτύμβιά των φέρουν οὐχὶ τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ὑπήγετο ἡ ἀποικία, τῆς Παλατινῆς, ἀλλὰ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των: Pub(ilia) Gen.(onia). Ἐπίσης ὁ ἀξιωματοῦχος τῆς ἀποικίας (colonia Diensis) L. Domitius Secundus φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς Σκαπτίας ὄχι τῆς Παλατινῆς. (Εἰς τὸ μνημεῖον δὲν ἀναφέρεται, ἂν ὑπῆρτεν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν)⁵. Εἰς τοὺς Στόβους (;) ὁ C. Julius Bassus, mis(sus) vete(ranus) ex leg(ione) VIII Aug(usta) (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ)⁶, φέρει ὁμοίως τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς καὶ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του: Mae(cia) Pelagonia⁷. Ὅλοι αὐτοί, ὅπως βλέπομεν, δὲν κατήγοντο ἐκ τῶν ἀποικίων, εἰς τὰς ὁποίας εὐρέθησαν αἱ ἐπιγραφαί, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς αὐτὰς μεταγενεστέρως, πιθανώτατα μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των, χωρὶς νὰ ἐγγραφοῦν εἰς τὴν φυλὴν τῆς νέας τῶν πατρίδος. Θὰ ἠδύνατό τις βέβαια νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ναὶ μὲν τὰ μνημεῖα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐπιτύμβια, εὐρέθησαν εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν, ὅτι οἱ μνημονεῖοι εἰς αὐτὰ ἄνδρες εἶ-

¹ CIL 3, 645 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 956] (Μπόριαν).

² CIL 3, 7334 [= BCH 12 (1888), 424 κέ. = ILS, ἀρ. 2080]. Βλ. καὶ BCH 13 (1889), 182/3. 47 (1923), 52, ἀρ. 5. P. Collart, Philippes, 266 καὶ ὑποσημ. 1. Δ. Κανατσοῦλη, ἔ.α. ἀρ. 1007.

³ Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 35, ἀρ. 57. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166. Δ. Κανατσοῦλη, ἔ.α. ἀρ. 1050.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.α. 34, ἀρ. 55. Βλ. Année épigr. 1915, ἀρ. 115. BCH, ἔ.α. 164/5. Δ. Κανατσοῦλη, ἔ.α. ἀρ. 1173. Περὶ τῆς χρονολογίας Ritterling, RE XII, 1558.

⁵ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.α. 29, ἀρ. 50. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 167.

⁶ Βλ. Ritterling, ἔ.α. 1651.

⁷ CIL 3, 630 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 249 = N. Vulić, Srpska kraljevska Akademiya, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 43]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἔ.α. ἀρ. 571. Κατὰ τὸν M o m m s e n (CIL 3, 630) ἡ ἐπιγραφή εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μοριχόβου, ὄχι μακρὰν τῶν Στόβων, μετεφέρθη ὁμως ἀργότερον εἰς τὸ ἀγγλικὸν προξενεῖον τοῦ Μοναστηρίου. Τοῦτο ἀμφισβητεῖται σφοδρῶς ὑπὸ τοῦ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.α. σ. 274, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν δύναται νὰ προσγάγῃ μαρτυρίαν περὶ μὴ μεταφορᾶς τοῦ λίθου ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Στόβων εἰς τὸ Μοναστήρι. Ἡ F. Parazoglou, Les cités macédoniennes 206, πιστεύει ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Μοριχόβου ὑπήγετο εἰς τὴν Πελαγονίαν καὶ ὄχι εἰς τοὺς Στόβους.

χον ἐγκατασταθῆ ὡς ἄποικοι εἰς αὐτάς· δυνατὸν οὗτοι νὰ ἀπέθανον, φέρ' εἰπεῖν, κατὰ τὴν διέλευσιν τῶν μετακινουμένων λεγεῶνων τῶν διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ νὰ ἐτάφησαν ἐκεῖ. Ἐν τούτοις τοιαύτη ἐρμηνεῖα δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῆ ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἐπιγραφῶν. Οὕτως ὁ [...]*Jus D. f. Octavius Secundus* καὶ ὁ *Gn. Domitius Secundus* ὄχι μόνον ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καί, ὅπως βλέπομεν εἰς τοὺς *cursus honorum* αὐτῶν, ἀνμείχθησαν ἐνεργῶς εἰς τὰ κοινὰ τῆς κοινότητός των ὁ εἰς διετέλεσε *decurio* εἰς τοὺς Φιλίππους, ὁ ἕτερος ἔλαβε διαφόρους ἀρχὰς εἰς τὸ Δῖον. Διὰ τοὺς ἄλλους θὰ ἠδύνατο ἐπίσης νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς ἀποικίας, ὅπου εὐρέθησαν τὰ ἐπιτύμβιά των, καθ' ὅσον μετ' αὐτῶν μνημονεύονται καὶ οἱ οἰκεῖοί των, δηλ. τὰ τέκνα, οἱ κληρονόμοι, οἱ ἀπελεύθεροί των, οἱ ὅποιοι καὶ ἐμερίμνησαν διὰ τὴν ταφήν των. Τὰ διασωθέντα αὐτὰ ὀνόματα ἀποτελοῦν βεβαίως ἐλαχίστας ἐνδείξεις ἐγκαταστάσεων βετεράνων εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ βετεράνοι, ἀπολυόμενοι ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ, ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰς ἀποικίας ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων συνήθως ὁμαδικῶς, ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν πόσοι τοιοῦτοι ἄποικοι εἰσήγοντο κατὰ καιροὺς εἰς αὐτάς. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικιῶν συναντῶμεν καὶ μέγαν ἀριθμὸν βετεράνων, στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματούχων τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, εἰς τὸς ὁποίους, καθ' ἄντιθεσιν πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, δὲν σημειώνεται ἄλλος τόπος καταγωγῆς, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς ἀποικίας καὶ τῆς φυλῆς των (π.χ. *Volturnia Philippis*, *Aemilia Stobis*)¹, ἢ οὐδὲν δηλοῦται², εἰμὴ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ

¹ *Φιλίπποι* : CIL 3, 386 [= ILS, ἀρ. 2718]. 646 [= Δήμιτσα, ἀρ. 994] (1ος μ.Χ. αἰ.). 1457 [= ÖJh 4 (1901), 91, στ. 18, Beibl.] (2ος μ.Χ. αἰ.). 14933. 6, 32516 [= 2405], στ. 18 (126 μ.Χ.). 3559 [= ILS, ἀρ. 9081]. 3597 (3ος μ.Χ. αἰ.). 32515b, στ. 32 (119 μ.Χ.). 32518a [= 2377], στ. 3 (136 μ.Χ.). 32520a, col. 3, στ. 10 (144 μ.Χ.). 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 24 (ἐποχὴ Σεπτίμιου Σεβήρου). 32625a [= 2386], στ. 12. 14 (ὁμοίως). 8, 1026 [= ILS, ἀρ. 2127] (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ). 10, 2538. ÖJh 17 (1914), 151/2 (71 μ.Χ.). Bull. inst. arch. Bulg. 6 (1930/31), 146 [= RA σειρ. 5η, 35 (1932), 203/4, ἀρ. 27] (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ). BCH 56 (1932), 213/4, ἀρ. 8 [βλ. καὶ 56 (1932), 213/4, ἀρ. 9. 62 (1938), 420/1, ἀρ. 7] (δευτέρον ἡμισυ 1ου μ.Χ. αἰ.). 57 (1933), 321, ἀρ. 4 (1ος μ.Χ. αἰ.). P. Collart, ἔ.ἀ. 294. AE 1950/51, 56 κέ., ἀρ. 3. 4. 70/1, ἀρ. 14. *Στόβοι* : RM 5 (1890) 90. Spomenik 1909, 146 [= ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29, Beibl.]. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 77, ἀρ. 147.— Ἀντιθέτως ὁ μνημονεύομενος ἐν CIL 9, 4684e *Iulius Longinus* κατῆγε ἐκ Φιλίππων, ἐνεγράφη ὁμοῦ ὡς πολίτης εἰς τὴν Reate.

² *Φιλίπποι* : CIL 3, 644. 648. 14206, 14. BCH 47 (1923), 63, ἀρ. 23. 57 (1933), 377, ἀρ. 34. P. Collart, ἔ.ἀ. 294. BCH 61 (1937), 417/8, ἀρ. 11. 12 [= RA 12 (1938), 324, ἀρ. 55. 56]. *Στόβοι* : ÖJh 24 (1929), 85, ἀρ. 2 (πρῶτον ἡμισυ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.). 26 (1930) 68/9 [= J. H. St. 51 (1931), 273]. (118/19 μ.Χ.). 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12. N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 42. 24, ἀρ. 51. *Δῖον* : Δήμιτσα, ἀρ. 190. Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 28/9, ἀρ. 49 (βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166/7). 32, ἀρ. 52 (βλ. καὶ BCH 47 (1923), 164).

προέρχονται ἐκ τῶν ἀποικιῶν. Δυστυχῶς δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἂν οὗτοι ἦσαν πολῖται τῶν ἀποικιῶν πρὸ τῆς κατατάξεώς των εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν ἢ μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των εἰσηχθησαν καὶ ἐπολιτογραφήθησαν εἰς αὐτάς. Μόνον ὅσοι φέρονται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ὡς ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικοὶ καὶ σημειώνεται εἰς αὐτάς τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς καὶ τῆς ἀποικίας¹, αὐτοὶ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἦσαν πολῖται τῶν ἀποικιῶν πρὸ τῆς ἐπιστρατεύσεώς των. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι πολλοὶ θὰ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς ἀποικίας μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των, ὅπου καὶ ἐπολιτογραφήθησαν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρεύνης τῶν πηγῶν συνάγομεν τὰ ἑξῆς: Αἱ πρὸ τοῦ 30 π.Χ. ἰδρυθεῖσαι ἀποικίαι ἀπετελέσθησαν ἀπὸ στρατιώτας καὶ βετεράνους τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων, ἢ Κασσάνδρεια (44-42 π.Χ.) ἀπὸ στρατιώτας καὶ βετεράνους τῶν δημοκρατικῶν, οἱ Φίλιπποι ἀπὸ τοῦ τοῦ Ἄντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβίου. Αἱ δύο αὐταὶ ἀποικίαι εἶχον τότε καθαρῶς στρατιωτικὸν χαρακτῆρα. Ἐπὶ Αὐγούστου ὅμως καὶ αἱ ὑπάρχουσαι καὶ αἱ νεοἰδρυθεῖσαι (Πέλλα, Δίον), ἐκτὸς τῶν στρατιωτῶν καὶ βετεράνων, δι' ἰδιάζοντας λόγους ἐδέχθησαν μέγαν ἀριθμὸν πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Αὐγούστου. Τότε αὐταὶ λαμβάνουν πολιτικοστρατιωτικὸν χαρακτῆρα. Κατὰ τοὺς μετέπειτα ὅμως χρόνους αἱ ἀποικίαι διετήρησαν τὸν στρατιωτικὸν χαρακτῆρα. Αἱ ἐγκαταστάσεις αὐταὶ ἀπέβλεπον μὲν κυρίως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀποστρατευομένων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐδραΐωσιν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας τῶν περιοχῶν ἀπὸ πάσης ἀπειλῆς ἐκ μέρους τῶν ἠττηθέντων ἀντιπάλων καὶ κατακτηθέντων λαῶν. Τὴν στρατιωτικὴν σημασίαν τῶν ἀποικιῶν μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπιλεγείσα θέσις πρὸς ἴδρυσιν αὐτῶν. Ὅλαι σχεδὸν εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν σημαντικωτέρων στρατιωτικῶν ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι διέσχιζον τὴν ἐπαρχίαν, τὸ Δυρράχιον, ἢ Πέλλα καὶ οἱ Φίλιπποι ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας, οἱ Στόβοι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης-Στενῶν-Ἄντιγονείας-Στόβων καὶ τὸ Δίον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἢ ὁποῖα συνέδεε τὴν Μακεδονίαν μὲ τὴν νότιον Ἑλλάδα διὰ τῶν Τεμπῶν². Ἐπειδὴ οἱ δρόμοι αὐτοὶ ἐξυπηρετοῦν ὄχι μόνον στρατιωτικούς σκοπούς, ἀλλὰ καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἐτελεῖτο δι' αὐτῶν, αἱ ἀποικίαι εἶχον διὰ τοῦ Ρωμαίου καὶ ἐμπορικὴν σημασίαν. Ἡ παρουσία Ρωμαίων συμπραγματευτῶν καὶ negotiatores εἰς πόλεις, εὐρισκομένας κατὰ μῆκος τῶν ὁδῶν αὐτῶν, π.χ. εἰς τὴν Ἐδεσσαν καὶ τὴν Ἀμφίπολιν³ (Ἐγνατία), μαρτυρεῖ τὸ

¹ Βλ. π.χ. CIL 6, 32515b, 32. 32516, 18. 52518a, 3. 32520a, col. 3, στ. 10. 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 24, 32625a, 12. 14. 8, 1026. 10, 2538.

² Περί τῶν ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι διέσχιζον τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, βλ. π.χ. Geyer, RE XIV, 677-680 καὶ F. Papanozglu, Héraclée I (Musée national de Bitola), Bitola 1961, 9.

³ AEM 12 (1888), 189, ἀρ. 6 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 3]. RA σειρ. 6η, 24 (1945), 53/4, ἀρ. 6 [βλ. καὶ 26 (1946), 229, ἀρ. 230].

ἐμπορικὸν ἐνδιαφέρον, πὺ ἐῖχον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἐν γένει οἱ Ἴταλοὶ διὰ τὰς περιοχὰς αὐτάς.

II. Ἐθνολογικὴ σύστασις τῶν ἀποικιῶν. Μὲ τὸν ἀποικισμὸν Ῥωμαίων καὶ Ἴταλῶν εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ παλαιοὶ κάτοικοι αὐτῶν ἐξηφανίσθησαν. Οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ἀποίκους ἐγκαθίσταν συνήθως εἰς τὴν ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως ἐκχωρηθεῖσαν εἰς τὸ δημόσιον γῆν (*ager publicus*), δὲν ἐξετόπιζον πανδημεῖ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, ὅπου ἴδρουν ἀποικίας. Εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας ἰθαγενεῖς ὑφίσταντο πάντοτε μετὰ τὸν ἀποικισμὸν. Περὶ αὐτῶν οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει. Εἰς ταύτας συνεχῶς συναντῶμεν ὄχι μόνον λατινικὰς ἐπιγραφάς, ἀλλὰ καὶ ἑλληνικάς, καὶ ἐν αὐταῖς παραλλήλως πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ ὀνόματα ἑλληνικὰ καὶ θρακικά. Τὸ πρόβλημα ὅμως δὲν εἶναι ἂν διτηρήθῃ ὁ ἰθαγενὴς πληθυσμὸς, ἀλλ' ἂν οἱ ἀποικοὶ εἶχον τοιαύτην πλειοψηφίαν, ὥστε νὰ ἀλλοιώσουν τὸν ἐθνολογικὸν καὶ γλωσσικὸν χαρακτῆρα τῶν μερῶν, εἰς τὰ ὅποια ἐγκατεστάθησαν οὗτοι, ὅπως συνέβη εἰς τὰ βορειότερας περιοχὰς τῆς Βαλκανικῆς. Τὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ δύναται νὰ μᾶς δώσῃ μόνον ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἰδιαίτερος ἡ ἐξέτασις τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν αὐταῖς μνημονευομένων προσώπων. Δυστυχῶς τὸ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν, τὸ ὅποιον σήμερον ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, δὲν εἶναι πάντοτε ἰκανοποιητικόν. Οὐτῶν τῶν Φιλίππων αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι ἀφθονώταται, τοῦ Δίου καὶ τῶν Στόβων σχετικῶς ἀρκεταί, ἀλλὰ τῆς Πέλλης καὶ τῆς Κασσανδρείας ἐλάχισται. Ἐκ τῶν Φιλίππων ἀπρηριθήσαμεν περὶ τὰς 445, ἐξ ὧν 340 λατινικὰς¹ καὶ περὶ τὰς

¹ Εἰς τὰς λατινικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων περιελήφθησαν καὶ ὅσαι εὐρέθησαν ἐκτὸς τῆς ἀποικίας, ἀναφέρονται ὅμως εἰς Φιλίππεις. CIL 3, 386 (Ἀλεξάνδρεια Τρωάδος). 632-651. 653-662. 664-696. 670. 672-674. 676-680. 682-684. 686. 688. 689-705. 707. 709. 710. 2031 (Salona). 2717. (Δαλματία) 5636. 6115a. 7334. 7335. 7340 [= Δήμιτσα, ἀρ. 968 = BCH 57 (1933) 341, σημ. 5]. 7345. 7347. 7348. 7350. 7370. 13706. 14203, 41. 14206, 4. 6. 10. 12. 13. 14. 15. 17. 18. 20. 28. 14207. 14406a. d. 14507 (Viminacium). 14933 (Δαλματία). 6, 3559. 3597 (Ρώμη). 32515b, 32 [= 2375c]. 32516, 18 [= 2405]. 32520a, col. 3, στ. 10. 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 32625a [= 2386], στ. 12. 14 (Ρώμη). 8, 1026 [= ILS, ἀρ. 2127] (Καρχηδών). 9, 4684 (Reate). 10, 2538 (Μισηνόν). — Σ τ. Μερτζίδη, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμένα τοποθετήσεις, Ἀθήναι 1885, 29, ἀρ. 11. 13. 17. — Δήμιτσα, ἀρ. 944. 945. 947. 949. 958. 963. 965. 982. 983. 985. 996. 1017. 1042. 1046. 1050. 1052. 1059. 1064. 1072. 1074. 1099 (Ὅλαι αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τὴν συλλογὴν Δήμιτσα δὲν σημειοῦνται, ἐπειδὴ πολλὰ ὑπάρχουν εἰς τὸ CIL κ.ά.). — BCH 21 (1897), 531 κέ. 24 (1900), 544/5, ἀρ. 2. 47 (1923), 50 κέ., ἀρ. 1. 4. 8. 10. 11. 14. 15. 17-19. 21. 23-38. 40. 41. 81 κέ. ἀρ. 1. 4-8. 12-17. 19-21. 23. 25-27. 29. 30. 53 (1929), 82 κέ. 181. 54 (1930), 376 κέ. 55 (1931), 201 κέ. 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1-10. 12-20. 57 (1933), 313 κέ., ἀρ. 1. 2. 4-13 A.B.C. 14-22. 25-29. 31-38. 58 (1934), 449 κέ., ἀρ. 1a.b-5, 7-37. 59 (1935), 403-61 (1937), 410 κέ., ἀρ. 1-16. 62 (1938), 409 κέ., ἀρ. 1-11. 476 (Chron. d. fouill. 1938), ἀρ. 1.

100 ἑλληνικάς⁴, μίαν λατινικὴν μὲ ἑλληνικὰ γράμματα⁵ καὶ δύο δι-
γλώσσους (ἑλληνολατινικάς)⁶, τοῦ Δίου περὶ τὰς 110⁴, ἐξ ὧν 74 ἑλ-
ληνικάς⁷ καὶ μίαν διγλώσσον⁸, τῶν Στόβων 67, ἐξ ὧν 33 λατινικάς⁹, 32
ἑλληνικάς⁸ καὶ δύο διγλώσσους⁹, τῆς Πέλλης 13 λατινικάς¹⁰, 10 ἑλληνι-

74 (1950), 307. J. H. St. 16 (1896), 317, ἀρ. 12. AM 33 (1908), 45, ἀρ. 11. RA 33 (1949),
34, ἀρ. 21. 22. BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. ÖJh 4 (1901), 98 (Beibl.). 17 (1914),
151/2. 37 (1948), 240 κέ. Bull. inst. archéol. Bulg. 6 (1930/31), 145. AE 1950/51,
53 κέ., ἀρ. 1-7. 9. 14. 16-18. 24 (Θεσσαλονικη). RHR 86 (1922), 122. 148. 156. 169.
P. Collart, ἑ.ά. 261. 294. 394. 399. 414, ὑποσημ. 1. 415, 4. 5. 417, 2. 442, 1. 3. H.
Gaebler, ἑ.ά. 102/3, ἀρ. 10-18 καὶ Zeitschr. f. Numism. 39 (1929), 260 κέ. (νο-
μίσματα).

¹ Σ τ. Μερτζίδη, ἑ.ά. 48 κέ., ἀρ. 24(:). 25. 27(:). 28. Τοῦ ἰδίου, Οἱ
Φίλιπποι. Κωνσταντινούπολις 1897, 118, ἀρ. 20. 187. Δήμιτσα, ἀρ. 823. 824. 929.
931. 933. 973 [βλ. καὶ BSA 23 (1918/19), 81]. 1007. 1054. 1103. BCH 17 (1893), 634
[=24 (1900), 317]. 18 (1894), 445. 21 (1897), 528, ἀρ. 3. 533/4. 22 (1898), 349/50. 2. 24
(1900), 305 κέ. 35 (1911), 114/5. 320/1. 47 (1923), 51 κέ., ἀρ. 1-3. 9. 13. 16. 22. 34. 39. 83
κέ., ἀρ. 2. 3. 9-11. 18. 24. 33. 36. 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 53 (1929), 76 κέ., ἀρ.
1-4. 55 (1931), 200 κέ., ἀρ. 14. 16. 56 (1932), 226 κέ., ἀρ. 17. 21. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ.
38-53. 56. 60 (1936), 43 κέ., ἀρ. 2-6. 337. AM 33 (1908), 43, ἀρ. 3 [=SEG 15 (1958),
108, ἀρ. 417]. 62 (1938), 476. PAA 12 (1937), 484-488. P. Collart, ἑ.ά. 414, 1. 415,
4. 5. V. Besevliev - G. Mihailof, Belomorski Pregled 1 (1942), 318 κέ.
RA 24 (1945), 44 κέ. P. Lemerle, Philippines et la Macédoine, 28.

² BCH 54 (1930), 376 κέ. καὶ εἰκ. VII.

³ P. Collart, ἑ.ά. 397, 2. BCH 62 (1938), 476 (Chron. d. fouill. 1938).

⁴ Λατινικά: Δήμιτσα, ἀρ. 187-191. 197. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ά. 28 κέ.
ἀρ. 49-57. A. Plassart, BCH 47 (1923), 166 κέ., ἀρ. 1-4. AE 1937, 2, 528 κέ.,
ἀρ. 12. 1948/49, 37, ἀρ. 5-7. H. Gaebler, ἑ.ά. III, 2, 60 κέ., ἀρ. 1-9 (νομίσματα).

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 163-166. 168-186. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ά. 8 κέ., ἀρ. 4-47.
A. Plassart, ἑ.ά. 168/9, ἀρ. 5-8. ΠΑΕ 1930, 50. AE 1948/49, 38, ἀρ. 4.

⁶ CIL 3, 548 [=IG III, 1, 471].

⁷ CIL 3, 629. 14206, 37. 16, 72 [=ÖJh 17 (1914), 159]. Δήμιτσα, ἀρ. 298.
311 [=ILS, ἀρ. 7177]. 312. RM 5 (1890), 90. AM 27 (1902), 319, ἀρ. 47. ÖJh 6 (1903),
10/1, ἀρ. 13 (Beibl.). 13 (1910), 216/7, 29 (Beibl.) (περιοχὴ Σκοπίων). 28 (1933),
134 κέ., ἀρ. 11. N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 71 (1931), ἀρ.
152(:). 75 (1933), 22 κέ., ἀρ. 42. 43. 51. RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. 33 (1949),
77, ἀρ. 147. H. Gaebler, ἑ.ά. 111 κέ., ἀρ. 1-16 (νομίσματα).

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 296 [=IG III, 2, 1893]. AM 27 (1902), 317 κέ., ἀρ. 43. 47.
RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214. BCH 56 (1932), 291. N. Vulić, ἑ.ά. 71 (1931), ἀρ. 142(:).
75 (1933), 26 κέ., ἀρ. 58. 70. 79. 77 (1934), 40 κέ., ἀρ. 18. 20. 98 (1941-48), 44, ἀρ. 94.
ÖJh 6 (1903), 5 κέ., ἀρ. 6 [=AM, ἑ.ά. ἀρ. 40]. 7. 8 [=Δήμιτσα, ἀρ. 295]. 9 [=Δή-
μιτσα, ἀρ. 294]. 10 [=AM, ἑ.ά. ἀρ. 41]. 11 [=AM, ἑ.ά. ἀρ. 42]. 12 (Beibl.). 15
(1912), 52, ἀρ. 20. 24 (1929), 86, ἀρ. 3. 4. 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 2. 3. 4. 6. 8-10. 13. 32
(1940), 32 κέ. (Beibl.). AA 53 (1938), 106, 2. REG 70 (1957), 113.

⁹ ÖJh 26 (1930), 68/9. 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12.

¹⁰ CIL 3, 528. Δήμιτσα, ἀρ. 154. BCH 47 (1923), 186. H. Gaebler,
ἑ.ά. ἀρ. 21-29 (νομίσματα). Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον Πέλ-

κάς¹ και δύο διγλώσσους² και της Κασσανδρείας 26, ἐξ ὧν 20 λατινικάς³ και 6 ἑλληνικάς⁴. Τῶν ἐπιγραφῶν πολλαὶ εἶναι χρονολογημέναι ἢ δύνανται κατὰ προσέγγισιν (κατὰ αἰῶνας) νὰ χρονολογηθοῦν. Τὰς ἄλλας δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν ἄπλῶς εἰς τὴν μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῶν ἀποικιῶν περίοδον βάσει διαφόρων τεκμηρίων, ὡς τῆς παρουσίας τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς (Vultinia π.χ.), διαφόρων ἀξιομάτων, ἀσκουμένων ἐν ταῖς ἀποικίαις (π.χ. duovir, aedilis, flamen, sevir augustalis), τῶν λέξεων colonia (Philippensis, Diensis) και res publica (Philipp.), πρὸς δὲ βάσει τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων και τῶν κυρίων ὀνομάτων⁵. Ἐκ τῶν χρονολογημένων ἢ δυναμένων πῶς νὰ χρονολογηθοῦν ἐπιγραφῶν ἔχομεν: εἰς τοὺς Φιλίππους 50 περίπου λατινικάς⁶ και 6 ἑλληνικάς⁷ τοῦ Ἰου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως

λῆς: C. Fictorio | Heracleoni(?) | Fulvia Caeropolis uxor fecit.

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 128. 130. 131. 139 [βλ. και SEG 12 (1955), 94/5, ἀρ. 350]. 140. 143. 147. N. Vullić, Srpska Akademija Nauka, Spomenik 98 (1941-48), 170, ἀρ. 354. BCH 80 (1956), 316.

² Δύο ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαί, ἀποκείμεναι εἰς τὸ Μουσεῖον: 1) Athenodorus Leontus (sic) Γ. | Heracleotes ex Italia; salve. | Ἐπιγραφή Ἀθηνόδορος Λέοντος | Ἡρακλειώτης τῶν | ἐξ Ἰταλίας χαίρει. 2) Marcia P. f.; salve. | Μαρκία χαίρει.

³ Duchesne-Bayer, ἐ.ἀ. 73/4, ἀρ. 114. SEG 14 (1957), 100, ἀρ. 478. H. Gaebler, ἐ.ἀ. 52/3, ἀρ. 1-18 (νομίσματα).

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 374. 749. 765. 769. 771. IG VII, 2726.

⁵ Δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὡς προρρωμαϊκαὶ ἢ προγενέστεραι τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν ἐπιγραφαί: τῆς Πέλλης παρὰ Duchesne-Bayer, ἐ.ἀ. 109, ἀρ. 154. 155. Δήμιτσα, ἀρ. 135. IG III, 2855. IV, 1, 103. IX, 2, 369. Ditt. Syll. I², 267B. II², 585. 603. 704. Col. IV. Ἄπ. Ἀρβανιτοπούλου, Κατάλ. τῶν ἐν τῷ Ἀθανασακίῳ Μουσ. Βόλου ἀρχαιοτ., Ἀθήναι 1909, ἀρ. 16. BCH 47 (1923), 185. 52 (1928), 189, ἀρ. 5. Ph. Petsas, Balkan Studies, Θεσσαλονίκη 1963, 158 κέ., τῆς Κασσανδρείας ἐν IG II, 4, 963, 46. 3055. 3056. 3057. 3058b, add. II, 5, 3055. III, 2, 2515. IV, 1, 617. 20. V, 550. VII, 247. IX, 2, 1180. XII, 1, 429. 430. XII, 5, 1062. 1069(γ). XII, 9, 617. 828. Ditt. Syll. I², 380. II², 585, 186. SGI, 2766. BCH 19 (1895), 336. 52 (1928), 189, ἀρ. 5. Ἀρβανιτοπούλου, ἐ.ἀ. ἀρ. 11. 18. 71. 167. Τὰς πρὸ τῆς ἰδρύσεως ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων βλ. παρὰ P. Collart, ἐ.ἀ. 178 κέ.

⁶ CIL 3, 386. 646. 650. 651. 660. 665. 2031. 2717. 5623. 13706. 14206, 14. 15. 14933. 6, 3597. 8. 1026. 9, 4684. Στ. Μερτζίδου, ἐ.ἀ. 29 κέ., ἀρ. 11. 13(γ). Δήμιτσα, ἀρ. 983. BCH 21 (1897), 531, ἀρ. 4. 532. 47 (1923), 55 κέ., ἀρ. 11. 26. 35(γ). 87 κέ., ἀρ. 5. 29. 56 (1932), 202 κέ., ἀρ. 2. 5. 8. 9. 57 (1933), 321 κέ., ἀρ. 4. 19. 58 (1934), 449 κέ., ἀρ. 1. 28. 62 (1938), 420/1, ἀρ. 7. AM 33 (1908), 45, ἀρ. 11. Ὁ. Jh 17 (1914), 151/2. 37 (1948), 240 κέ., ἀρ. 1 (Beibl.). Bull. inst. archéol. Bulg. 6 (1930/31), 145. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. H. Gaebler, ἐ.ἀ.

⁷ Στ. Μερτζίδου, ἐ.ἀ. 53, ἀρ. 27(γ). 28. BCH 24 (1900), 307/8. 308a. 309. 47 (1923), 63, ἀρ. 22.

αἰῶνος, 31 λατινικάς¹ καὶ 8 ἑλληνικάς² τοῦ 2ου, 10 λατ.³ καὶ 20 ἑλλ.⁴ τοῦ 3ου καὶ μίαν λατ.⁵ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος· εἰς τὸ Δῖον 7 λατ.⁶ καὶ 3 ἑλλ.⁷ τοῦ 1ου, 3 λατ.⁸ καὶ 2 ἑλλ.⁹ τοῦ 2ου καὶ μίαν λατ.¹⁰ καὶ 8 ἑλλ.¹¹ τοῦ 3ου αἰῶνος· εἰς τοὺς Στόβους 2 λατ.¹² καὶ οὐδεμίαν ἑλλ. τοῦ 1ου, 4 λατ.¹³ καὶ 8 ἑλλ.¹⁴ τοῦ 2ου, 4 λατ.¹⁵ καὶ 6 ἑλλ.¹⁶ τοῦ 3ου καὶ μίαν λατ. τοῦ 4ου αἰῶνος¹⁷, μίαν δίγλωσσον τοῦ 1ου καὶ ἑτέραν τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος¹⁸· εἰς τὴν Πέλλαν

¹ CIL 3, 633 I. II. III. 642. 670. 689. 7334. 7340. 13706. 14206, 4. 14406 d. 14507. 6, 3559. 32515b, 32. 32516, 18. 32518a, 3. 32520a, col. 3, στ. 10. BCH 47 (1923), 57, ἀρ. 18. 80 κέ., ἀρ. 1 (2ος ἡ ἀρχαί τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.). 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1. 57 (1933), 313 κέ., ἀρ. 1. 62 (1938), 412 κέ., ἀρ. 4. 8. 10 (2ος ἡ 3ος μ.Χ. αἰ.). RA 33 (1949) 34, ἀρ. 21.

² Σ τ. Μ ε ρ τ ς ἰ δ ο υ, ἐ.ά. 48, ἀρ. 24(ς). BCH 24 (1900), 308b. 317. 35 (1911), 114/5. 60 (1936), 43, ἀρ. 2 (ἡ 3ος μ.Χ. αἰ.). 337 (ἡ ἀρχαί τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 44/5. 45. 6.

³ CIL 3, 633 IV. 14207. 6, 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 32627a, 12. 14. BCH 56 (1932), 209, ἀρ. 6. 57 (1933), 336, ἀρ. 9. 61 (1937), 415/6 κέ., ἀρ. 9. 12. 62 (1938), 414/5, ἀρ. 5. AE, ἐ.ά. 53/4, ἀρ. 1.

⁴ Δ ἡ μ ι τ τ α, ἀρ. 823. 824. 929. BCH 21 (1897), 533/4. 24 (1900), 314. 47 (1923), 89 κέ., ἀρ. 9. 11. 53 (1929), 76 κέ., ἀρ. 1-3. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38-41. 60 (1936), 53 κέ., ἀρ. 4-6. 62 (1938), 37 κέ. RA 10 (1937), 339, ἀρ. 48 (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.). SEG 2 (1924), 72, ἀρ. 416.

⁵ BCH 56 (1932), 209/10, ἀρ. 7.

⁶ Δ ἡ μ ι τ τ α, ἀρ. 190. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ά. 30 κέ., ἀρ. 51. 55 (βλ. καὶ P l a s s a r t, ἐ.ά. 164/5). 57. H. Gaebler, ἐ.ά., 60, ἀρ. 2. 3. 4.

⁷ Δ ἡ μ ι τ τ α, ἀρ. 186. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ά. 17 κέ., ἀρ. 14. 26.

⁸ Δ ἡ μ ι τ τ α, ἀρ. 197. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ά. 32 κέ., ἀρ. 53. IG III, 1, 47 (μικτή).

⁹ Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ά. 17 κέ., ἀρ. 15. 22.

¹⁰ Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ά. 32, ἀρ. 52 (βλ. καὶ P l a s s a r t, ἐ.ά. 164).

¹¹ Δ ἡ μ ι τ τ α, ἀρ. 169 [=K a i b e l, Epigr. graec. 544] (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.). 178. 180. 181(ς). Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ά. 13 κέ., ἀρ. 8 (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.). 9. 31 (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.) 32(ς). 36.

¹² N. Vulic', Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 42. 43 [=Δ ἡ μ ι τ τ α, ἀρ. 249].

¹³ CIL 3, 629 [= Δ ἡ μ ι τ τ α, ἀρ. 297]. 16, 78. ÖJh 6 (1903), 9, ἀρ. 12 (Beibl.). 24 (1929), 85, ἀρ. 2.

¹⁴ Δ ἡ μ ι τ τ α, ἀρ. 295 [=ÖJh 6 (1903), 6/7, ἀρ. 8 (Beibl.)]. AM 27 (1902), 317/8, ἀρ. 42 [=ÖJh, ἐ.ά., ἀρ. 11]. ÖJh, ἐ.ά. 7, ἀρ. 9. 10(ς). 12 (Beibl.). 28 (1933), 134, ἀρ. 4. N. Vulic', ἐ.ά. 66, ἀρ. 193. REG 70 (1957), 113.

¹⁵ ÖJh 24 (1929), 85, ἀρ. 1. Spomenik 71 (1931), ἀρ. 152(ς). RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. 33 (1949), 77, ἀρ. 147.

¹⁶ ÖJh 6 (1903), 5 κέ., ἀρ. 6 (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.). 7 (Beibl.). 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 28. BCH 56 (1932), 291 κέ. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214.

¹⁷ ÖJh 6 (1903), 10/1, ἀρ. 13 (Beibl.).

¹⁸ ÖJh 26 (1930), 68/9. 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12.

10 λατ.¹ και οὐδεμίαν ἑλληνικὴν τοῦ 1ου, οὐδεμίαν λατινικὴν και 2 ἑλλ.² τοῦ 2ου, μίαν λατ.³ και 2 ἑλλ.⁴ τοῦ 3ου (ἢ τοῦ 2ου) και μίαν δίγλωσσον τῆς 44-42 π.Χ.⁵ εἰς τὴν Κασσάνδρειαν 2 λατ. (νομίσματα) τοῦ 44-42 π.Χ.⁶ και 3 ἑλλ. τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος⁷.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν ὅτι ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ οὐδέποτε ἐπαυσαν ὑφιστάμεναι παραλλήλως πρὸς τὰς λατινικὰς εἰς ὅλας τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας και καθ' ὅλους σχεδὸν τοὺς αἰῶνας τῆς ζωῆς αὐτῶν· αἱ λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Φιλίππων ἔχουν καταφανῆ ὑπεροχὴν ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν, ὄχι ὁμως και αἱ τῶν ἄλλων ἀποικιῶν· τέλος αἱ δυνάμεναι νὰ χρονολογηθοῦν λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ὑπερέχουν τῶν ἑλληνικῶν κατὰ τὸν πρῶτον ἰδίως αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν, ὑπολείπονται ὁμως αὐτῶν κατὰ τοὺς ἄλλους, πρὸ παντὸς κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα.

Σοβαρὸν κώλυμα διὰ τὸν ἐπιχειροῦντα βάσει τῶν ὀνομάτων νὰ καθορίσῃ τὴν ρωμαϊκὴν ἢ μὴ ρωμαϊκὴν καταγωγὴν τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα συναντᾷ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ἀποτελεῖ ὁ ἐκτεταμένος ἐκρωμαϊσμός τῶν ὀνομάτων, ὁ γενόμενος εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Οὕτω ρωμαϊκὰ ὀνόματα φέρουν ὄχι μόνον οἱ Ρωμαῖοι ἄποικοι και ἐν γένει οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν αὐτῇ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ συνηθέστατα και οἱ ἐντόπιοι Ἕλληνας, Θρᾶκες, Ἑβραῖοι και ἄλλοι, ἰδίᾳ ὅσοι ἐλάμβανον τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν. Ἡ δὲ γλῶσσα μόνον, εἰς τὴν ὁποῖαν εἶναι γραμμῆναι αἱ ἐπιγραφαὶ, ἑλληνικαὶ ἢ λατινικαί, δυστυχῶς δὲν μᾶς βοηθεῖ εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν τῆς καταγωγῆς, ἐπειδὴ ἑλληνικὰ ὀνόματα δυνάμεθα κάλλιστα νὰ συναντήσωμεν εἰς λατινικὰς ἐπιγραφάς και ἀντιθέτως ρωμαϊκὰ εἰς ἑλληνικάς. Καὶ ὁμως προσεκτικὴ μελέτη τῶν ὀνομάτων και ἐπιγραφῶν, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς παραδίδονται τὰ ὀνόματα, δύνανται νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς συμπεράσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσφαλῆ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ γενόμενοι Ρωμαῖοι πολῖται συνήθως ἐλάμβανον τὰ δύο πρῶτα ὀνόματα, τὸ *praenomen* και τὸ *gentilicium*, ἀπὸ τὸν παραχωρήσαντα εἰς αὐτοὺς τὴν *civitas Romana* ἢ συνεργήσαντα πρὸς τοῦτο, διειτρήουν

¹ CIL 3, 598 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 153]. H. G a e b l e r, ἐ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29 (νομίσματα).

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 139 [=J. M. R. C o r m a c k, Studies presented to D. M. Robinson 2 (1953), 376, 7, ἀρ. 2=REG 67 (1954), 146=SEG 12 (1955), 94/5, ἀρ. 350]. 147.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 154.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 143. N. V u l i c', Srpska Akademija Nauka XCIII, Spomenik 98 (1941-48), 170, ἀρ. 354.

⁵ Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή τοῦ Μουσείου Πέλλης (βλ. ἀνωτέρω σ. 6).

⁶ H. G a e b l e r, ἐ.ἀ. 52, ἀρ. 1. 2.

⁷ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 749 [=CIG 2007 h]. 769 [=CIG 2209 add. =IG XII, 2, 409]. IG VII, 2726

ὅμως τὸ ἰθαγενὲς ὄνομά των. Λαμβάνοντες ὡς βάσιν τὴν συνήθειαν ταύτην, θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς φέρουν μόνον λατινικὰ ὀνόματα (*tria nomina*), εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς καταγωγῆς ἢ τοῦλάχιστον ἀνήκουν εἰς οἰκογενεῖας ἀπὸ μακροῦ ἐκρωμαϊσθείσας, πρόσωπα ὅμως, τὰ ὅποια ἔχουν μόνον ἑλληνικὰ ὀνόματα ἢ ἐκτὸς τῶν ρωμαϊκῶν καὶ ἐν ἑλληνικόν, ἰδίως τὸ *cognomen*, εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν πρόσωπα μὲ θρακικὰ ὀνόματα, ἐνίοτε ἀνάμικτα μὲ λατινικὰ ταῦτα ἀναμφισβητήτως εἶναι θρακικῆς προελεύσεως. Ἐπίσης καὶ ὅσα πρόσωπα φέρουν μόνον λατινικὰ ὀνόματα, μαρτυροῦνται ὅμως εἰς τὰς ἐπιγραφὰς συγγενεῖς αὐτῶν (γονεῖς, ἀδελφοί) μὲ ἑλληνικὰ ἢ θρακικὰ ὀνόματα, πρέπει καὶ αὐτὰ νὰ θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι ἑλληνικῆς ἢ θρακικῆς καταγωγῆς. Πάντως δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι σπανιότερον συμβαίνει πρόσωπα ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς καταγωγῆς νὰ ἔχουν *cognomen* ἑλληνικόν, ἐνῶ συνηθέστερον εἶναι πρόσωπα μὲ ὅλα τὰ ὀνόματα λατινικὰ νὰ εἶναι ξενικῆς προελεύσεως. Οὕτως οὐδεὶς θὰ ὑποπτεύετο π.χ. ὅτι ὁ C. Iulius Maximus Mucianus ἐκ τῶν Φιλίππων ἦτο θρακικῆς καταγωγῆς, ἂν δὲν ἐγνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τὸν ἀδελφόν του C. Iulius Teres, τὸν θρακάρχη, ὅστις, ὡς δεικνύει τὸ *cognomen* Teres, ἦτο Θραξ¹, ἢ ὅτι ὁ L. Licinius Saturninus ἐπίσης ἐκ Φιλίππων ἦτο ἑλληνικῆς προελεύσεως, ἂν δὲν μᾶς παρεδίδοτο τὰ ὀνόματα τῶν γονέων καὶ τῆς συζύγου του (L. Licinius Euhemer, Licinia Semne, Veturia Philumene), οἵτινες εἶχον ἐπώνυμον ἑλληνικόν². Ἐχοντες ὡς βάσιν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν κατελήξαμεν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὀνομάτων εἰς τὰ ἑξῆς:

1) Εἰς τοὺς Φιλίππους ἀπληριθμήσαμεν ἐν συνόλῳ 690 περίπου πρόσωπα, ἐξ ὧν περὶ τὰ 360 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, 195 ἑλληνικῆς καὶ 135 θρακικῆς ἢ βαρβαρικῆς προελεύσεως³.

2) Εἰς τὸ Δῖον 163 ἐν ὄλῳ, ἐξ ὧν 120 ἑλληνικῆς, 42 ρωμαϊκῆς καὶ ἐν θρακικῆς καταγωγῆς⁴.

3) Εἰς τοὺς Στόβους περὶ τὰ 95, ἐξ ὧν ὑπὲρ τὰ 40 ρωμαϊκῆς, περὶ τὰ 45 ἑλληνικῆς καὶ ἐν ἐβραϊκῆς καταγωγῆς⁵.

¹ BCH 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. Βλ. καὶ CIL 3, 689. 7337.

² AE 1950/51, 62/63, ἀρ. 6.

³ Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ P. C o l l a r t, Philippes 297, 3. 301, 5 χρησιμοποιοηθείσας 50 ἐπιγραφὰς μὲ θρακικὰ ὀνόματα δέον νὰ προστεθοῦν ἀκόμη πέντε λατινικαὶ καὶ μία ἑλληνικὴ [Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1107. BCH 61 (1937), 416, ἀρ. 10. 62 (1938); 476, ἀρ. 1 (Chron. d. fouill. 1938). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6. AE 1950/51, 64 κέ., ἀρ. 7. 16].

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 164.

⁵ BCH 56 (1932), 291. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ὄ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 744.

4) εις τὴν Πέλλαν 36, ἐξ ὧν 26 ἑλληνικῆς καὶ 10 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς.

5) εις τὴν Κασσάνδρειαν 13, ἐξ ὧν 9 ἑλληνικῆς καὶ 4 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς. Καὶ εις τὰ ὀνόματα προσώπων βλέπομεν ὅτι ὑπάρχει ἡ ἴδια σχεδὸν ἀναλογία, ὅπως καὶ εις τὰς ἐπιγραφάς, μὲ μικρὰν μείωσιν τῶν λατινικῶν. Εἰς τοὺς Φιλίππους ὅμως δὲν εἶναι καταφανῆς ἡ ὑπεροχὴ τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν καὶ θρακικῶν μαζί, ὡς ἡ τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Γενικῶς ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ὀνομάτων διαπιστοῦμεν τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα οὐδέποτε ἔπαυσέ χρησιμοποιουμένη ἐν ταῖς ἀποικίαις. Μόνον κατὰ τοὺς ἀμέσους μετὰ τὴν Ἰδρυσίν των χρόνους ὑπέστη περιορισμὸν τινα πρὸς ὄφελος τῆς λατινικῆς, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, εὐνοουμένη καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ἀποικίαι εὗρισκοντο ἐν μέσῳ ἑλληνοφάνων πληθυσμῶν, ἀνέκτησε τὴν προτέραν τῆς θέσιν ἤδη τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα κυριαρχεῖ εις τὴν ζωὴν τῶν ἀποικιῶν. Ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ αὕτη, καθὼς βλέπομεν εις ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ὄχι μόνον ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ τῶν συλλόγων αὐτῆς¹. Ἐπειδὴ ὅλαι αἱ δυνάμεναι νὰ χρονολογηθοῦν ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ περιέχουσαι τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς πόλεως², ἀνήκουν εις τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα, πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου εἶχε πλέον καταστῆ ἐπίσημος, ὅπως καὶ ἡ λατινικὴ.

β) Ὁ ρωμαϊκὸς ἀποικισμὸς δὲν ἐγινε μὲ τὴν αὐτὴν ἔντασιν εις ὅλας τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας. Ἐντονώτερος καὶ εις μεγάλην ἔκτασιν³ ἐγινεν εις τοὺς Φιλίππους, λίαν περιορισμένος εις τὸ Δίον (74 ἑλλ. ἐπιγραφαὶ ἔναντι 35 λατ., 120 ἑλλ. ὀνόματα ἔναντι 42 ρωμ.). Εἰς τοὺς Στόβους περιέργως, ἂν καὶ διετηρήθη ἡ προτέρα κοινοτικὴ ὀργάνωσις⁴, τὸ λατι-

¹ F r. C u m o n t, Rev. de l' instruct. publ. en Belg. 1898, ἀρ. 12. 13 (Ἀνάτυπον). Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ἀ. 13, ἀρ. 6. BCH 59 (1935), 128 κέ., ἀρ. 38. 39. 40. 41. [=RA σειρ. 6η, 8 (1936), 263, ἀρ. 43. 44. 45. 46].

² F r. C u m o n t, ἔ.ἀ. [βλ. καὶ BCH 22 (1898), 349/50, 2]. (Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τιμᾶται ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Φιλιππέων ὁ Ρωμαῖος Λ. Οὐέλλειος Μάξιμος). BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [βλ. καὶ Δ ἡ μ ἰ τ σ α, ἀρ. 927. RA, ἔ.ἀ. ἀρ. 43. PIR I, 348, ἀρ. 30 καὶ II, XVII, 30]. (Ἐπὸ τοῦ ἰδίου δήμου τιμᾶται ὁ Βαίβιος Οὐαλέριος Φίρμος). BCH, ἔ.ἀ. 131, ἀρ. 39 [βλ. καὶ RA, ἔ.ἀ. 44. PIR II, XXII, 1151a] (ὁμοίως [...])ος Κλωδιανός τις ἀπὸ ἐπιτρόπων τῶν ἐν Μουσειῷ σπειτομένων). Εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα ἀνήκουν καὶ δύο τιμητικὰ ψηφίσματα τῶν θρησκευτῶν τοῦ Σαράτιδος ὑπὲρ τοῦ Κο(ίντου) Φλαβίου Ἐρμαδίωνος, τοῦ πατρός, καὶ τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ αὐτοῦ. BCH, ἔ.ἀ. ἀρ. 40. 41. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ῦ λ η, ἔ.ἀ. ἀρ. 1433. 1433a.

³ Περί τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀποικίας βλ. P. P e r d r i z e t, BCH 21 (1897), 536 κέ. καὶ ἰδίως P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 276 κέ.

⁴ Βλ. κατωτέρω σ. 26 κέ.

νικὸν στοιχεῖον ἦτο ἰσχυρὸν (33 λατ. ἐπιγραφαὶ ἔναντι 32 ἑλλ., ὑπὲρ τὰ 40 ρωμ. ὀνόματα ἔναντι 45 ἑλλ.).

γ) Ἡ ἔλλειψις λατινικῶν ἐπιγραφῶν εἰς τοὺς Στόβους κατὰ τὸν Ιον αἰῶνα τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι Βεσπασιανοῦ ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι τὸ *municipium Stobensium* ἰδρύθη κατὰ τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ Ιου αἰῶνος, ὄχι ἐπὶ Αὐγούστου. Πρὸς τούτοις ἡ μικρὰ εἰς ἀριθμὸν διαφορὰ, τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὀνομάτων, δεικνύει ὅτι οἱ Στόβοι, ἂν καὶ μετὰ ἕνα αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν ρωμαϊκῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν ἔγιναν ἰσοπολίτις, ὑπέστησαν ἰσχυροτέραν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ λατινικοῦ στοιχείου, προφανῶς λόγῳ τῆς θέσεως καὶ γειτνιασέως τῶν μὲ περιοχὰς ἐκρωμαίσθεισας.

δ) Εἰς τοὺς Φιλίππους πλὴν τοῦ πολυπληθοῦς λατινικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπῆρχε καὶ τὸ θρακικόν. Τοῦτο, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ πλῆθος τῶν θρακικῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια συναντῶμεν εἰς λατινικὰς καὶ ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῆς ἀποικίας, ἦτο ὄχι ἀνάξιον λόγου¹, διετηρήθη δὲ ἀκμαῖον μέχρι τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος². Πότε ἐξηφανίσθη δὲν γνωρίζομεν. Πάντως κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπῆρχον ἀκόμη Θρᾶκες εἰς τὴν ἀνατολικὴν Βαλκανικὴν³.

Οἱ Θρᾶκες εἰς τὸν γραπτὸν λόγον ἐχρησιμοποιοῦν τὴν ἑλληνικὴν ἢ τὴν λατινικὴν ἀδιαφόρως, εἰς τὴν καθημερινὴν τῶν ὁμῶς ὀμιλιῶν τὴν θρακικὴν. Δυστυχῶς ἐπιγραφικὸν ἴχνος τῆς θρακικῆς γλώσσης δὲν ἐσώθη οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν, δυνάμεθα ὁμῶς ἔκ τινος ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὕτη ἦτο ἀκόμη ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαιοκρατίας. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεῦθη πρὸ 60 ἐτῶν ὑπὸ τοῦ P. Perdrizet ἐν BCH 24 (1900), 307 καὶ ἀναφέρεται εἰς ἐπιτύμβιον μνημεῖον Θράσσης γυναικός, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ θρακικοῦ ὀνόματος αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς τῆς: *Μάντα, Ῥε[σκου]βίτου τυγά[τηρ] | ἐτῶν λ' ἐν[τάδε] | κεῖται*. Ἡ βαρβαρικὴ προφορὰ τοῦ θ⁴ εἰς τὰς λέξεις «θυγάτηρ» καὶ «ἐνθάδε» προδίδει τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀλλογλώσσου ἀναθέτου ἢ τοῦ τεχνίτου περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν φθόγγων τινῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

¹ Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 296 κέ.

² Ἐκ τῶν δυναμένων νὰ χρονολογηθοῦν ἐπιγραφῶν (ἐν ὄλῳ 12) μὲ θρακικὰ ὀνόματα τέσσαρες ἀνήκουν εἰς τὸν Ιον μ.Χ. αἰῶνα [BCH 24 (1900), 307/8. 308a. 309. ÖJh 17 (1914), 151/2], ἕξ εἰς τὸν 2ον [CIL 3, 689 [=7339]. BCH, ἔ.ἀ. 308b. 317. 35 (1911), 114/5. 62 (1938), 421/2. RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6] καὶ δύο εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα [BCH 21 (1897), 533/4 (βλ. καὶ P. Collart, Philippes 280 καὶ ὑποσημ. 3). 60 (1936), 337].

³ Βλ. προχειρῶς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου Στ. Κυριακίδου, Περί τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης, Θεσσαλονίκη 1960, 17 κέ.

⁴ Πρβ. καὶ τὸ Bithys ἀντὶ Bithys τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς AE 1950/51, 72, ἀρ. 16.

Τοῦτο βεβαίως δὲν θὰ συνέβαινε εἰς ἄνθρωπον, ἔχοντα ὡς μητρικὴν τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ χρησιμοποιοῦντα ταύτην εἰς τὴν καθημερινὴν του συναναστροφὴν. Βαρβαρισμούς καὶ ἄλλους σολοικισμούς περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων, τῶν ὁποίων οἱ ἀναθέται εἶναι Θρᾶκες ¹.

ε) Μικρὰς ἐβραϊκὰς μειονότητας συναντῶμεν εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ τοὺς Στόβους, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις ².

Τέλος τὸ πλέον ἐνδιαφέρον συμπέρασμα, τὸ ὅποιον προκύπτει ἐξ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν, εἶναι ὅτι τὸ λατινικὸν στοιχεῖον εἰς τὰς ἀποικίας δὲν ὑπερεῖχεν ἀριθμητικῶς τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Φιλίππους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀποίκων, τῶν ἐγκατασταθέντων κατὰ καιροῦς, ἦσαν ἑλληνικῆς ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει μὴ ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, πρὸς δὲ ὅτι οἱ *coloni* ὡς Ρωμαῖοι πολῖται ἦσαν οἱ ἰσχυρότεροι καὶ εὐπορότεροι κάτοικοι τῆς ἀποικίας, ὥστε νὰ ἔχουν μεγαλυτέραν εὐχέρειαν νὰ ἀναθέτουν τιμητικὰ ἢ ἐπιτύμβια μνημεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶς εἶναι γνωστοὶ σήμερον, πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ἂν τὸ λατινικὸν στοιχεῖον καὶ ἐκεῖ ἦτο πολυπληθέστερον ὄλων τῶν ἄλλων ὁμοῦ.

Ποίαν θέσιν ἐντὸς τῆς ἀποικίας εἶχον οἱ κάτοικοι τῆς παλαιᾶς πόλεως, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκον εἰς τοὺς ἀποίκους (*coloni*) καὶ οὐτε εἶχον λάβει τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν; Ἄρα γε ἀπετέλουν οὗτοι ἰδίαν κοινότητα, ὅπως εἰς τὴν Ἡράκλειαν τὴν Ποντικὴν³, ἔχουσαν ἰδίαν ὀργάνωσιν, ἴδια διοικητικὰ καὶ νομοθετικὰ σώματα καὶ ἄρχοντας, ἢ ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν ὡς ὑπήκοοι αὐτῆς;⁴ Εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἰς ὀρισμένας ἀποικίας συναντῶμεν ἐνίοτε ἑλληνικοὺς ὄρους κοινοτικῶν θεσμῶν, ὁμοίους μὲ ἐκεῖνους, τοὺς ὁποίους βλέπομεν εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Μακεδονίας, π.χ. *ἀγορανομῆσας*⁵, *βουλευτῆς*, *ἀντιστράτηγος*, *φορολόγος*⁶, ἀκόμη καὶ τοὺς γνωστοὺς ὄρους *δήμος*, *βουλή*, *ψ(ηφισματι) β(ουλήσ)*⁷. Θὰ ἦτο βέβαια πολὺ τολμηρὸν,

¹ Βλ. π.χ. BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2: *καταλείπω δὲ κου[π]ιάσω Καλαππουρεῖτα(ι)ς*ρν'*· *παρακαίουσιν δὲ ἀπαξ τοῦ ἔτους ῥόδοις*, 47 (1923), 95, ἀρ. 36: *καὶ ἐαυτῆ ζώουσα* (sic). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6: *Μωμόω, Μέστωον θυγάτηρ, Γαζωρία, Οὐ(ε)βερία καὶ Γαίω Τωρκοκόατω καὶ ἐαυτῆς, ζώση κλπ.*

² Περί τῶν ἐγκατεστημένων Ἑβραίων εἰς μακεδονικὰς πόλεις ἔγινεν ἤδη λόγος ἀνωτέρω, Μακεδονικά 4 (1955-60), 261 κέ.

³ Στράβ. XII, p. 542/3. Πρβ. καὶ p. 546.

⁴ Περί τῆς θέσεως τῶν ἰθαγενῶν καὶ γενικώτερον τῶν ξένων ἐντὸς τῆς ἀποικίας βλ. π.χ. A. H. M. Jones, *The Greek City*, 173.

⁵ AE 1948/49, Ἄρχ. χρον. 36, ἀρ. 4 [= RA σειρ. 6η, 44 (1954), 173, ἀρ. 22].

⁶ BCH 21 (1897), 533/4. Βλ. καὶ P. Collart, ε.ά. 280, 3.

⁷ BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [= Δήμιτσα, ἀρ. 927]. 39. 60 (1936), 43, ἀρ. 2 [= RA σειρ. 6η, 10 (1937), 338, ἀρ. 47].

στηριζόμενοι εἰς τοιοῦτους ὄρους, σποραδικῶς ἀπαντῶντας, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὰς ἀποικίας ὑπῆρχε παραλλήλως πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν κοινότητα καὶ ἄλλη κοινότης τῶν ἐλληνοφώνων κατοίκων αὐτῆς. Οἱ ὄροι οὗτοι ἀπαντοῦν εἰς ἐπιγραφὰς μεταγενεστέρας ἐποχῆς (3ος μ.Χ. αἰ.), καθ' ἣν ἢ χρῆσις τῆς ἐλληνικῆς, ὅπως εἶδομεν, καθίσταται συχνότερα εἰς τὰς ἀποικίας, ὄροι δὲ ἐλληνικοί, ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς λατινικοὺς, χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἐνίοτε καὶ εἰς τὰς λατινικάς. Οὕτως ὁ ἀγορανόμος τῶν ἐπιγραφῶν μας οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ὁ ἀντίστοιχος λατινικὸς *aedilis*, συνηθέστατος εἰς τὰς ἀποικίας, ὁ *βουλευτής* *decurio*¹, ὁ ἀντιστράτηγος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν *duovir*², ὁ δῆμος πρὸς τὸν *populus* καὶ ἡ τυπικὴ φράσις *ψ(ηφίσματι) (βουλῆς)* πρὸς τὴν λατινικὴν *d(ecre- to) d(ecurionum)*, συνηθεστάτην καὶ αὐτὴν εἰς τὰς ἀποικίας. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλοι ὄροι εἶχον εἰσαχθῆ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ὀρολογίας εἰς τὴν δημοσίαν ζωὴν τῶν ἀποικίων, ὡς *irenarcha*³, *choragiarius*⁴, *promisthota* (ἀντὶ τοῦ λατινικοῦ *locator scaenicorum*)⁵, *γυμνασῆταρχος*⁶ κ.ά. Ἡ παρουσία λοιπὸν ἐλληνικῶν τεχνικῶν ὄρων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικίων ἀπλῶς μαρτυρεῖ τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν αὐτῶν, ὄχι ὅμως καὶ τὴν ὑπαρξίν ἰδιαιτέρας ὀργανώσεως τοῦ ἐλληνοφώνου πληθυσμοῦ. Ἀντιθέτως θεσμοὶ καὶ ἀξιώματα ρωμαϊκά, συνήθη εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπαντοῦν συχνότατα καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας, ὡς *decuriones*, *duoviri i. d.*, *quaestores*, *aediles*, *curatores rei publicae*, *flamines* κ.π.⁷, μετέχουν δὲ αὐτῶν ὄχι μόνον οἱ ἐγκατεστημένοι ἄποικοι, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες ἐλληνικῆς ἢ σπανιότερον θρακικῆς καταγωγῆς, οἱ ὅποιοι κατὰ τεκμήριον ἀνήκον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν γηγενῆ πληθυσμὸν⁸. Μᾶλλον λοιπὸν πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν εἶχον

¹ Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.α. 280.

² Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.α. 281. Ἐπίσης οἱ στρατηγοὶ τῶν Φιλίππων, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 16, 19/20 ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἴσως εἶναι ἀπόδοσις τοῦ λατινικοῦ *duoviri*. Βλ. P. Collart, ἔ.α. 263.

³ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.α. 262. 313, 3.

⁴ BCH 58 (1934), 471, ἀρ. 8.

⁵ CIL 3, 7343 [= ILS, ἀρ. 5208]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.α. 272/3. 304.

⁶ BCH 59 (1935), 147, ἀρ. 41 [= RA σειρ. 6η, 8 (1936), 263, ἀρ. 46].

⁷ Περὶ ἐνὸς ἐκάστου τούτων βλ. κατωτέρω.

⁸ CIL 3, 633 I, 1. 659. BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26. 58 (1934), 472, ἀρ. 6. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. AE 1937, 2, 528, ἀρ. 1. 1948/49, Ἄρχ. χρον. 37, ἀρ. 5. H. Gaebler, ἔ.α. 98/9, ἀρ. 28. 29. Ἡ ἐλληνικὴ ἢ θρακικὴ προέλευσις τῶν μνημονευομένων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς προσώπων καταφαίνεται ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἢ θρακικοῦ *cognomen*: Philadelphus, Daphnus, Alexander, Plato, Macedonicus, Teres, Amphio, Hyla, Theophilus.

ίδιαν πολιτικήν κοινότητα, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν ὡς ὑπήκοοι αὐτῆς καὶ μόνον, ὅταν ἀπέκτων τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν, ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν. Τοῦτο ἰσχύει μόνον διὰ τὰς τέσσαρας ἀποικίας (coloniae), ὄχι ὁμως καὶ διὰ τὸ municipium Stobensium. Εἰς τὰς ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ τοὺς Στόβους ἢ ἔχουν σχέσιν μ' αὐτούς, συχνὰ συναντῶμεν ἑλληνικοὺς τίτλους ἀξιωματῶν καὶ θεσμῶν, συνήθεις εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις, ὡς *βουλή*, *ἱερώτατον ταμεῖον*, *ἀρχιερεὺς*, *ἀρχιέρεια* Στοβαίων, *ἰέρεια*, ἀκόμη καὶ τὴν συνήθη τυπικὴν φράσιν τῶν ἑλληνικῶν ψηφισμάτων: *κατὰ τὸ δόξαν τῆ κρατίστη βουλή και τῶ ἱερωτάτῳ δήμῳ*¹. Ἐπίσης παρὰ τὸ χωρίον Γκλίσιτς, τὸ ὁποῖον κεῖται βορείως τοῦ Kanadarci (περὶ τὰ 10 χλμ. ἀπὸ τοὺς Στόβους) καὶ τοῦ ὁποῖοῦ ἡ περιοχὴ πιθανῶς ὑπήγετο εἰς τοὺς Στόβους, εὐρέθῃ ἐπιτύμβιον μνημεῖον *βουλευτοῦ*². Ὁ τίτλος αὐτὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ *decurio*, καθὼς δυνάμεθα ἀπὸ τὸ ὄνομα *Ζώϊλος Δ* [...], τὸ ὁποῖον ἀνεγράφη κατὰ μακεδονικὴν συνήθειαν (ὄνομα-πατρώνυμον) καὶ ὄχι ρωμαϊκὴν. Ὁ *decurio* εἰς τὰς ρωμαϊκὰς πόλεις προϋποθέτει ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν καὶ φυσικὰ τὰ *tria nomina* τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Ἡ παρουσία τῶν ἑλληνικῶν τίτλων δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἄνευ σημασίας. Θὰ ἦτο δὲ διαβολικὴ σύμπτωσις νὰ φθάσουν μέχρις ἡμῶν οἱ ἀντίστοιχοι ἑλληνικοὶ ὄροι καὶ ὄχι οἱ ἀρχικοὶ λατινικοὶ τίτλοι. Χαρακτηριστικὸν ἀκόμη εἶναι ὅτι δύο Στοβαῖοι, οἱ ὁποῖοι φέρουν ρωμαϊκοὺς τίτλους ἀξιωματῶν, ὁ *Sex. Caelidius Secundus* τοὺς τῆς *aedilitas* καὶ τοῦ *decurionatus* καὶ ὁ *M. Octavius Valens* τοὺς τοῦ *decurio* καὶ *pontifex*, τὰ ἀξιιώματα ταῦτα ἔλαβον ὄχι εἰς τὴν πατρίδα τῶν, ἀλλ' εἰς τὴν γειτονικὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων (*colonia Scuporum*, *colonia Flavia felix Domitiana*)³. Πάντα ταῦτα ἐμφανίζουσι τοὺς Στόβους, ὡς ἐὰν εἶχον κοινοτικὴν ὀργάνωσιν παρομοίαν μετ' ἐκείνην, ἣν συναντῶμεν εἰς τὰς ὑποφόρους καὶ «ἐλευθέρας» πόλεις τῆς Μακεδονίας, καὶ ὄχι τὴν ρωμαϊκὴν τῶν ἀποικιῶν. Εἰς ἐπιγραφὴν ὁμως τῆς πόλεως συναντῶμεν θεσμόν, τὸν ὁποῖον δὲν εὕρισκομεν εἰς πόλεις, ὀργανωμένας κατὰ τὸ ἑλληνικὸν σύστημα, τοὺς *augustales*⁴. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐμφανίζονται

¹ ÖJh 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 2. 8. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214 [=Spomenik 98 (1941-48), 43, ἀρ. 93]. REG 70 (1957), 113.

² Spomenik 71 (1931), ἀρ. 142: *Ζώϊλος Δ*[...], *βουλευτῆς ζῶν ἑαυτῷ και τῆ συμβίῳ κατοχομένη* (sic) *Ἰουλίᾳ Θεογένουσι μνείας χάριν διὰ τεχνεῖτον Παραμόνου*.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 311 [=ILS, ἀρ. 7177]: *cui ordo col(oniae) | Scup(or)um onores (sic) aedil(itatem) et decur[io]natus con[]tulit*. ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29 (Beibl.) [=RA σειρ. 4η, 16 (1910), 453/4, ἀρ. 173=Spomenik 1909, ἀρ. 146]: *dec(urio), | pontif(ex) col(oniae) F(laviae) F(elicis) D(omitianae)*.

⁴ Βλ. κατωτέρω περὶ τῶν *augustales*.

τρεις *augustales*, οἱ ὅποιοι ἀναθέτουσαν μνημεῖον εἰς τὸ Νεμεσεῖον τῶν Στόβων πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ *municipium Stobensium*¹. Ἐνδεῖξιν, ὅτι καὶ ὅλη ἡ ὀργάνωσις τῶν Στόβων ἦτο ρωμαϊκὴ; Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν συναντῶμεν καὶ ἕνα ἄλλον *augustalis* εἰς λατινικὴν ἐπιγραφὴν ὄχι ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰς τὴν γειτονικὴν περιοχὴν τοῦ *Kavadarei*². Τὸ *Kavadarei* εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Στόβους καὶ ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ Γκλίσιτς, ὅπου εὑρέθη, ὡς εἶδομεν, ἡ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ μετὰ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον «*βουλευτής*», καὶ πιθανῶς, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς αὐτὸ καὶ εἰς τὴν περιοχὴν του εὑρέθησαν καὶ ἄλλαι λατινικαὶ ἐπιγραφαί, ὕψηγετο καὶ αὐτὸ εἰς τὸ *municipium*. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ περιοχαὶ τοῦ Γκλίσιτς καὶ τοῦ *Kavadarei* ὕψηγοντο εἰς τὸ *municipium*, παρατηροῦμεν καὶ ἐδῶ ὅτι καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ποὺ εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς πόλεως, παραλλήλως δηλ. πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς θεσμοὺς ἐμφανίζεται καὶ ὁ ρωμαϊκὸς *augustalis*. Ἡ παρουσία λοιπὸν τῶν *augustales* εἰς τὸ *municipium* δὲν λύει τὸ ζήτημα ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκῆς ὀργάνωσεως αὐτοῦ. Μόνον ἂν εἰς τὰς πηγὰς μας μᾶς παρεδίδετο ἔστω καὶ ἕν μόνον πολιτικὸν ἀξίωμα ἀπ' αὐτά, ποὺ συναντῶμεν εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, οὐδεμία ἀμφιβολία θὰ μᾶς ἔμενε περὶ αὐτῆς. Δυστυχῶς ὁμοῦ οὐδὲν ὑπάρχει. Ὁ [dec(urio) mun(icipi) Stob(ensium).], τὸν ὅποιον βλέπομεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ *Balduin Saria* ἐκδοθεῖσαν ἐπιγραφὴν ἐν *ÖJh* 26 (1930), 68/9, εἶναι συμπλήρωσις τοῦ ἐκδότου καὶ δὲν δύναται νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν. Ἀλλὰ τότε πῶς δικαιολογεῖται ἡ παρουσία τῶν *augustales* εἰς μίαν πόλιν, ἡ ὅποια καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα εἶχεν ὀργάνωσιν ἑλληνικὴν; Νὰ δεχθῶμεν ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα μετὰ τὸν δῆμον, τὴν βουλὴν καὶ τοὺς ἄρχοντάς της ὑπῆρχε καὶ ἄλλη τῶν ἀποίκων καὶ Ρωμαίων πολιτῶν ἐν γένει μετὰ τὴν ἰδικὴν της ὀργάνωσιν δὲν εἶναι δυνατόν. Καθ' ὅσον πολῖται τῶν Στόβων μετὰ ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν λαμβάνουν τὰ γνωστὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς πόλεως ἀξιώματα μαζὶ μετὰ τοὺς ἄλλους πολίτας, οὕτω π.χ. ὁ Π. Σέντιος Σεπτίμιος Νικόλαος καὶ ἡ σύζυγός του Γρανία Ἀλεξάνδρα τὴν ἀρχιερωσύνη³, ἡ Κλαυδία Πρέισκα τὴν ἱερωσύνην τῆς Λοχίας Ἀρτέμιδος καὶ τῶν Σεβαστῶν⁴. Ἀντιθέτως ρωμαϊκὰ ἀξιώματα, ἀπαντῶν-

¹ RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. Βλ. κατωτέρω.

² N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 71 (1931), ἀρ. 152: [sac]rum Apoll[ini] [.] Memmius Anencletu[s], aug[ustalis].

³ *ÖJh* 28 (1933), 133, ἀρ. 2.

⁴ N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 71 (1931), 329, ἀρ. 637. Βλ. καὶ Ch. Picard, REG 70 (1957), 112 κέ. καὶ J. - L. Robert, REG 71 (1958), 266 κέ., ἀρ. 303.

τα εἰς τὰς ἀποικίας, ὡς τοῦ aedilis, pontifex, καὶ ὁ decurio, ἀπονέμονται εἰς Ῥωμαίους πολίτας τῶν Στόβων μόνον εἰς τὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων. Ἄρα γὰρ μήπως τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς augustales, ποὺ συναντῶμεν εἰς τοὺς Στόβους καὶ τὴν περιοχὴν των; Μήπως δηλ. καὶ αὐτοὶ ἐξελέγοντο ἀποφάσει τῶν decuriones τῶν Σκούπων; Τὸ πρᾶγμα εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδειξῶμεν, δὲν φαίνεται ὁμως καὶ ἀπίθανον, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι augustalis ἠδύνατό τις νὰ ἀναδειχθῆ ταυτοχρόνως εἰς διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας, τ.ἔ. εἰς διαφόρους ρωμαϊκὰς ἀποικίας. Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι τὸ ἴδιον ζήτημα ἀνακύπτει καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι αἱ ἀνωτέρω περιοχαὶ δὲν ἀνήκον εἰς τὸ municipium Stobensium, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς ἄλλην πόλιν, φυσικὰ ὑποτελῆ, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τὴν Ἄντιγόνοιαν. Πάλιν κατὰ παρόμοιον τρόπον πρέπει νὰ δικαιολογηθῆ ἡ παρουσία τοῦ augustalis τοῦ Kavadarci εἰς περιοχὴν πόλεως, ὀργανομένης κατὰ τὸ ἑλληνικὸν σύστημα.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ Ῥώμη (τ.ἔ. ὁ αὐτοκράτωρ), ὅταν ἀνέδειξε τὴν ἐπαρχιακὴν πόλιν τῶν Στόβων εἰς municipium καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐγκατάστασιν βετεράνων καὶ ἄλλων Ῥωμαίων πολιτῶν, δὲν εἰσήγαγε τὴν ἀπαντῶσαν εἰς τὰς ἀποικίας κοινοτικὴν ὀργάνωσιν, ἀλλὰ διετήρησε τὴν πατροπαράδοτον διοίκησιν τῆς πόλεως¹. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἀνάληψις ρωμαϊκῶν ἀξιομάτων ἐκ μέρους Στοβαίων ρωμαϊκῆς ἰθαγενείας ὄχι εἰς τὸ municipium, ἐκ τοῦ ὁποίου κατήγοντο, ἀλλ' εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων. Τοῦτο ἄλλωστε ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ δικαιώματος τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν νὰ ἐκλέγωνται εἰς πλείονας τῆς μῆδς ρωμαϊκὰς πόλεις².

III. Tribus. Ἐκάστη ἀποικία ὑπήγετο εἰς μίαν τῶν γνωστῶν tribus τῆς Ῥώμης. Οὕτως οἱ Φίλιπποι ἀνήκον εἰς τὴν Βολτινίαν (Vultinia)³, τὸ Δῖον εἰς τὴν Παλατινὰν (Palatina)⁴, ἡ Κασσάνδρεια εἰς τὴν Παπιρίαν (Papiria)⁵ καὶ οἱ Στόβοι εἰς τὴν Αἰμιλίαν (Aemilia). Διὰ τὴν Πέλλαν δὲν μᾶς παραδίδεται τὸ ὄνομα τῆς tribus. Εἰς τοὺς Στόβους ἐπὶ πλεόν οἱ πολῖται ἦσαν κατανεμημένοι εἰς ἰδιαιτέρα τμήματα, ὅπως εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὴν Βέροιαν, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο *φυλαί*. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν τρεῖς, τὴν *Μαρτίαν*, τὴν *Οὐαλερίαν* καὶ τὴν [*Μερκ;*] *ουρίαν*⁶.

¹ Τὰ municipia εἰς τὰς ἐπαρχίας δὲν ἦσαν ἀποικίαι, ὡς αἱ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἰδρυθεῖσαι εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐσχηματίζοντο δὲ ταῦτα διὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς civitas Romana εἰς ἐπαρχιακὴν πόλιν. Πρβ. Abbott - Johnson, ἔ.ἀ. 8. A. H. M. Jones, ἔ.ἀ. 132.

² Βλ. K u b l e r, RE IV, 2327.

³ Βλ. Μακεδονικά 4 (1955-60), 266, ὑποσημ. 5, πρὸς δὲ BCH 62 (1938), 420/1, ἀρ. 7. 429/30, ἀρ. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. 22.

⁴ Βλ. Μακεδονικά, ἔ.ἀ. 267, ὑποσημ. 4.

⁵ Βλ. Μακεδονικά, ἔ.ἀ., ὑποσημ. 5.

⁶ Ὁ Jh 32 (1940), 32 (Beibl.). Βλ. καὶ Μακεδονικά, ἔ.ἀ. 267, ὑποσημ. 7.

IV. Κῶμαι, ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἀποικίαν. Οἱ ἀποικοὶ (coloni) ἦσαν ἐγκατεστημένοι ὄχι μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς εἰς τὰ ἀγροκτῆματά των ἢ εἰς τὰς κώμας τῆς περιοχῆς, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὰς πολυαριθμοὺς ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν πόλεων καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Αἱ κῶμαι (vici), εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχε καὶ ἑλληνικὸς καὶ θρακικὸς (εἰς τοὺς Φιλίππους) πληθυσμός, ὑπῆγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν¹, τῆς ὁποίας ἡ ἑκτασις ἐνίοτε ἦτο ἀρκετὰ μεγάλη². Δυστυχῶς ἐξ ὄλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους ἡ παράδοσις μᾶς διέσωσεν ἀρκετὰ ὀνόματα κωμῶν, τὰ ὁποῖα συνελέγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ P. Collart, Philippes 286/7³. Αἱ κῶμαι αὐταί, τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζομεν εἰς τὴν λέξιν vicani (=κωμηταί) καὶ εἰς τὰ παραδιδόμενα ἔθνικά, εἶναι: οἱ vicani Mediani⁴ (Σελιάνι, νῦν Μεσόρρεμα), vicani Satriceni (ὁμοίως), *Καλπαπουρεῖται* (μεταξὺ Φιλίππων καὶ Καβάλας), vicani (Δοξᾶτον), *Προυπτοσουρηνοὶ* (Τσατάλτσα, νῦν Χωριστή), vicani Sc[...], Nicaenses et Coreni et Scambu[...]*]* (Κουμπάλισα, νῦν Κοκκινόγεια), vicani (ὁμοίως), Scaporeni (Προσωτσάνη), Tasibasteni (Ρεσίλοβο, νῦν Χαριτωμένη), Montani, Suritani (Κιοῦπ-Κιοῖ, νῦν Πρώτη), *Ἰολλίται, Τριπολίται* (περιοχὴ Δράμας). Ἐπίσης ἡ Πίμπλεια κατὰ τὸν Στράβωνα (ἀποσπ. 17) ἦτο *κώμη* τοῦ Δίου.

V. Διοίκησις. Εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας τῆς Μακεδονίας συναντῶμεν τὰ διοικητικὰ καὶ νομοθετικὰ ὄργανα, τὰ γνωστὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, τ.ἔ. α) τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, β) τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον καὶ γ) τοὺς ἄρχοντας.

α. **Ἡ συνέλευσις τοῦ λαοῦ.** Περί τῶν λαϊκῶν συνελεύσεων τῶν

¹ K ü b l e r, ἔ.ἀ. 2323.

² Περί τῆς ἑκτάσεως τῶν Φιλίππων βλ. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 276/7 καὶ F. P a r a z o g l u, ἔ.ἀ. 299 κέ. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δίου ἀνῆκε κατὰ τὴν F. P a r a z o g l u, ἔ.ἀ. 103 κέ. ἡ Πίμπλεια καὶ τὰ Λειβηθρα καὶ πιθανῶς τὸ Ἡράκλειον, ἡ Φίλα, ἡ Πύδνα καὶ ἡ Πέτρα. Ὅπωςδὴποτε εἰς τὸ Δίον ἀνήκον αἱ σημεριναὶ τοποθεσίαι Αἰάνι, Σφίγγι, Καρύτσα, Λιάσκοβο καὶ Βροντοῦ, ὅπου εὐρέθησαν ἐπιγραφαί (βλ. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 188. 189. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ἀ. 32 κέ. 52. 53. 57. A. P l a s s a r t, BCH 47 (1923), 167, ἀρ. 2). Ἐκ τινος λατινικῆς ἐπιγραφῆς τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ, εὐρεθείσης παρὰ τὸ χωρίον Καρυά, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, δύναται νὰ προσδιορισθοῦν τὰ σύνορα τοῦ Δίου νοτιοδυτικῶς μετὰ τὴν περραιβικὴν πόλιν Ὀλοσσόνα (CIL 3, 591=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 197). Περί τῆς ἑκτάσεως τῶν ἄλλων ἀποικιῶν τίποτε ἀσφαλές δὲν ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν.

³ Βλ. καὶ F. P a r a z o g l u, ἔ.ἀ. 301.

⁴ Οὐχὶ ὀρθῶς καταλέγω ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης μου [Μακεδονικά 4 (1955-60), 251/2] τοὺς vicani Mediani καὶ ἄλλους vici τῶν Φιλίππων, ὡς καὶ τοὺς Κερδωζεῖς, εἰς τὰς ὑψηλοὺς πόλεις καὶ κώμας τῆς Μακεδονίας.

ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίων αἱ πληροφορίες μας εἶναι πολὺ πενιχραί. Ἐκείνη καὶ αὐτὸς ὁ λατινικὸς τίτλος τοῦ σώματος (*populus*¹, *plebs* καὶ εἴ τι ἄλλο) δὲν μᾶς παραδίδεται, εἰ μὴ μόνον ὁ ἑλληνικὸς «*δῆμος*» εἰς τρεῖς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων². Ὁ «*δῆμος*» ἀναμφιβόλως εἶναι μετάφρασις τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ καὶ ὑποδηλοῖ τὸ σῶμα τῶν ἀποίκων (*coloni*) καὶ τῶν ἐγκατεστημένων καὶ ἐχόντων δικαίωμα οἰκήσεως ξένων (*incolae*)³. Τὰς ἀποφάσεις ἢ συνέλευσις τοῦ λαοῦ ἐλάμβανεν ἄλλοτε μόνη τῆς⁴ καὶ ἄλλοτε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου⁵. Δι' αὐτῶν συνήθως ἀπενέμοντο τιμαὶ εἰς ἐξέχοντα πρόσωπα τοῦ κράτους ἢ τῆς πόλεως, εἰς ἄρχοντας τῆς ἀποικίας ἢ εἰς εὐεργέτας αὐτῆς. Δυστυχῶς ἄλλης φύσεως ἀποφάσεις τοῦ δήμου δὲν μᾶς ἔχουν σωθῆ. Αἱ δαπάναι, αἵτινες προέκυπτον ἐκ τῶν ἀποφάσεών του (π.χ. ἀνάθεσις ἀνδριάντος, εἰκόνοιο, βωμοῦ κ.τ.τ.), ἐβάρυνον τὸ ταμεῖον τοῦ δήμου, τ.ἔ. τῆς πόλεως⁶. Ὅπως δὲ ἴσως ἡ παρουσία τοῦ σώματος τούτου εἰς τὰς πηγὰς μας εἶναι σπανία, ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο τῆς μειονεκτικῆς θέσεως, εἰς ἣν περιήλθεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς ὅλας τὰς ἀποικίας τοῦ κράτους, καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀρμοδιοτήτων του ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν τοπικῶν ἀρχόντων.

Τοπικὰς λαϊκὰς συνελεύσεις εἶχον καὶ οἱ *vici*, οἱ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν ἀποικίαν. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ κυρωτικοῦ τύπου: *placuit vicaniis* (=ἔδοξε τοῖς κωμηταῖς), ὅστις διειρηθή (δις) εἰς ἐφαρμηνῆν ἐπιγραφῆν τοῦ Δοξάτου, περιέχουσαν πιθανώτατα ψήφισμα τῶν κατοίκων κώμης ἀγνώστου ὀνόματος⁷. Ἡ δικαιοδοσία ὅμως τῶν τοπικῶν τούτων

¹ Εἰς ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος [CIL 3, 14206, 21. Βλ. καὶ Fr. C u m o n t, ἔ.ἀ. ἀρ. 8. BCH 24 (1900), 544/5, ἀρ. 2. REA 4 (1902), 199 καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 502 καὶ ὑποσημ. 1] ὑπάρχει ἡ λέξις *populus*, ἀλλ' αὕτη δὲν ἔχει τεχνικὴν σημασίαν. Βλ. P e r d r i z e t, BCH 24 (1900), 544.

² BCH 22 (1898), 349/50, ὑποσημ. 2 [βλ. C u m o n t, ἔ.ἀ.]. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 927]. 39. Εἰς μίαν τῶν ἐπιγραφῶν προστίθεται εἰς τὸν τίτλον καὶ τὸ ἐπιθετικὸν «*σεμνότατος*», ὅπως εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι μετάφρασις τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ *honestissimus*.

³ Οἱ *incolae* εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν μόνον. Δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον καὶ νὰ ἐκλεγῶν ἄρχοντες τῆς ἀποικίας. Βλ. E. K o r n e m a n n, RE XVI, 620. Ἀργότερον ὅμως ἀπέκτησαν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι. Ch. L é c r i v a i n, Dict. d. ant. grecq. et rom. 3, 1543.

⁴ BCH 22 (1898), 349/50, 2. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38. 39.

⁵ Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς δὲν μᾶς ἔχει παραδοθῆ ὁ κυρωτικὸς τύπος *ordo decurionum et populus* ἢ τι ἄλλο, ἀλλὰ μόνον ὁ γενικὸς ὄρος «*ἡ πόλις*», ὑπὸ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἐνοησώμεν καὶ τὰ δύο σώματα. Βλ. Στ. Μ ε ρ τ ζ ἰ δ ο υ, ἔ.ἀ. 53, ἀρ. 27 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1089], τοῦ ἴδιου, Φίλιπποι 187 [=P. L e m e r l e, Philippes, 28]. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἔ.ἀ. 13, ἀρ. 6.

⁶ Στ. Μ ε ρ τ ζ ἰ δ ο υ, ἔ.ἀ. 53, ἀρ. 27. BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38. 39.

⁷ CIL 3, 661 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1040]. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 288.

συνελεύσεων πρέπει νὰ περιορίζετο μόνον εἰς ζητήματα τοπικά, ἀφορῶντα δηλ. εἰς τὴν κώμην, ἐνῶ διὰ τὰ γενικώτερα ἀρμοδία ἦτο ἡ συνέλευσις τῶν κατοίκων τῆς ἀποικίας¹. Τοιαῦτα ζητήματα ἦσαν ἡ ἀνάθεσις τιμητικῶν μνημείων, ἡ προσφορά ἀναθημάτων καὶ ἄλλων ἱερῶν εἰς τοὺς θεοὺς, ἡ διαχειρίσις τῶν κληροδοτημάτων καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν θελήσεων τῶν διαθετῶν τῆς κώμης καὶ ἄλλα παρόμοια². Πρὸς τοῦτοις ἡ κώμη εἶχεν ἰδίᾳ προσόδους, προήρχοντο δὲ αὐταὶ ἐκ τῶν προσφορῶν καὶ δωρεῶν τῶν κωμητῶν καὶ ἐκ τῶν προστίμων τῶν παραβατῶν τοῦ νόμου³. Πολλοὶ vicī διὰ τῶν τοπικῶν συνελεύσεων ἠδύνατο νὰ λάβουν ἀπὸ κοινοῦ ἀπόφασιν καὶ νὰ προβοῦν εἰς κοινὴν τινα ἐνέργειαν. Οὕτως οἱ vicani Sc[...], Nicaenses, Coreni et Scambu [...] κατεσκεύασαν (ἢ ἀναφοδόμησαν) ἱερὸν (:) τῆς Deana Minervia⁴, οἱ Montani, [Ete]panc[i] καὶ Suritani ἤγειραν ἱερὸν (sacrum) εἰς τὸν J(uppiter) O(ptimus) M(aximus) Etepancus⁵.

β. **Τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον.** Αἱ πηγαὶ μας διὰ τὸ σῶμα τοῦτο εἶναι πλοσιώτεροι. Ὁ πλήρης τίτλος ordo decurionum ἀπαντᾷ μίαν μόνον φοράν μαζί με τὸ ἐπίθετον sanctissimus εἰς ἐπιγραφῆν τῶν Φιλίπων⁶. Συνήθης ὁμος εἶναι ὁ ἀπλοῦς decuriones⁷.

Εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικιῶν κατ' ἀναλογίαν γίνεται χρῆσις τοῦ ἑλληνικοῦ ὄρου «ἡ βουλὴ» καὶ διὰ τὰ μέλη τοῦ σώματος «οἱ βουλευταί»⁸. Τὸ σῶμα εἶναι μόνιμον, τὰ δὲ μέλη του, οἱ decuriones, ἰσόβια. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διέφερεν ὁ ordo decurionum ἀπὸ τὴν βουλὴν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐξελέγοντο μόνον δι' ἓν ἔτος. Ποῖος ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν δὲν μᾶς παραδίδεται. Εἰς τοὺς Φιλίπους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οὗτοι ἦσαν μία τῶν σημαντι-

¹ Περὶ τῆς σχέσεως τῶν vicī πρὸς τὴν ἀποικίαν βλ. M o m m s e n, Staatsr. III, 765 κέ. M a r q u a r d t, Römische Verwaltung I², 16 κέ. K u h n, Städtische u. bürgerliche Verfassung II, 171 κέ. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 12 κέ. A. H. M. J o n n e s, The Greek City, 172.

² CIL 3, 656 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 995]. BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2 [βλ. καὶ ÖJh 30 (1937), 132/3 (Beibl.). L. R o b e r t, Hellenica 1 (1900), 30, 1]. 47 (1923), 57, ἀρ. 15. 64/5, ἀρ. 24. 54 (1930), 376 κέ. καὶ εἰκ. XVII. βλ. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ.

³ BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2. 320/1 [=47 (1923), 50, ἀρ. 2=SEG 2 (1924), 72, ἀρ. 415]. 54 (1930), 376.

⁴ BCH 47 (1923), 64/5, ἀρ. 24 (Κοκκινόγεια).

⁵ BCH, ἔ.ἀ. 57, ἀρ. 15 (Πρώτη).

⁶ CIL 3, 14206, 13 [=BCH 22 (1898), 345 κέ. βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 443 καὶ ὑποσημ. 2].—Περὶ τῶν τιμητικῶν ἐπιθέτων τοῦ ordo βλ. K ü b l e r, RE IV, 2330.

⁷ BCH 56 (1932), 223/4, ἀρ. 12. 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454, ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. BSA 13 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁸ BCH 21 (1897), 533/4. 60 (1936), 43, ἀρ. 2. βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 280, 3.

κωτέρων ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν, πιθανώτατα ὁ ἀριθμὸς τῶν decuriones ἦτο ὁ συνήθης, δηλ. ἑκατόν¹. Οἱ decuriones πρὸς πλήρωσιν τῶν ἐκάστοτε δημιουργουμένων κενῶν εἰς τὸ σῶμα ἢ ἐλαμβάνοντο δι' ἐπιλογῆς ὑπὸ τῶν duoviri quinquennales ἀνά πᾶν πέμπτον ἔτος ἐκ τῶν χρηματισάντων ἀρχόντων (duoviri, quinquennales², aediles, quaestores) ἢ ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ ἰδίου σώματος (allectio, cooptatio) καὶ σπανιώτερον ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ ἢ διωρίζοντο δι' αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων³. Ἀπὸ τοῦ 2ου ὄμως μ.Χ. αἰῶνος δὲν ἦτο, φαίνεται, ἀπαραίτητος ἡ ἀνάληψις ἀξιώματος διὰ τὴν εἰσοδογὴν εἰς τὸ σῶμα τῶν decuriones, ἀντιθέτως τὰ ἀξιώματα συνήθως ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν⁴. Πλὴν τοῦ κανονικοῦ ἀριθμοῦ τῶν decuriones ἐξελέγοντο καὶ τινες τιμῆς ἔνεκεν. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ patroni τῆς ἀποικίας, οἱ ὅποιοι μάλιστα εἰς τὸ album τῶν decuriones ἐνεγράφοντο πρῶτοι κατὰ σειρὰν⁵. Εἰς τοὺς Φιλίππους μᾶς παραδίδεται εἰς patronus coloniae, ὁ C. Oppius

¹ Βλ. Mommsen, ἔ.ἀ. III, 1, 112. III, 2, 844. K ü b l e r, ἔ.ἀ. 2323 καὶ K ü b l e r - Β ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, 50. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 65.

² Εἰς τρεῖς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων [BCH 47 (1923), 60, ἀρ. 19. 56 (1932), 224, ἀρ. 13. 14] ἀπαντᾷ στερεοτύπως ὁ τίτλος dec. q. Ὑποθέτω ὅτι δὲν πρόκειται περὶ δύο διαφόρων ἀξιώματων, τοῦ decurio δηλ. καὶ τοῦ (duovir) quinquennalis (ἢ τοῦ quae-stor) ἀκόμη, ἀλλ' ὅτι τὸ διὰ τοῦ q. δηλούμενον εἶναι τὸ ἐπίθετον quinquennialis, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν decurio πρὸς διάκρισιν τούτου ἀπὸ τοὺς decuriones ἐκείνους, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἐξ ἄλλων ἀρχόντων, δηλ. τοὺς decuriones duoviralicii, d. aedilicii, d. quaestoricii. Τὰ μέλη λοιπὸν τοῦ συμβουλίου, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐπιλογὴν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν διατελεσάντων (duoviri) quinquennales, εἰς τοὺς Φιλίππους τοὺλάχιστον ἐπιτοφοροῦντο decuriones quinquennialicii.

³ Βλ. Mommsen, ἔ.ἀ. III, 855. K ü b l e r, RE IV, 2324 καὶ K ü b l e r - Β ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. 51. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 65. G. H. S t e v e n s o n, Roman provincial Administration till the Age of Antonines, Oxford 1949, 171. A. P i g a n o i, Histoire de Rome 1949, 315.

⁴ Πρβ. τοὺς cursus honorum τριῶν ἀξιωματοῦχων τῶν Φιλίππων, τοῦ L. Valerius Priscus: dec(urio), irenar(cha), Pivir i. d., munerarius [BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. 2ος ἢ 3ος μ.Χ. αἰ.], τοῦ C. Graecinius Firminus: dec(urio), quae-st(or) col(oniae) Philipp(is) [AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3] καὶ τοῦ C. Vibius Florus: dec(urio), Pivir et munerarius Philippis [CIL 3, 659=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189], ἐνθα ὁ τίτλος τοῦ decurio τίθεται πρὸ τῶν ἀσκηθέντων ἀξιώματων ἐν τῇ ἀποικίᾳ. Δηλ. οἱ ἀξιωματοῦχοι αὐτοὶ ἐγένοντο πρῶτον decuriones καὶ ἀκολούθως ἐλάβον τὰ διάφορα κοινοτικά ἀξιώματα. Κατὰ τὴν lex coloniae geneticae Iuliae μάλιστα οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ἄρχων, ἂν δὲν εἶχε γίνει προηγουμένος decurio [CIL 2, 5439=ILS, ἀρ. 6087, CI].

⁵ K ü b l e r, ἔ.ἀ. K ü b l e r - Β ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. 51. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. K o r n e m a n n, RE XIV, 626 ἐν λ. Municipium. G. H. S t e v e n s o n, ἔ.ἀ. 171.

Montanus¹. Τιμῆς ἔνεκεν ἐξελέγοντο decuriones (adlecti) καὶ ἐπιφανῆ ἢ διαπρέψαντα εἰς τὴν κοινοτικὴν ζωὴν πρόσωπα, ἐνίοτε μάλιστα εἰς πλείονας ἀποικίας². Π.χ. ὁ [...]us Octavius Secundus, ὅστις κατήγετο ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Σαβίνων Κύρεις καὶ διέπρεψεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐπὶ τῷ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ, ἐξελέγη decurio εἰς μερικά ἀποικίας (εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲν κατονομάζονται) καὶ πιθανώτατα καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους³. Ἄλλα πάλιν πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον τὰ προσόντα νὰ προχειρισθοῦν decuriones οὔτε τὸ δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, ἀνήκον ὅμως εἰς ἐπιφανεῖς οἰκογενεῖας ἢ οἱ πατέρες τῶν ἦσαν decuriones ἢ καὶ οἱ ἴδιοι εἶχον προσωπικὴν ἀξίαν, ἐτιμῶντο διὰ τῶν παρασῆμων τῆς δεκαδαρχίας (ornamentis decurionatus honorati)⁴. Συνήθως τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἦσαν ἀνήλικοι νέοι ἢ καὶ μικρὰ παιδιὰ⁵. Ὁ τιμητικὸς οὗτος τίτλος ἐδίδετο ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸ πάσης ἀπονομῆς ἄλλου τίτλου καὶ ἀξιώματος. Εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ἔνθα σημειώνονται οἱ cursus honorum τῶν ἀξιωματοῦχων τῆς ἀποικίας, ἀναγράφεται εἰς τὴν ἀρχὴν, ἀκολουθοῦν δὲ οἱ ἄλλοι κατὰ σειράν, προτασσομένων συνήθως τῶν παλαιότερων καὶ μικροτέρων ἀξιομάτων καὶ ἐπομένων τῶν νεωτέρων καὶ σημαντικωτέρων. Ἴδου μερικά παραδείγματα: P. C(ornelius) Asper Atiarius Montanus, equ[o publico honoratus, item ornamentis decur]ionatus, pontifex, flamen divi Claudi (CIL 3,652).—L. Valerius Priscus, orn(amentis)

¹ CIL 3, 7340. Βλ. καὶ BCH 8 (1884), 49 καὶ 57 (1933), 341 καὶ ὑποσημ. 5.

² Πρβ. K ü b l e r, ἔ.ἀ. 2327.

³ CIL 3, 7334 [=ILS, ἀρ. 2080 = BCH 12 (1888), 424 κέ.]. Βλ. καὶ BCH 13 (1889), 182/3 καὶ 47 (1923), 52, ἀρ. 5. RE XII, 1677, στ. 44/5.

⁴ CIL 3, 649 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 960]. 650 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 980]. 658. 659. [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 957 = ILS, ἀρ. 7189]. 14206, 17. BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26. 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 33 κέ., ἀρ. 21. 22. AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5.

⁵ Εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ C. Vibius Daphnus (CIL 3, 659) καὶ ὁ [An]nius Agricola (CIL 3, 649), οἱ ὁποῖοι ἐτιμήθησαν διὰ τῶν ornamenta decurionatus, ἦσαν ὁ μὲν πρῶτος 5 ἐτῶν, ὁ δ' ἄλλος 6, ὅταν ἀπέθανον. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 268. Ἐπίσης ὁ Στοβατος Sex. Caelidius Secundus ἐτιμήθη διὰ τοῦ decurionatus ὑπὸ τῆς colonia Scuporum εἰς ἡλικίαν μικροτέραν τῶν 18 ἐτῶν (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 311 = ILS, ἀρ. 7177). Ὁ P. C(ornelius) Asper Atiarius Montanus, ὅστις ἐτιμήθη equo publico, ornamentis decurionatus et Πiviralicis καὶ διετέλεσε pontifex καὶ flamen divi Claudi, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν. Φυσικὰ μὲ τὰ ornamenta decurionatus ἐτιμήθη εἰς ἡλικίαν μικροτέραν. Νεαρᾶς ἡλικίας ἦτο ἴσως καὶ ὁ μνημονευόμενος εἰς ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων T. Flavius Macedonicus [BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26]. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατώτατον ὄριον ἡλικίας πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἀξιώματος τοῦ κοινοτικοῦ συμβούλου ἦτο 25 ἐτῶν. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 66. K ü b l e r - B i z o u k i d o u, ἔ.ἀ. 41, ἔνθα καὶ παραπομπαί εἰς τὰς πηγὰς.

dec(urionatus) hon(oratus), dec(urio), irenar(cha), Πvir iur(e) d(icundo), munerarius [BCH 62(1938), 428/9, ἀρ. 10].—P. Marius Valens, or(namentis) dec(urionatus) hon(oratus), [a]ed(ilis) i. d. Philipp., dec(urio), flamen divi Antonini Pii, Πvir, mun(erarius) [RA σειρ. 6η, 33 (1949) 34, ἀρ. 21].—M. Antonius Macer, orn(amentis) dec(urionatus) hon(oratus), q(uaestor) [BA, ε.ά. ἀρ. 22].—M. Caetronius Silianus, orn(amentis) d[ec(urionatus)] hon(oratus), q(uaestor), Πvir i. d., muner(a-rius) P[hil(ippis)]. Αυτόνοητον είναι ότι ή άπονομή του τιμητικού τίτλου δέν άπέκλειε μελλοντικώς την έκλογήν του τιμηθέντος εις τδ κοινοτικόδ συμβούλιον (decurio). Δύο εκ των άνωτέρω, ό L. Valerius Priscus και ό P. Marius Valens, έτιμήθησαν παλαιότερον με τα παράσημα της δεκαδαρχίας, ίσως εις νεαράν ήλικίαν και αυτοί, άργότερον όμως προχειρίσθησαν εις decuriones, ό εις μάλιστα, άφού πρότερον έλαβε τδ μικρότερον άξίωμα του aedilis. Εις τα άνωτέρω παραδείγματα και εις άλλα¹ παρατηρούμεν ότι ό εκλεγείς decurio ήδύνατο και πρό της έκλογής του και μετ' αυτήν (ίσως άπό του 2ου ή 3ου μ.Χ. αιώνος) να λάβη και άλλα άξιώματα, πολιτικά και ίερατικά, και λειτουργίας άκόμη. Δηλαδή ήδύνατο να γίνη aedilis, quaestor, duovir i. d., irenarcha, munerarius, pontifex, flamen κ.ά.² Δέν είναι άσύνηθες πρόην στρατιωτικοί να εκλέγονται μετá την άφυπηρέτησί των εκ του στρατου decuriones ή άρχοντες εις τás άποικίας, έξ ών κατήγοντο ή έν αις έγκαθίσταντο μονίμως και έπολιτογραφούντο³. Όλοι οι προχειρισθέντες decuriones ή τιμηθέντες διά των παρασήμων της δεκαδαρχίας ήσαν Ρωμαίοι πολίται είτε εκ καταγωγής είτε διά παραχωρήσεως της ρωμαϊκής ίθαγενείας, καθώς δυνάμεθα να συμπεράνωμεν άπό τα tria nomina, τα όποια φέρουν εις τα μνημεία των και πρό παντός άπό την ρωμαϊκήν φυλήν (π.χ. Voltinia), εις την όποιαν ήσαν έγγεγραμμένοι⁴. Τδ έλληνικόδ cognomen, τδ όποιον τινές έξ αυτών φέρουν, προδίδει την έλληνικήν καταγωγήν. Μόνον εις, ό [Δ]εντούπης Βείθος, θρακικής καταγωγής, δέν φέρει εις την έπιγραφήν κατά ρωμαϊκήν συνήθειαν tria nomina, αλλά κατά μακεδονικήν

¹ CIL 3, 7334. 7337 και BCH 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. AE, ε.ά. 56 κέ., ἀρ. 3.

² CIL 3, 650. 7334. BCH, ε.ά. ἀρ. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 22. AE, ε.ά. ἀρ. 3. 5.

³ CIL 3, 7334. ΌJh 26 (1930), 68/9. AE, ε.ά. 56, ἀρ. 3.

⁴ Κατ' άλφαβητικήν σειράν ούτοι είναι οι έξής: 1) [...An]nius Agricola (CIL 3, 649). 2) M. Antonius M. f. Vol. Macer (Δ. Κανατσούλη, Μακεδονική προσωπογραφία, ἀρ. 147). 3) C. Graecinius C. f. Vol. Firminus (αυτόθι, ἀρ. 363). 4) [I] Iul(ius) C. f. Vol. [M]aximus Mucianus (αυτόθι, ἀρ. 597). 5) M. Caetronius M. [I.] Vol. Silianus (αυτόθι, ἀρ. 673). 6) P. C(ornelius) Asper Atiarius Mōntanus (αυτόθι, ἀρ. 770). 7) P. Marius P. f. Volt. Valens (αυτόθι, ἀρ. 882). 8) M. Octavius M. f. Aemil(ia) Valens (αυτόθι, ἀρ. 1006). 9) [...]us D. f. Octavius Sefc]undus (αυτόθι,

τὸ ὄνομά του καὶ τὸ πατρώνυμον κατὰ γενικὴν¹. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἑλληνικὴ καὶ δι' αὐτὸ δὲν σημειοῦται ὁ λατινικὸς ὄρος *decurio*, ἀλλ' ὁ ἀντίστοιχος ἑλληνικὸς *βουλευτής* (τ.ἔ. τῶν Φιλίππων) καὶ ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῆς *constitutio Antoniniana* (212 μ.Χ.)².

Ἡ βουλὴ ὑποβάλλει τὰ ψηφίσματα πρὸς κύρωσιν εἰς τὸν δῆμον, συνθηθέστερον ὁμῶς ἐκδίδει ἢ ἰδίᾳ τὰ ψηφίσματα ἄνευ ἐπικυρώσεως αὐτοῦ. Τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἀνατίθενται μετ' ἀπόφασιν τῆς βουλῆς ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, φέρουν τὸν κυρωτικὸν ὄρον *d(ecreto) d(ecurionum)* (ἢ *dec. dec.*) καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς *ψ(ηφίσματι)* ἢ *δ(όγματι) β(ουλῆς)*³. Διὰ τῶν ψηφισμάτων τῆς βουλῆς ἄλλοτε δίδεται τὸ δικαίωμα εἰς ἰδιώτας νὰ ἐγείρουν τιμητικὰ μνημεῖα εἰς προσωπικότητας ἢ ἄνδρας διακριθέντας εἰς τὴν κοινοτικὴν ἢ δημοσίαν ἐν γένει ζωὴν⁴, ἄλλοτε ἢ ἰδίᾳ βουλὴ ἢ ἡ πόλις ἀναθέτει μνημεῖον εἰς αὐτοκράτορά τινα⁵, ἄλλοτε παρέχεται δημόσιος τόπος (*loco publico dato, τόπος*) πρὸς ταφὴν διακριθέντων πολιτῶν⁶, ἄλλοτε ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας ἢ συνηθέστερον εἰς ἱερωμένους νὰ ἐγείρουν ἱερὸν ἢ νὰ προσφέρουν ἀφιερῶματα

ἀρ. 1007). 10) L. Valerius L. fil. Volt. Priscus (αὐτόθι, ἀρ. 1052). 11) M. Varinius M. f. Philippicus (αὐτόθι, ἀρ. 1069). 12) [C. ἢ L.] Velleius Plato (αὐτόθι, ἀρ. 308). 13) C. Vibius C. fil. Vol. Daphnus (αὐτόθι, ἀρ. 1085). 14) C. Vibius C. fil. Vol. Florus (αὐτόθι, ἀρ. 1089). 15) T. Flavius T. f. Vol. (αὐτόθι, ἀρ. 1424). 16) T. Flavius T. fil. Vol. Alexander (αὐτόθι, ἀρ. 1428). 17) T. Flavius T. fil. Vol. Macedonicus (αὐτόθι, ἀρ. 1443).

¹ BCH 21 (1897), 533/4 (βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 280): [*Δ*]εντοῦπης Βεῖθου, βουλευτής, | ἀνέθηκεν ἑαυτῷ καὶ τῷ υἱῷ | Οὐάλεντι, ἀντιστρατήγῳ καὶ φορολόγῳ, ἐτῶν κε', καὶ γυναικὶ αὐτοῦ | Μάτα Κουνισαῖους. Δύο ἀδελφοὶ Θράκες, ὁ [.] Iul(ius) Maximus Mucianus καὶ ὁ C. Iulius Teres, οἱ ὁποῖοι ἐζῆσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀντωνίνου Πίου καὶ ὡς Ρωμαῖοι πολῖται διέπρῃσαν εἰς τὴν κοινοτικὴν καὶ ἐπαρχιακὴν διοίκησιν, ἔχουν λατινικὰ ὀνόματα, ὁ τελευταῖος μόνον διετήρησε τὸ θρακικὸν *cognomen*. CIL 3, 7339 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 261]. BCH 62 (1938), 421/22, ἀρ. 8 [=RA σειρ. 6, 33 (1949), 34, ἀρ. 20=REG 62 (1949), 126, 101]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 597 καὶ 618.

² Βλ. P. Collart, ἔ.ἀ. 280, ὑποσημ. 3.

³ CIL 3, 14206, 13. BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. BCH 56 (1932), 223/4, ἀρ. 12. 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454, ἀρ. 2. 60 (1936), 43, ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. P. Collart, ἔ.ἀ. 267. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁴ BCH 60 (1936), 43, ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. Βλ. καὶ CIL 3, 7339.

⁵ BCH 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454, ἀρ. 2.

⁶ P. Collart, ἔ.ἀ. BCH 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. AE, ἔ.ἀ.—Τὸ δικαίωμα διαθέσεως δημοσίας γῆς εἶχε μόνον τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον. Βλ. K ü b l e r - Β ι ζ ο υ κ ι ὀ ο υ, ἔ.ἀ. 52.

(*imago, agalmata, subsellia*) εἰς τοὺς θεοὺς¹ κ.ἄ.τ.². Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν μνημείων ἢ διαπνῆ βαρύνει ἐνίοτε τὸν ἐνδιαφερόμενον, ὅστις μὲ αὐταρέσκειαν τὸ δηλώνει (*sua pecunia posuit*). Δυστυχῶς τὰ ψηφίσματα τῆς βουλῆς δὲν εἶναι τόσον πολλά, ὥστε νὰ σχηματίσωμεν πλήρη ἰδέαν τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῆς. Θὰ πρέπει ὁμῶς αὐταὶ νὰ ἦσαν οἶαι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας³. Πάντως τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦτο σῶμα εἶχε πολὺ μεγαλύτεραν σημασίαν ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ. Τοῦτο συμπεραίνομεν καὶ ἀπὸ τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν τῶν ψηφισμάτων ἔναντι τῶν τοῦ δήμου, τὰ ὅποια διεσάθησαν μέχρι σήμερον.

γ. **Ἄρχοντες.** Εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας, πλὴν τῶν Στόβων, συναντῶμεν τοὺς ἴδιους σχεδὸν ἄρχοντας, τοὺς ὁποίους εἶχον καὶ αἱ ἄλλαι ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι. Πλὴν τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι, κοινοτικοὶ καὶ κρατικοί. Οἱ ἄρχοντες (*magistratus*), καθὼς καὶ οἱ ὑπάλληλοι, διακρίνονται εἰς τακτικούς καὶ ἐκτάκτους, εἰς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους. Ὅπως δὲ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ γίνεται διάκρισις μεταξὺ τῶν ἀρχῶν (*honores*) καὶ τῶν λειτουργιῶν (*municipera*).

1. ***Duoviri (duumviri) i(ure) d(icundo)*** (=δύανδροι⁴ δικαιοδοταί). Εἶναι οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῶν κοινοτήτων. Εἶναι δύο τὸν ἀριθμὸν, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὄνομά των, καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς δύο ὑπάτους τῆς δημοκρατικῆς Ρώμης. Τοὺς συναντῶμεν εἰς ὅλας τὰς ἀποικίας, πλὴν τοῦ *municipium Stobensium*. Μᾶς εἶναι δὲ γνωστοὶ σήμερον ἀπὸ 36 ἐν συνόλῳ ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα, ἧτοι 16 τῶν Φιλίππων⁵, 8 τοῦ Δί-

¹ CIL, ἐ.ἀ. [=BCH 22 (1898), 345 κέ.=P. Collart, ἐ.ἀ. 443, 2]. BSA, ἐ.ἀ. [=BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7].

² BCH 56 (1932), 223/4, ἀρ. 12.

³ Περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ σώματος τούτου βλέπε Ch. Lécrivain, *Senatus municipalis* ἐν *Dict. d. ant. gr. et rom.*, τόμ. 4ος, 1202 κέ. Kübler, RE IV, 2336 κέ. ἐν λ. *decurio*, τοῦ ἰδίου, *Ρωμαϊκὸν δίκαιον*, ἐ.ἀ. H. Schiller, *Die Staats-u. Rechtsaltertümer*, 179. Kornemann, RE XVI, 620 κέ. Abbott-Johnson, *Municipal Administration*, 67/8. G. H. Stevenson, *Roman provincial Administration*, 171.

⁴ Ἄρχ. Δελτ. 9 (1924/25), παράρτ. 4 κέ. «ἐπὶ δὲ ἄνδρῶν».

⁵ CIL 3, 650 [=Δήμιτσα, ἀρ. 980] (περιοχὴ Καβάλας). 653 [=BCH 24 (1900), 311] (Δοξάτων). 659 [=Δήμιτσα, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189] (Δράμα). 7342 [=BCH 8 (1884), 47, ἀρ. 2=Δήμιτσα, ἀρ. 962=ILS, ἀρ. 5710] (Καβάλα). 14203, 41 [βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ἀ. 262] (Θεσσαλονίκη). BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14 (Φίλιπποι). 350/1, ἀρ. 16. 354/5, ἀρ. 20. 61 (1937), 413, ἀρ. 4 [=P. Collart, ἐ.ἀ. 262] (Φίλιπποι). 413, ἀρ. 6 [=RA 12 (1938), 324, ἀρ. 52]. 62 (1938), 428, ἀρ. 9 [βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ἀ.] (Φίλιπποι). 428/9, ἀρ. 10 (Φίλιπποι). RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, ἀρ. 224] (Θεσσαλονίκη).

ου¹, 10 τῆς Πέλλης² καὶ 2 τῆς Κασσανδρείας³. Τόσον ὕλικόν δι' οὐδένα ἄλλον θεσμόν τῶν ἀποικιῶν ἔχομεν. Τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐεξηγήτον, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ *duoniri* ἦσαν ὄχι μόνον οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπώνυμοι⁴ ἄρχοντες αὐτῶν. Ἐκ τῶν διασωθέντων ὀνομάτων εἰς τὰς ἐπιγραφάς (*tria nomina*) συνάγομεν ὅτι οἱ *duoniri* ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ κέκτηνται τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν (*civitas*), νὰ εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει πολῖται τῶν ἀποικιῶν. Τρεῖς ἀπ' αὐτούς, ὁ [Vari-
ni?]us [M]acedo, ὁ P. Antestius Amphio καὶ ὁ M. Antonius Theophilus, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπωνύμου, πιθανότατα ἦσαν ἑλληνικῆς καταγωγῆς, μάλιστα ὁ M. Antonius Theophilus, ὅστις διετέλεσε τὸ 15/4 π.Χ. *duonir* εἰς τὴν Πέλλαν, ἴσως ἀνήκεν, ὅπως καὶ ὁ Ἀθηνόδορος Λέοντος⁵, εἰς τοὺς ἑλληνικῆς καταγωγῆς ὄπαδούς τοῦ M. Ἀντωνίου, τοὺς ἐκτοπισθέντας ἐξ Ἰταλίας ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐγκατασταθέντας εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας. Πάντως τὸ ὄνομά του δεικνύει ὅτι τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν οὗτος ἔλαβε διὰ τοῦ M. Ἀντωνίου. Εἰς τοὺς *cursus honorum* παρατηροῦμεν ὅτι ὁ τίτλος τοῦ *duonir* οὐδέποτε τίθεται ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ μετὰ τοὺς τίτλους ἄλλων ἀξιομάτων⁶. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι τὸ ἀνώτατον δημοτικὸν ἀξίωμα τοῦ *duonir* δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκτηθῇ πρὸ τῆς ἀναλήψεως μικροτέρων ἀξιομάτων, πρὸ

58/9, ἀρ. 4 [=RA, ἐ.ἀ. 234, ἀρ. 226] (ὁμοίως). AE, ἐ.ἀ. ἀρ. 5 [=RA, ἐ.ἀ. ἀρ. 227] (ὁμοίως).

¹ Zeitschr. f. Numism. 1911, 98 (30). H. Gaebler, ἐ.ἀ. 60, ἀρ. 2. 4. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. 28/9, ἀρ. 49 [βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166/7]. 29/30, ἀρ. 59 [βλ. καὶ BCH, ἐ.ἀ. 167]. BCH, ἐ.ἀ. 116, ἀρ. 1. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1.

² H. Gaebler, ἐ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20. 21. 22 (30/29 π.Χ.). 23. 24. 25 (25/4 π.Χ.). 26. 27 (20/19 π.Χ.). 28. 29 (15/4 π.Χ.).

³ Duchesne-Bayet, Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris 1877, 73/4, ἀρ. 114 [=Δήμιτσα, ἀρ. 770] (Μετόχιον Δοχειαρίου). TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 19 [=RA σερ. 5η, 16 (1940), 251, ἀρ. 174]: [...] L. f. Rom(ilia) Severo, q., IIvir. [...d(e)] s. f. c.

⁴ Βλ. Mommsen, Gesammelte Schrift. III, 253. G. Hubert, Dict. d. ant., τόμ. 2ος, 419. Liebenam, RE V, 1816. Kübler, RE XIV, 436.

⁵ Βλ. ἀνωτέρω σ. 6.

⁶ Μόνον εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων CIL 3, 7342 οἱ *IIviri quinq(uennales) Philipp(is)* προτάσσονται τοῦ ἱερατικοῦ τίτλου *augur(es)*. Ἄλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ *cursus honorum*. Ἀπλῶς σημειοῦνται οἱ τίτλοι τῶν ἀξιομάτων, τὰ ὅποια εἶχον οἱ [...] *Sermo* καὶ *Turpilius Vetidius* κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως τῆς *cella patatoria* (=ἰχθυοτροφεῖον) ὑπὸ τινος Ὀπίου Φρόντωνος, καθ' ὃ οὗτοι ὡς *duoniri quinquennales* καὶ *augures* ἔπαιξαν ρόλον τινά.

παντός του *aedilis*¹, του *quaestor*² (ή και ἀμφοτέρων)³, του *decurio*⁴, θρησκευτικῶν ἢ ἄλλων ἀξιομάτων καὶ τιμητικῶν ἀκόμη τίτλων⁵. Δὲν τηρεῖται ὅμως ἀπαρεγκλίτως ἡ διαδρομὴ ἀπὸ τοῦ μικροτέρου εἰς τὸ ἀνώτερον ἀξίωμα, πλὴν τῆς βασικῆς ἀρχῆς νὰ λαμβάνεται ὁ *duumviratus* μετὰ τι ἢ μετὰ τινα ἀξιώματα, πολιτικά καὶ θρησκευτικά. Οὕτως ὁ P. Insumenius Fronto ἔλαβε τὴν *quaestura*, ἀφοῦ προηγουμένως διετέλεσε *duovir*⁶, ὁ P. Marius Valens⁷ καὶ ἄλλος τις ἀγνώστου ὀνόματος⁸ ἐξημέματισαν *flamines* (ὁ μὲν *divi Antonini Pii*, ὁ δὲ [*divi*] *Augusti*), προτοῦ λάβουν τὸν *duumviratus*, ἐνῶ ὁ Valerius Valens Ulpius μετὰ ταῦτα⁹. Ὁ Turpilius Valens¹⁰ διετέλεσε *praefectus fabrum*, πρὶν ἐκλεγεῖν *duovir*, ἐνῶ ὁ ἀνωτέρω Valerius Valens Ulpius κατόπι. Μόνον ὁ τίτλος τοῦ *munerarius* ἀναγράφεται μετὰ τὸν τοῦ *duovir*. Ἐπειδὴ οὗτος κατὰ κανόνα εὐρίσκεται συνεζυγμένως μὲ τὸν *duovir*, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ *duovir* κατὰ τὸν χρόνον τῆς θητείας του διετέλει καὶ *munerarius*, δηλ. χορηγὸς ἀγῶνων, τελουμένων εἰς τὴν ἀποικίαν. Παράλληλον παράδειγμα συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν κοινοτικὴν καὶ ἐπαρχιακὴν ὀργάνωσιν τῶν Μακεδόνων, δηλ. εἰς τὸν *ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην*¹¹ καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους εἰς τὸν [*fla*]men [*divi*] *Vespasiani* καὶ τὸν *munerarius*¹². Περὶ τοῦ κατωτάτου ὀρίου ἡλικίας τῶν *duovir*: δὲν μᾶς παραδίδεται τὸ συγκεκριμένον. Ἄν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ M. Caetronius Silianus μέχρι τοῦ 35 ἔτους, ὅποτε ἀπέθανεν, ἔλαβε τὸν *duoviratus* καὶ ἄλλα ἀξιώματα¹³, ἀντιθέτως δὲ ὁ P. Cornelius

¹ CIL 3, 14203, 41. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 28 κέ., ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.—Καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἡ ἀπόκτησις τῆς *aedilitas* ἦτο μέγα προσόν διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ὑποψηφίου εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα.

² CIL 3, 653. Duchesne-Bayer, ἔ.ἀ. 73/4, ἀρ. 114. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 350/1, ἀρ. 16. TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 19. AE, ἔ.ἀ. 58/9, ἀρ. 4. 5.

³ Duchesne-Bayer, ἔ.ἀ. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6.

⁴ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA, ἔ. ἀ. 34, ἀρ. 21.

⁵ CIL 3, 650. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50. BCH 62 (1938), 428 κέ., ἀρ. 9. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1. 1950/51, 55 κέ., ἀρ. 2. 5.

⁶ CIL 3, 14203, 41.

⁷ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21.

⁸ BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9.

⁹ AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. [=RA 40 (1952), 234, ἀρ. 226].

¹⁰ AE 1950/51, 55, ἀρ. 2. [=RA 40 (1952), 233, ἀρ. 224].

¹¹ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά 3 (1953-55), 25 κέ. 43 καὶ Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-1963), 66 κέ.

¹² CIL 3, 660. Βλ. καὶ P. Collart, Philippes 265.

¹³ AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 5. [=RA ἔ.ἀ. 234, ἀρ. 227].

Asper Attiarius Montanus μέχρι τοῦ 23 ἔτους μόνον τιμητικούς τίτλους ἔλαβε, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ornamenta duoviralia, καὶ διετέλεσεν εἰς τοὺς Φιλίππους pontifex καὶ flamen ὄχι ὁμῶς duovir¹, θὰ πρέπει καὶ ἐδῶ νὰ ἴσχυεν ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας, εἰς τὰς ὁποίας κατώτατον ὄριον ἡλικίας ἐλογίζετο τὸ 25ον². Duovir ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ τις ἐπανειλημμένως³· εἰς τὸ Δίον μαρτυρεῖται duovir iterum (=δίδς)⁴. Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ ἀξιωματοῦχοῦ ἦτο, ὅπως καὶ τῶν λοιπῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων, ἐνιαυσία. Ἐπίσης ὁ θεσμὸς τῶν duoviri quinquennales⁵, δηλ. τῶν ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἐκλεγομένων δυνάδρων διὰ τὴν ἀπογραφὴν τῶν πολιτῶν καὶ ἀποτίμησιν τῶν περιουσιῶν, ἴσχυε καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκὰς ἀποικίας⁶. Ὁ H. Gaebler⁷ καθορίζει τοὺς duoviri quinquennales τῆς Πέλλης διὰ τὰ ἔτη 30/29, 25/4, 20/19 καὶ 15/4 π.Χ. Καὶ ὁ duovir quinquennalis ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ἐπανειλημμένως⁸.

Δυστυχῶς εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐπιτύμβιοι καὶ τιμητικαί, οὐδὲν ἀξιόλογον μᾶς παραδίδεται περὶ τῶν ἀρμοδιότητων τῶν duoviri. Ἐκ τοῦ τίτλου ὁμοῦ αὐτῶν: duoviri iure dicundo, τὸν ὁποῖον συνηθέστατα ἀπαντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς, συμπεραίνομεν ὅτι οὗτοι εἶχον καὶ ποινικὴν δικαιοδοσίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον αἱ ἀρμοδιότητές των δὲν πρέπει νὰ διέφερον ἀπὸ τὰς τῶν duoviri τῶν ἄλλων ἀποικιῶν⁹.

¹ CIL 3, 650 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 980].

² Περὶ τοῦ ὀρίου ἡλικίας τῶν duoviri βλ. Liebenam, RE V, 1807/8.

³ Εἰς ἄλλας ἀποικίας ἢ διὰ δευτέραν, τρίτην κλπ. φοράν ἐκλογῆ δὲν εἶναι τι τὸ ἀσυνήθες. Βλ. π.χ. Liebenam, ἐ.ἀ. 1808/9.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

⁵ Περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου βλ. Liebenam, Städtverwaltung im römischen Kaiserreiche, Leipzig 1900, 257 κέ. G. Hubert, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 10ς, 999 κέ. ἐν λ. censor municipalis καὶ τόμ. 4ος, 804 ἐν λ. quinquennales. Abbott-Johnson, ἐ.ἀ. 59.

⁶ CIL 3, 7342. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9 [=P. Collart, ἐ.ἀ. 262]: Πιῖρ i. d.] [qu]inquennalis Π[...] (Φίλιπποι). H. Gaebler, ἐ.ἀ. 60, ἀρ. 2. 3. 4. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. AE 1937, 2, 528, ἀρ. 1 καὶ πιθανώτατα BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1 (Δίον). H. Gaebler, ἐ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20-29 (Πέλλα).

⁷ H. Gaebler, ἐ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20-22: Nonius—Sulpicius (30/29 π.Χ.). 23-25: M. Fictorius—M. Septimius (25/4 π.Χ.). 26-27: C. Herennius—L. Titucius (20/19 π.Χ.). 28-29: M. Antonius Theophilus—P. Aebutius (15/4 π.Χ.).

⁸ Βλ. Liebenam, RE V, 1808, ἐν λ. duoviri.

⁹ Βλ. H. Schiller, Staats- u. Rechtsaltertümer, 177. Liebenam, ἐ.ἀ. 1820 καὶ Städtverwaltung, 256/7. G. Hubert, ἐ.ἀ. 999. Abbott-Johnson, ἐ.ἀ. 59 κέ. E. Kornemann, RE XVI, 623, B. Kübler-Π. Βιζουκίδου, ἐ.ἀ. 46. G. H. Stevenson, ἐ.ἀ. 172.

II. *Aediles*. Οὔτοι θεωροῦνται εἰς τὰς πόλεις ρωμαϊκοῦ καὶ λατινικοῦ δικαίου ὡς συνάρχοντες *minores* τῶν *duoviri*, δι' αὐτὸ συχνὰ μὲ τοὺς *duoviri* ἔχουν, πρὸ παντὸς εἰς τὰ *municipia*, τὴν κοινὴν ὀνομασίαν τέτρανδροι (*quattuoviri*). Ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς ὁμωνύμους ἄρχοντας τῆς Ρώμης καὶ τοὺς ἀγορανόμους τῶν ὑποτελῶν (*civitates stipendiariae*) καὶ τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας¹. Δι' αὐτὸ εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικῶν ὁ ὄρος ἀγορανόμος ἀντικαθιστᾷ τὸν λατινικόν². Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἔνδεκα *aediles* τῶν Φιλίππων³, ἄλλοι ἔνδεκα τοῦ Δίου⁴

¹ Περὶ τῶν ἀγορανόμων τῶν ὑποτελῶν καὶ ἐλευθέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας ἔγινε λόγος ἀλλαγῆς, Μακεδονικά 5 (1961-1963), 45 κέ.

² Βλ. ΑΕ 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 36, ἀρ. 4.

³ CIL 3, 654 καὶ 7335 [=Δήμιτσα, ἀρ. 877]. 7345. 14203, 41 [βλ. καὶ Φ. Πέτσα, ΑΕ 1950/51, 62]. 14206, 28. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 4. 15. 18. 58 (1934), 457 κέ., ἀρ. 3 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 363, 5]. 4 καὶ εἰκ. 3 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 363, 4]. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. ΑΕ 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 28/9, ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1. ΑΕ 1937, 2, 527 κέ., 1. 2: M. Pontius Auctus et M. Pontius | Iucundus, aed(iles), Libero Patri | et thiaso sacrum. Ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιγραφῆς (Μακαρόνας, ΑΕ 1937, 2, 529) νομίζει ὅτι οἱ *aed(iles)* ἐδῶ δὲν εἶναι ἀξιώματα πολιτικόν, ἀλλὰ θρησκευτικόν, οἷον συναντῶμεν καὶ ἄλλοι εἰς λατρευτικούς συλλόγους (βλ. π.χ. CIL 3, 633I, 2 = Δήμιτσα, ἀρ. 934=ILS, ἀρ. 5466. P. Collart, ἔ.ἀ. 269. 403). Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὴν προκειμένην καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐπομένους δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν *aediles* τῆς πόλεως. Οἱ *aediles*, ὅπως καὶ οἱ ἀγορανόμοι τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, συνήθιστον εἶναι εὐκαιρία τῆς λήξεως ἢ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀρχῆς τῶν νὰ ἀναθέτου μνημεῖόν τῆ ἀφιέρωσις εἰς τοὺς θεοὺς ἢ εἰς τὴν πόλιν ἢ καὶ εἰς ἐξέχουσαν δημοτικὴν ἢ ἄλλην προσωπικότητα. Ἐδῶ μάλιστα οἱ ἀναθέται ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ἀριθμὸν (2) τῶν *aediles* τῆς πόλεως.—ΑΕ 1948/49, Ἀρχ. χρον. 36, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 44 (1954), 170, ἀρ. 22. Βλ. καὶ REG 46 (1953), 144, ἀρ. 105]. 37, ἀρ. 5: Libero Patri et thiaso | L. Iulius Hyla et L. Aninius Pudens, aed(iles). Ὁ ἐκδότης (Νικ. Χ. Κοτζιάς) τῆς ἐπιγραφῆς συμπληροῖ τὸν συντετημένον τύπον *aed.* οὐχὶ ὀρθῶς διὰ τοῦ ρήματος *aed(i)-caverunt*). Ἐν τούτοις, ἂν ἔπρεπε νὰ ἐνοηθῆ ῥημά τι, θὰ ἦτοξε μᾶλλον τὸ *dedi-caverunt* (βλ. π.χ. CIL 3, 14206, 12 Καλαμπάκι Φιλίππων. Δήμιτσα, ἀρ. 191 Δίον). Δὲν εἶναι ὁμως ἀνάγκη. Τὸν συντετημένον τύπον *aed.* εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικῶν συναντῶμεν πάντοτε ἀντὶ τοῦ πλήρους *aedilis*.—ΑΕ, ἔ.ἀ. ἀρ. 6: [...]us Postumus Obeverus (?) | [...]patri aedili Libero et thiaso | d(e)s(uis) f(aciendum) d(edit). Οἷτος ἐκδίδεται ἢ ἐπιγραφῆ ὑπὸ τοῦ Κοτζιά. Ὁ Κοτζιάς 38 πιστεύει ὅτι τὸ *aedilis* ἐδῶ ἐχρησιμοποιήθη ὄχι πρὸς δῆλωσιν τοῦ γνωστοῦ πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος, τὸ ὅποιον συχνὰ συναντῶμεν εἰς τὴν κοινοτικὴν ζῶν τῶν Ρωμαίων ἀποικῶν, ἀλλ' εἶναι προσωνομία, ἀποδιδομένη εἰς τὸν θεὸν Liber. Κατ' αὐτὸν δηλ. τὸ *aedilis* μαζὶ μὲ τὸ *pater* λαμβάνει εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἐδρυτέραν καὶ γενικωτέραν ἐννοίαν, ἰσοδυναμοῦσαν «τῷ πατρὶ προστάτῃ καὶ πνευματικῷ ἀρχηγῷ Διονίσφῳ». Οὕτω πιστεύει ὅτι δικαιολογεῖται καὶ ἡ ἀσυνήθης πρόταξις τοῦ *pater* τοῦ Liber. Ἐν τούτοις τοιαύτη χρῆσις τοῦ *aedilis* οὐδαμῶς μαρτυρεῖται καί, καθ' ὅσον γγνωρίζω, οὐδέποτε τίτλοι δημοκρατικῶν ἀξιωμάτων ἐδόθησαν εἰς θεοὺς. Ἀλλὰ καὶ γραμματικῶς ἡ θέσις

καὶ εἰς τῆς Κασσανδρείας¹.

Οἱ aediles ἀπετέλουν καὶ εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας συναρχίαν δύο ἀνδρῶν², ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀγορανόμους τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας, οἵτινες ἦσαν πλείονες τῶν δύο. Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τῶν ἤτο ἐνιαύσιος, ὅπως καὶ τῶν δυάνδρων, τῶν *collegae maiores*. Τὸ ἀξίωμα τοῦ aedilis, καθὼς βλέπομεν εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀρχόντων, ἐλαμβάνετο συνήθως πρῶτον κατὰ σειράν, ἀπετέλει τρόπον τινὰ τὸν εἰσαγωγικὸν βαθμὸν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως. Μόνον τιμητικοὶ τίτλοι³ καὶ ἱερατικὰ ἀξιώματα⁴, διὰ τὰ ὅποια δὲν ἀπαιτεῖτο ὄριον ἡλικίας, ἦτο δυνατόν νὰ δοθοῦν πρὸ τῆς aedilitas. Οἱ στρατιωτικοὶ τίτλοι, οἱ ὅποιοι συνήθως τίθενται ἐν ἀρχῇ⁵, δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀξιωματοῦχων τῶν ἀποικιῶν. Τὰ ἄλλα ἀξιώματα, τὰ ὅποια λαμβάνονται μετὰ τὴν aedilitas, δὲν ἀκολουθοῦν σταθερὰν σειράν. Οὕτως οἱ [...] Picens, Gn. Domitius Secundus καὶ M. Gellius μετὰ τὴν aedilitas ἔλαβον ἀμέσως τὸ ἀξίωμα τοῦ *duovir* εἰς τὸ Δίον,⁶ ὁ [Varin]ius(?) [M]acedo εἰς τοὺς Φιλίπ-

τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν προσωνυμιῶν τοῦ *pater aed(ilis) Liber* εἶναι ἀσυνήθης καὶ παντελῶς ἀφύσικος. Εἰς τὰς πηγὰς μας ὄχι μόνον τὸ *pater* κατὰ κανόνα ἀκολουθεῖ τὸ *Liber* (βλ. π.χ. P. Collart, ἔ. ἀ. 415, 4), ἀλλὰ καὶ τιμητικοὶ τίτλοι καὶ προσωνυμίαι τοῦ θεοῦ πάντοτε τίθενται μετὰ τὸ *Liber Pater*, π.χ. *Liber Pater Tasibastenus*: CIL 3, 703 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1057=BCH 24 (1900), 312, ἀρ. 4. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 61]. 704 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1058 = BCH, ἔ. ἀ. ἀρ. 5=ILS, ἀρ. 4059], *L(iber) Pater deus opt(imus)* (βλ. P. Collart, ἔ. ἀ. 415, 5). Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ τὸ aedilis εἰς τὸν *Liber*. Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρησῶμεν ὅτι τοῦτο καὶ ἐδῶ ἔχει τὴν συνήθη σημασίαν καὶ ἀναφέρεται ὄχι εἰς τὸν *Liber*, ἀλλ' εἰς προηγούμενον πρόσωπον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατὰ δοτικὴν δὲν ἐσώθη εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐμῆ μόνον τὰ γράμματα [...]TTRI. Δυνατὸν τὸ πρόσωπον τοῦτο νὰ εὑρίσκετο εἰς συγγενικὴν σχέσιν πρὸς τὸν ἀναθέτην ἢ τοὺς ἀναθέτας: [pa- ἢ fra]tri. Ἡ ἀνάθεσις μνημεῖου (ἐδῶ βωμίσκου) εἰς θνητοὺς καὶ εἰς τὸν θεὸν *Liber* μαζὶ δὲν εἶναι ἀσυνήθης· πλὴν τούτου συχνὰ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀποικίαν τοῦ Δίου *Liberο Patri et thiaso, Libero et thiaso, Διονύσω καὶ θιάσω*, εἰς δὲ τοὺς Φιλίππους *Διονύσω [...]οίω καὶ Τριπολίταις*. Ἐπίσης καὶ τὸ ἀνύπαρκτον OBSEVERVS θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἀναγνωσθῇ OTSEVERVS (=et Severus). Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφὴ ἡδύνατο νὰ ἀποκατασταθῇ οὕτω πως: [...]Jus Postumus et Severus | [...]Jtri, aedili, Libero et thiaso | d(e) s(uis) f(aciendum) d(ederunt). AE, ἔ. ἀ. 37, ἀρ. 7: T. Granus Feti[us], | aed(ilis), Lib(ero) Patri et | thiaso d(e) s(uis) f(aciendum) c(uravit).

¹ Duchesne - Bayet, ἔ. ἀ. 73/4, ἀρ. 114 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 770].

² Βλ. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1. 1948/49, Ἀρχ. χρον. 36, ἀρ. 5.

³ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

⁵ Βλ. π.χ. BCH 57 (1933), 354/5, ἀρ. 20. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. 5. Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 28/9, ἀρ. 49.

⁶ Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 28/9, ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1.

πους και ὁ M. Valerius Ruga εἰς τὴν Κασσάνδρειαν τὴν quaestura και ἔν συνεχείᾳ τὸν duumviratus¹, ἀλλ' ὁ P. Insumennius Fronto εἰς τοὺς Φιλίππου πρῶτον τὸν duumviratus iur(e) di[e(undo)] και ἔπειτα τὴν quaestura², ὁ P. Turpilius Valens τὴν praefectura fabrum και ἔπειτα τὸ ἀξίωμα τοῦ duovir i.d. Philippis³. Ὁ P. Marius Valens διετέλεσε πρῶτον aedilis i.d. Philipp(is) και ἔπειτα κατὰ σειράν decurio, flamen divi Antonini Pii, Πvir και munerarius και τέλος ὁ P. Antestius Amphio εἰς τὸ Δίον augur και ἔπειτα duovir quinquennalis⁴. Και διὰ τοὺς aediles ἴσχυεν ὅ,τι εἶπομεν περὶ τῶν duoviri, ὄφειλον δηλ. οὗτοι νὰ εἶναι Ῥωμαῖοι πολῖται, ἀδιαφόρως ἂν ἦσαν Ῥωμαϊκῆς εἴτε Ἰταλικῆς καταγωγῆς ἢ ἦσαν ἑλληνικῆς τοιαύτης. Ὅλοι πάντως ἀνήκον εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου. Αἱ ἀρμοδιότητες τῶν aediles ἦσαν πολὺ εὐρύτεραι τῶν τῶν ἀγορανόμων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Εἶχον δηλ. αὐτοὶ τὴν ἀστυνομικὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, τὸν ἐφοδιασμὸν τῆς κοινότητος μὲ σιτηρὰ και τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν (cura annonae), τὴν ἐπίβλεψιν τῶν λουτρῶν και τὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν και τῶν ὁδῶν τῆς κοινότητος, τὴν ἐκμίσθωσιν τῶν δημοσίων κτημάτων και τὴν διενέργειαν τῶν ἀγγαριῶν (cura urbis)), τὴν φροντίδα διὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀγῶνων (cura ludorum) κλπ.⁵ Προσέτι εἶχον και αὐτοὶ ποινικὴν δικαιοδοσίαν, καθὼς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ τίτλου aedilis i(ure) d(icundo)⁶. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς duoviri, οἱ ὅποιοι, ὅπως εἶδομεν, ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς κοινότητος, οὗτοι δὲν εἶχον, φαίνεται, τοιοῦτον δικαίωμα. Ὅπως ὅλοι οἱ ἄρχοντες, οὕτω και οἱ aediles δικαιοῦνται νὰ ἀνεγείρουσιν μνημεῖον ἢ νὰ προσφέρουσιν ἀφιέρωμα εἰς τοὺς θεοὺς⁷ κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων ἢ ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς τῶν, ἐγκρίνουν τὴν κατασκευὴν δημοσίου ἔργου και πολλὰκις μεριμνοῦν δι' ἰδίῳν ἐξόδων περὶ αὐτοῦ⁸.

III. *Quaestores*. Εἶναι οἱ τρίτοι κατὰ σειράν ἄρχοντες εἰς τὰς ἀποικίας. Οἱ quaestores διαχειρίζονται τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως και κατὰ τοῦτο ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς ταμίας τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Μέχρι σή-

¹ BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6. Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ.

² CIL 3, 14203, 41. Βλ. και AE 1950/51, 62.

³ AE 1950/51, 55, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, ἀρ. 224].

⁴ AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1. [=RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21].

⁵ Βλ. Kubitschek, RE I, 448 κέ. G. Hubert, ἔ.ἀ., τόμ. 1ος, 100/1 ἐν λ. aediles coloniarum et municipiorum. Liebenam, Städteverw. 265. R. Cagnat, Cours d' épigr. lat., εκδ. 4η, 359. Kübler-Bizoukidou, ἔ.ἀ. 49. E. Kornemann, RE XVI, 623/4. Stevenson, ἔ.ἀ. 172.

⁶ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21.

⁷ BCH 58 (1934), 457 κέ., ἀρ. 3. 4. AE 1937, 2, 529, ἀρ. 2. 1948/9, Ἄρχ. Χρον. 36 κέ., ἀρ. 4. 5. 7.

⁸ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

μερον γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἐννέα quaestores τῶν Φιλίππων¹ καὶ δύο τῆς Κασσανδρείας². Ἐκ τοῦ Δίου καὶ τῆς Πέλλης οὐδεὶς μαρτυρεῖται. Ἡ ἀπουσία τῶν quaestores ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν δύο ἀποικιῶν πιθανὸν νὰ εἶναι τυχαία, δυνατόν ὅμως καὶ νὰ μὴ ὑπῆρχον τοιοῦτοι ἄρχοντες εἰς αὐτάς. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ ἀπὸ ἄλλας ἀποικίας ἔλειπον οἱ κοινοτικοὶ οὗτοι ἄρχοντες, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἐτέλουν ἄλλοι ἄρχοντες, π.χ. εἰς τῶν aediles εἰς τὸ Ἄρπινον ἢ οἱ duoviri εἰς τὴν Πομπηϊαν³. Ὁ συνήθης τίτλος, τὸν ὁποῖον φέρουν οἱ ἄρχοντες αὐτοί, εἶναι quaestor (καὶ συντετημένως q. ἢ quaest.).⁴ Ἄπαξ δὲ ἀπαντᾷ εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ ὁ πληρέστερος quaest(or) col(oniae) Philipp(is)⁵. Ὅπως ἡ aedilitas, καὶ ἡ quaestura ἐθεορείτο εἰσαγωγικὸς βαθμὸς διὰ τὴν περαιτέρω σταδιοδρομίαν τῶν ὑπαλλήλων τῆς πόλεως⁶. Οἱ ὑποψήφιοι ὅμως ἐπρωτίμων τὴν λαμπροτέραν καὶ πολλὰ ὑποσχομένην διὰ τὴν μετέπειτα ἐξελίξιν τῶν aedilitas παρὰ τὴν quaestura⁷. Ἐν ἡ περιπτώσει οὗτοι κατὰ τὴν ὑπαλληλικὴν τῶν σταδιοδρομιῶν ἐλάμβανον καὶ τὰ δύο ἀξιώματα, ἀνεδεικνύοντο πρῶτον aediles καὶ ἔπειτα quaestores εἴτε ἐν συνεχείᾳ εἴτε μετὰ τὴν λήψιν ἄλλων ἀξιωμάτων⁸. Τὴν σταθερὰν ὅμως θέσιν τῆς aedilitas νὰ τίθεται ἐν ἀρχῇ εἰς τοὺς cursus honorum δὲν παρατηροῦμεν εἰς τὴν quaestura. Οὕτως ὁ L. Decimius, ὁ M. Caetronius Silianus, ὁ C. Valerius Valens Ulpianus, ὁ [. Varin]ius⁹ [M]acedo καὶ ὁ [...] Flaccus εἰς τοὺς

¹ CIL 3, 653 [=BCH 24 (1900), 311]. 14203, 41 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 262]. BCH 47 (1923), 88, ἀρ. 6 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 264]. 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 16. 61 (1937), 413, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 12 (1938), 324, ἀρ. 52]. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 22. AE 1950/51, 56 κέ., ἀρ. 3. 4. 5 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 225. 226. 227].

² Duchesne - Bayet, ἔ.ἀ. 73/4, ἀρ. 114. TAPA, ἔ.ἀ. 65/6, ἀρ. 19 [=RA σειρ. 6η, 16 (1940), 251, ἀρ. 174].

³ Βλ. π.χ. Liebenam, ἔ.ἀ. 265/6. Ch. Lécivain, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 4ος, 801.

⁴ CIL 3, 653. 14203, 41. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 16. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. RA σειρ. 6η 16 (1940), 251, ἀρ. 174. 33 (1949), 34, ἀρ. 22. AE 1950/51. 58 κέ., ἀρ. 4. 5.

⁵ AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3.

⁶ Βλ. CIL 3, 653. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. 5. TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 19. Τιμητικοὶ τίτλοι καὶ στρατιωτικοὶ βαθμοί, οἱ ὁποῖοι μνημονεύονται τυχὸν εἰς τοὺς cursus honorum πρὸ τοῦ quaestor, δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν (βλ. ἀνωτέρω 41 κέ.).—Καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἡ ἀπόκτησις τῆς quaestura δίδει τὸ δικαίωμα εισόδου εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινοτικὰς ἀρχάς. Βλ. H. Schiller ἔ.ἀ. 178. Ch. Lécivain, ἔ.ἀ. 801.

⁷ Τοῦτο γίνεται καταφανὲς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀξιωματούχων, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον τὴν aedilitas ἢ τὴν quaestura κατὰ πρῶτον. Οἱ πρῶτοι ἀνέρχονται εἰς 16, ἐνθ' οἱ λαβόντες τὴν quaestura τὸ πρῶτον εἶναι μόλις 7.

⁸ Βλ. CIL 3, 14203, 41. Δήμιτσα, ἀρ. 770. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6.

Φιλίππους¹ και οι M. Valerius Ruga και [...] L. f. Severus εις την Κασσάνδρειαν² ἀνεδείχθησαν πρῶτον quaestores και ἀκολούθως duoviri, ἀλλ' ὁ P. Insumniensis Fronto εις τὸς Φιλίππους πρῶτον duovir i.d. και ἔπειτα quaestor³. Ἐπίσης ὁ C. Valerius Valens Ulpianus ἐξελέγη πρῶτον quaestor και ἀκολούθως κατὰ σειράν duovir i.d., praefectus fabrum κλπ., ὁ C. Graecinius Firpinus ὁμοίως πρῶτον decurio και ἔπειτα quaestor col(oniae) Philipp(ensium)⁴.

Εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίπων συναντῶμεν ἀξιοματοῦχόν τινα μὲ τὸς τίτλους quaestor pro praetore (ἢ πληρέστερον quaestor pro praetore provinciae Macedoniae) και curator rei publicae Philippensium⁵. Ὡς δεικνύει ὁ τίτλος pro praetore provinciae Macedoniae, ὁ ἀξιοματοῦχος οὗτος δὲν ἦτο κοινοτικὸς ἄρχων, ἀλλὰ κρατικὸς ὑπάλληλος, ἀποστελλόμενος ὑπὸ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως ὡς βοηθὸς τοῦ ἐκάστοτε διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας (pro consule ἢ pro praetore) και ἔχων τὴν διαχείρισιν τῶν οικονομικῶν αὐτῆς⁶. Εἰς τὴν Μακεδονίαν μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐπαρχίας μὲ τὸν τίτλον quaestor provinciae Macedoniae⁷ ἢ quaestor pro praetore (provinciae Macedoniae)⁸ ἢ quaestor pro consule⁹ ἢ ἀπλῶς quaestor¹⁰. Εἰς τὸν κρατικὸν τοῦτον ὑπάλληλον, ὅταν πε-

¹ CIL 3, 653. BCH 57 (1933), 348, ἀρ. 14. 16. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. AE 1950/51, 58, ἀρ. 4. 59/60, ἀρ. 5.

² Duchesne - Bayet, ἐ.ἀ. TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 11. Βλ. και RA σειρά 6η, 16 (1940), 251, ἀρ. 174.

³ CIL 3, 14203, 41.

⁴ AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3 [=RA σειρά 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 225].

⁵ BCH 47 (1923), 88, ἀρ. 6. 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1. 57 (1933), 313 κέ., ἀρ. 1. 6. 11. 12. 62 (1938), 409/10, ἀρ. 1. Βλ. και P. Collart, ἐ.ἀ. 264.

⁶ Περὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ τοῦτου ἄρχοντος βλ. Ch. Lécrivain, *Diet. d. ant. gr. et rom.*, τόμ. 4ος, 800. Kübler - Βιζουκίδου, ἐ.ἀ. 37. G. H. Stevenson, ἐ.ἀ. 85/6. A. Pignaniol, *Histoire de Rome*, 323 και ἐιδικῶς διὰ τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν J. A. O. Larsen, *Roman Greece ἐν An Economic Survey of Ancient Rome* τοῦ T. Frank 1938, 328. H. Gaebler, ἐ.ἀ. 3, 1, 6-8. Geyer, RE XIV, 764 κέ. και Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία (passim, βλ. εὐρετήριον ἐν λ. quaestor).

⁷ CIL 6, 1373. 9, 158. IG XII, 8, 214. ILS, ἀρ. 1052. 1056. 4055. H. Gaebler, ἐ.ἀ. 7.

⁸ ILS, ἀρ. 1026. 1070. 8977. IGR 3, 470. 554. BCH 57 (1933), 313 κέ., ἀρ. 1. 6. 11. 12. 62 (1938), 409/10, ἀρ. 1.

⁹ *Historia* 2 (1953), 213.

¹⁰ H. Gaebler, *Zeitschr. f. Numism.* 23 (1902), 161 και *Die antiken Münzen*, ἐ.ἀ. 197-211. 213. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς ὑπάρχει ὁ ἀντίστοιχος ἑλληνικὸς ὄρος: ταμίαις, Π. Παπαγεωργίου, Ἐλθέτεια 23 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 31. *Ditt. Syll.* II³, 700. *Μακεδόνων ταμίαις*, H. Gaebler, *Die ant. Münzen 197-201: ταμίαις και ἀντιστράτηγος ἐπαρχίας Μακεδονίας*, IGR, ἀρ. 703. [ταμι]εύσας Μακεδονίας, IG II³, 3621 [=SEG 12 (1955), 48/9, ἀρ. 151].

πρὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἤρχισε νὰ ἀσκή-
 ῃ ἐλεγχον ἐπὶ τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως καὶ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν οἰκονομι-
 κῶν τῶν πόλεων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θεσμοῦ τοῦ *curator rei publicae*
 (τοῦ *λογιστοῦ*)¹, ἀνετίθετο ἐνίοτε, ἴσως λόγῳ τῆς κτηθείσης πείρας περὶ
 τὰ οἰκονομικά, καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ *curator rei publicae* τῶν ἐπαρ-
 χιακῶν πόλεων καὶ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν. Ὀνομαστὸς *quaestor pro*
praetore et curator rei publicae Philippensium τῶν χρόνων τοῦ Μ.
 Αὔρηλιου ἦτο ὁ C. Modius Laetus Rufinianus². *Curatores rei pu-*
blicae διωρίζοντο καὶ ἄλλοι ἀνώτατοι ἐπαρχιακοὶ καὶ κοινοτικοὶ ὑπάλ-
 ληλοι· ὄχι μόνον οἱ *quaestores* τῶν ἐπαρχιῶν. Οὕτως ὁ Μάρκος Οὐλλπιος
 Ἄννιος Κυντιανός, ἀνθύπατος τῆς Μακεδονίας, διετέλεσε *λογιστῆς*
 (= *curator rei publicae*) τῆς [Βουθρ]ωτίων κολωνείας³, ὁ Τ. Αἴλιος
 Γεμεινίος Μακεδόν, ὅστις ὑπῆρξε πολιτάρχης τῆς Θεσσαλονίκης, ὁμοίως
*λογιστῆς τῆς πρὸς τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ Ἀπολλωνίας*⁴.

Οἱ *duoviri*, οἱ *aediles* καὶ οἱ *quaestores* εἶναι οἱ ἀνώτεροι ἄρχοντες
 τῶν ἀποικιῶν. Πλὴν τούτων εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας συναντῶμεν,
 ὅπως εἶπομεν, καὶ ἄλλους ἀξιωματούχους, κοινοτικούς καὶ κρατικούς·
 μερικοὶ ἀπ' αὐτοῦς ἐτέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων ἀρχόντων
 τῶν ἀποικιῶν. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

1) *Irenarchae*. Οἱ ἀξιωματούχοι οὗτοι ἀπαντοῦν εἰς τοὺς Φιλίπ-
 πους⁵ καὶ εἰς μίαν μὴ ρωμαϊκὴν πόλιν, εἰς τὴν Βέριον⁶. Ἡ παρουσία
 αὐτῶν εἰς μίαν ρωμαϊκὴν ἀποικίαν καὶ εἰς μίαν ὑποτελεῖ πόλιν τῆς ἐπαρχί-
 ας δεικνύει ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος ἦτο κοινὸς δι' ὅλας τὰς πόλεις τῆς Μακε-
 δονίας. Τὸν συναντῶμεν ἀπὸ τοῦ 2ου τοῦλάχιστον μ.Χ. αἰῶνος καθ' ὅλην
 τὴν ἑκτασιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ πιθανώτατα εἰσήχθη ὑπὸ τῆς
 ρωμαϊκῆς διοικήσεως. Ἡ εἰρηναρχία ἦτο μᾶλλον λειτουργία (*munus*)
 παρὰ ἀρχή (*magistratus, honor*)⁷, ἔργον δὲ αὐτῆς ἦτο ἡ ἀστυνομικὴ ἐπί-

¹ Περὶ τῶν *curatores rei publicae* βλέπε κατωτέρω σ. 49/50.

² Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 946.

³ L. M. Ugolini, *Albania Antica*, τόμ. 3ος, 208/9.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἑ.ἀ. ἀρ. 6 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 30. Βλ. καὶ SEG 2 (1924), 71, ἀρ. 410. H. Thiersch, *Gött. Nachr.* II, 10, 235 κέ.

⁵ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10 : L. Valerio L. fil(io) | Volt. Prisco, | orn(a-
 mentis) dec(urionatus) hon(orato), | dec(urioni), irenar(chae), Πινι|ρο) ιου(ε) d(i-
 cundo), munera|rio, cultores | deor(um) Serapis [et] Isidis. Βλ. καὶ P. Collart,
 ἑ.ἀ. 262.

⁶ RA 37 (1900), 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12), 148/9, ἀρ. 7]. Διὰ τὴν εἰ-
 ρηναρχίαν ὡς θεσμὸν τῶν μακεδονικῶν πόλεων βλ. Μακεδονικά, τόμ. 5ος, 48/9.

⁷ Ὁ Hirschfeld, *Die Sicherheitspolizei im röm. Kaiserreich* ἐν S-B. Berl. Akad. 1891, 2, 869. R. Cagnat, *Dict. d. ant. gr. et rom.*, τόμ. 3ος, 572 ἐν λ. *irenarcha*. P. faff, RE IX, 2033 ἐν λ. *Irenarcha*.

βλεψίς και ή διατήρησις τής εὐταξίας και ἀσφαλείας τής πόλεως και τής περιοχῆς τής. Ὁ εἰρηνήρχης δὲν ἐκλέγεται ὑπὸ τής πόλεως, ὅπως οἱ ἄλλοι ἄρχοντες, ἀλλὰ διορίζεται ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ βάσει καταλόγου δέκα ἀνδρῶν, ὑποβαλλομένου εἰς αὐτὸν κατ' ἔτος ἐκ μέρους τής κοινότητος¹, ὑπάγεται ὁμοῦ εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἄρχοντας τής ἀποικίας, πιθανῶς εἰς τοὺς *duoviri iure dicundo*.

2. *Munerarii*. Οὗτοι ἀπαντοῦν συχνότερον, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους. Μέχρι σήμερον μᾶς εἶναι γνωσταὶ 6 ἐπιγραφαὶ τῶν Φιλίππων καὶ τής περιοχῆς τῶν². Ἐκ τούτων μία ἀνήκει εἰς τοὺς ἀμέσους μετὰ τὸν Βεσπασιανὸν χρόνους, ἄλλη εἰς τὴν μετὰ τὸν Ἀντωνίνον Πῖον ἐποχὴν καὶ τρίτη εἰς τὸ τέλος τοῦ 2ου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος³. Καλύπτουν δηλ. τοὺς τρεῖς αὐτοκρατορικοὺς αἰῶνας. Ὁ τίτλος τοῦ ἀξιωματοῦχοῦ αὐτοῦ εἶναι *munerarius* καὶ συντετμημένως *mun.* ἢ *muner.* Ἐνίοτε προστίθεται εἰς αὐτὸν καὶ τὸ ὄνομα τής ἀποικίας: *Philippis*⁴. Οἱ *munerarii* ἦσαν οἱ διοργανωταὶ καὶ χορηγοὶ τῶν κοινοτικῶν ἀγώνων (θηριομαχιῶν, μονομαχιῶν), ἦσαν δηλ. οἱ ἀγωνοθέται τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων. Ἐπειδὴ ὁ τίτλος εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μας κατὰ κανόνα σχεδὸν εὐρίσκειται παρὰ τὸν τίτλον τῶν *duoviri* καὶ ἄπαξ παρὰ τὸν *flamen divi Vespasiani*, δεόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὰς ἀποικίας συνήθιζον νὰ ἀναθέτουν καὶ τὰ καθήκοντα τῶν *munerarii* εἰς κοινοτικούς ἀρχοντας, πρὸ παντὸς εἰς τοὺς *duoviri*. Ἄν ἐκτὸς τούτων καὶ ἰδιῶται ἀποικοὶ προεχειρίζοντο εἰς *munerarii*, εἰς τὰς πηγὰς μας μέχρι σήμερον τοὐλάχιστον δὲν μαρτυρεῖται. Δὲν εἶναι δυνατόν ὁμοῦ νὰ ἀπεκλείοντο, καθ' ὅσον καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἀπαντοῦν *munerarii*, χωρὶς νὰ ἔχουν ταυτοχρόνως ἄλλο ἀξίωμα⁵. Ἡ κατὰ προτίμησιν ἀνάληψις τοῦ λειτουργ-

¹ R. Cagnat, ἔ.ἀ. Pfaff, ἔ.ἀ. 2034. Βλ. καὶ A. H. M. Jones, ἔ.ἀ. 212. P. Collart, ἔ.ἀ. 213, 3.

² CIL 3, 659 [=Δήμιτσα, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189]: C. Vibius C. fil. Vol. Daphnus | orn. dec. hon. an. V, m. IX h.s.e. | C. Vibius C. fil. Vol. Florus, dec. | Pvir et munerarius Philippis | fil. kariss. f. c. 660: [fla]men [d]ivi | [Vespa]sian[us], | mune[r]arius | it[er]um. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6: [Varini]o? [f. | Vol. M]acedo[ni], a[e]d.. q., Pvir. i. d. Ph[ilippis], munerari[o] | [Pup]illae Vari[niae] | [M]acedonia et Pro[fula] | [P]atri ex testam. eius [P.C.]. 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10: L. Valerius L. fil. | Volt. Prisco, | orn. dec. hon., | dec., irena[er]chae, Pvir. iur. d., munera[r]io, cultores | deor. Serapis [et] | Isis. RA σερ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21: P. Marius P. f. Volt. Valens, or. | dec. hon., aed. i. d. Philipp., dec., flamen | divi Antonini Pii, Pvir, mun(er)arius. AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5: M. Caetronius M. [f.] | Vol. Silianus, orn. d[ec.] | hon., q., Pvir i. d., muner(arius) P[hil.], | an. XXXVII, h.s.e. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 273, 383.

³ Βλ. CIL 3, 660. BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA, ἔ.ἀ. ἀρ. 21.

⁴ RA, ἔ.ἀ. AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5.

⁵ K. Schneider, RE XVI, 565.

γήματος τούτου ἐκ μέρους τῶν ἀνατάτων ἀρχόντων τῆς ἀποικίας εἶναι εὐνόητος, διότι αἱ ὑποχρεώσεις τῶν *munerarii*, ὡς ἡ ὀργάνωσις τῶν ἀγώνων καὶ πρὸ πάντων ἡ χρηματοδότησις αὐτῶν, ἦσαν δυσβάστακτοι καὶ μόνον ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τὰς ἐπιφανεστάτας καὶ εὐπορωτάτας οἰκογενεῖας τοῦ τόπου ἠδύναντο νὰ τὰς φέρουν εἰς πέρασ καὶ αὐτοὶ συνήθως ἐλάμβανον τὸ ὑπατον ἀξίωμα τοῦ τόπου. Τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν συναποκομίζομεν, ἂν ρίψωμεν ἓνα βλέμμα εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν¹. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ ἴδιον πρόσωπον ἠδύνατο νὰ προχειρισθῆ ἑπανειλημμένως *munerarius* εἰς τὰς πηγὰς μας μαρτυρεῖται εἰς *munerarius iterum* (=τὸ δεύτερον)². Καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ *munerarius* ἦτο λειτουργία καὶ ὄχι ἀρχή.

3. *Tabularii*. Οἱ *tabularii* ἦσαν δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐμπειστημένοι μὲ τὴν τήρησιν τοῦ ἀρχείου τῆς πόλεως, εἰς τὸ ὅποιον ἐφυλάσσοντο τὰ διάφορα διοικητικὰ ἔγγραφα, τὰ διατάγματα τῆς κοινότητος, αἱ δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαὶ πράξεις, αἱ ὑποθηκαὶ τῶν πολιτῶν. Ἄντεστοίχουν πρὸς τοὺς *γραμματοφύλακας* (ἢ *ἀρχειοφύλακας* ἢ *χρεωφύλακας*) τῶν ἑλληνικῶν πόλεων³. Ἐκ τῶν ἀξιοματούχων αὐτῶν, δυστυχῶς, μᾶς εἶναι γνωστὸς μόνον εἰς εἰς τὸ Δίον, ὁ *col(oniae) Diensis tabularius*⁴. Ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας γνωρίζομεν ἓνα «ἀπὸ ταβου[λαρίων]» τῆς Θεσσαλονίκης⁵ καὶ ἓνα «βοηθὸν ταβλαρίον» τῆς ἰδίας πόλεως⁶.

Δύο κοινοτικοὶ ἀξιοματοῦχοι, οἱ δημόσιοι ἰατροὶ (*medici*) καὶ οἱ γυμνασίαρχοι, ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις⁷. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐξ αὐτῶν προῆλθον οἱ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικίων.

4. Οἱ *medici* ἦσαν δημόσιοι ἰατροὶ, ἐκλεγόμενοι καὶ μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τῶν κοινοτήτων. Οὗτοι ἤσκουν τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἰατρῶν τῆς κοινότητος, ἐνδιεφέροντο διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν, παρεῖχον δωρεὰν ἰατρικὴν περίθαλψιν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐπιστοποιοῦν τὰς αἰτίας ὑπόπτων θανάτων ἢ σωματικῶν βλαβῶν, βιαίως προσγενομένων⁸.

¹ Βλ. ἀνωτέρω σ. 46, ὑποσημ. 2 ἐπιγραφὰς τῶν *munerarii*.

² CIL 3, 660.

³ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 45.

⁴ A. Plassart, BCH 47 (1923), 166. Περί τῶν *tabularii* ἐν γένει βλέπε G. Lafaye, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 5ος, 1, 19 ἐν λ. *tabularius*. Sachers, RE IV, 2R, 1969 ἐν λ. *tabularius*.

⁵ Duchesne-Baeyet, ἐ.ἀ. 33, ἀρ. 41 [= Δήμιτσα, ἀρ. 506]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1511.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 19 Ἰουλίου 1906, ἀρ. 13 [= BCH 37 (1913), 110, ἀρ. 23]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐ.ἀ. ἀρ. 449.

⁷ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, ἐ.ἀ. 51 κέ. 64/5.

⁸ Βιβλιογραφίαν περὶ τῶν δημοσίων ἰατρῶν βλ. εἰς Δ. Κανατσούλη, Ἡ

Σήμερα γνωρίζομε μόνον δύο *medici* ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν Φιλίππων, τὸν Κ. Μόφιον Εὐήμερον (Q. Mofius Euhemerus) καὶ τὸν Γ. Βελλεῖον Πλάτωνα (C. Velleius Plato)¹. Οὗτοι, ὡς δεικνύει τὸ ἐπώνυμόν των (cognomen), ἦσαν ἐλληνικῆς προελεύσεως, ὁ εἰς μάλιστα ὁ C. Velleius Plato, ἀνῆκεν εἰς μεγάλην ἐκρωμαϊσθεῖσαν οἰκογένειαν τῶν Φιλίππων, εἰς τοὺς Βελλεῖους². Οἱ *medici*, λόγῳ τῆς εἰδικότητός των, δὲν πρέπει νὰ ἐξελέγοντο, ὅπως οἱ ἄλλοι ἄρχοντες τῶν ἀποικιῶν. Μᾶλλον πρέπει νὰ ἀνεεῶνετο ἡ θητεία των κάθε ἔτος μέχρι ἀνακλήσεως τοῦ διορισμοῦ των.

5. *Γυμνασάρχου*. Ἐκ τῶν γυμνασιάρχων γνωρίζομεν σήμερα μόνον ἓνα, τὸν Κό(ίντον) Φλάβιον Ἐρμαδίωνα, καὶ τοῦτον πάλιν ἐξ ἐλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Φιλίππων³. Καὶ αὐτός, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸ *cognomen* του, ἦτο ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ἐκ δὲ τοῦ τίτλου *κράτιτος* (=egregius), τὸν ὁποῖον φέρει εἰς μίαν τῶν ἐπιγραφῶν, συμπεραίνομεν ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ἵππικὴν τάξιν (ordo equester) τῆς ἀποικίας. Οὗτος εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἐμφανίζεται ὡς γυμνασάρχος καὶ ἀρχιερεὺς ἐνὸς λατρευτικοῦ συλλόγου τῶν Φιλίππων (*οἱ θρησκευ[ταί] τοῦ Σέραπι*). Περὶ τῶν γυμνασιάρχων τῶν μακεδονικῶν πόλεων ἔγινεν εὐρὺς λόγος ἀλλοχοῦ [Μακεδονικά 5 (1961-63), 51 κ.έ.]. Ὅ,τι ἐλέχθη ἐκεῖ περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν, πρέπει νὰ ἰσχύη καὶ διὰ τοὺς γυμνασιάρχους τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας.

Εἰς τὰς ἀποικίας συναντῶμεν ἀκόμη δύο ἐκτάκτους κρατικούς ὑπαλλήλους. Αὐτοὶ εἶναι οἱ *legati coloniae deducendae* καὶ οἱ *curatores rei publicae*.

1. *Legati coloniae deducendae*. Οὗτοι ἐμφανίζονται ἅπαξ καθ' ὄλον τὸν βίον μᾶς ἀποικίας, δηλ. κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἰδρύσεως, καὶ εἶναι οἱ ἐντολοδόχοι τῆς διενεργούσης τὴν ἀποικίαν ἀρχῆς. Οἱ *legati* εἶναι πρόσωπα ξένα πρὸς τὴν ἀποικίαν, ἡ δὲ ἀρχὴ των διήρκει μέχρι πέρατος τοῦ ἀνατεθέντος ἔργου. Ἐκ τῶν τεσσάρων ἀποικιῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ μόνον, ὁ Q. Raquius Rufus, ὅστις ἴδρυσεν κατ' ἐντολὴν τοῦ Μ. Ἀντωνίου τὸ 42 π.Χ. τοὺς Φιλίππους⁴, καὶ ὁ ἀγνώστου ὀνόματος *lega-*

μακεδονικὴ πόλις, 65, ὑποσημ. 1.

¹ BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7 [=BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21]. 58 (1934), 472, ἀρ. 9. Βλ. καὶ P. Collart, *Philippes*, 271.

² Δήμιτσα, ἀρ. 935. Fr. Cumont, *Rev. de l' instruct. publ. en Belg.* 1898, ἀρ. 12. 13 (Ἀνάτοπον). BCH 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 57 (1933), 341, ἀρ. 11. 12. 58 (1934), 466, ἀρ. 7. 472, ἀρ. 9. 61 (1937), 414, ἀρ. 7. Καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Βελλεῖων φέρουν ἐλληνικὰ *cognomina*, ὡς Ζώσιμος, Onesimus, Plato.

³ BCH 59 (1935), 140 κ.έ., ἀρ. 40. 41. Βλ. καὶ P. Collart, *ἐ.ἀ.* 447/8. 453.

⁴ H. Gabeler, *Die erste Colonialprägung in Philippī ἐν Zeitschr. f. Numism.* 39 (1929), 260 κ.έ., ἀρ. 11. 12. 13. 14. Βλ. καὶ P. Collart, *ἐ.ἀ.* 224-227. 264.

tus τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Κοίντου Ὁρτηνσίου (44/3 π.Χ.), ὁ ἰδρυτὴς τῆς πρώτης ἐπὶ μακεδονικοῦ ἐδάφους ρωμαϊκῆς ἀποικίας¹. Εἰς τοὺς *legati coloniae deducendae* δὲν ἀνήκει ὁ *legatus C. Memmius Lyceus* τῆς *colonia Iulia Augusta D[i]jensium*. Οὗτος ἦτο ἀπλῶς πρεσβευτὴς τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τοῦ Δίου, ἥτις ἐν ἔτει 132 μ.Χ. δι' αὐτοῦ ἔστησεν ἀνδριάντα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐν τῷ Ὀλυμπίειῳ πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ².

2. Οἱ *curatores rei publicae* ἦσαν κρατικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ἀπεστέλλοντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς σημαντικώτερας τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων πρὸς ἔλεγχον τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ πρὸ πάντων τῶν οικονομικῶν αὐτῶν. Ὁ θεσμὸς τῶν *curatores rei publicae* καθιερώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ³ πρὸς συγκράτησιν τῆς προοιούσης καταπτώσεως τῶν οικονομικῶν τῶν πόλεων. Οἱ ἀξιωματοῦχοι οὗτοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἵππικὴν ἢ τὴν συγκλητικὴν τάξιν καὶ κατ' ἀρχὰς διορίζοντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἦσαν πολῖται τῆς πόλεως, πρὸς ἣν ἀπεστέλλοντο, ἀπὸ τῶν μέσων ὁμοῦ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ γίνεταί ὁ διορισμὸς αὐτῶν ὑπὸ τῶν πόλεων καὶ νὰ ἐπικυρώνεταί ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, ὡς ἐκ τούτου ἐλαμβάνοντο τότε συνήθως ἐκ τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας τὸν ἔλεγχον θὰ εἶχον. Οἱ *curatores rei publicae* εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς μᾶς εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον «*λογοισταί*», ὅστις ἀποδίδει πληρέστερον τοῦ λατινικοῦ τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν⁴. Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν τῆς Μακεδονίας μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους ἔχο-

J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 448/9. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1111.

¹ Ἐπὶ νομίματος τῆς Κασσανδρείας σφάζεται μόνον τὸ πατρώνυμον P. I. καὶ ἔπεται ὁ τίτλος COLON(iae) DED(ucendae) L[EG](atus), ἐπὶ τῆς προσθίας δὲ πλευρᾶς τοῦ νομίματος τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθυπάτου Q. HORTENSI PRO[COS.] μετὰ τῆς εἰκόνης του. Βλ. H. G. Aebler, ἐ.ἀ. 138 καὶ Die antiken Münzen III, 2, 52, ἀρ. 1 καὶ εἰκ. I, 10. P. Collart, ἐ.ἀ. 235, ὕποσημ. 4.

² CIL 3, 548 [=IG III, 1, 471]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 907.

³ Ὁ Οὐλιανὸς (Dig. 43, 24, 3, 2) τὴν ἀρχὴν τοῦ θεσμοῦ ἀνάγει εἰς τὸν Νέρβαν. Ἐν τούτοις μέχρι σήμερον δὲν ὑπάρχει ἐπιγραφικὴ μαρτυρία ἐπιβεβαιούσα τοῦτο. Βλ. G. Lacour-Gayet, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 1ος, 1619 κέ.

⁴ Περὶ τῶν *curatores rei publicae* ἐν γένει βλέπε J. Marquardt, Staatsverwaltung I², 162. Th. Mommsen, Staatsrecht II², 1082 κέ. G. Lacour-Gayet, ἐ.ἀ. Liebenam, Curatores rei publicae ἐν Philol. N. F. 56 (1897), 290. Kornemann, RE IV, 1806 κέ. Abbott-Johnson, ἐ.ἀ. 90 κέ. Kübler-Βιζουκίδου, ἐ.ἀ. 32. P. Collart, ἐ.ἀ. 264. 341 κέ. A. H. M. Jones, The Greek City, 136 κέ.

μεν εἰδήσεις περὶ αὐτῶν, τῶν *curatores rei publicae Philippensium*. Μέχρι σήμερον μᾶς ἔχουν παραδοθῆ ἀπὸ ἐκεῖ ἑπτὰ ἐπιγραφαί¹. Ἐξ αὐτῶν τέσσαρες ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, τὸν Γ. Μόδιον Λαῖτον Ρουφινιανὸν (C. Modius Laetus Rufinianus), καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Αἰθρηλίου², μία ἄλλη ἀνάγεται εἰς τὴν ἴδιαν ἐποχὴν καὶ πιθανώτατα ἀναφέρεται εἰς τὸ ἴδιον πρόσωπον³, αἱ ὑπόλοιποι δὲν δύνανται νὰ προσδιορισθοῦν χρονικῶς. Εἰς ὅλας τὰς ἐπιγραφὰς ὁ τίτλος τοῦ *curator rei publicae* εἶναι συνδεδεμένος μὲ τὸν τοῦ *quaestor pro praetore (provinciae Macedoniae)*, πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι αἱ ἀρμοδιότητες τοῦ *curator* r. p. ἀνέτιθεντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν ταμίαν τῆς ἐπαρχίας. Τοῦτο ὁμῶς ἠδύνατο νὰ γίνῃ μόνον διὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ *curatores r. p.* τῶν ἐπιγραφῶν μας πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ διορισμὸς αὐτῶν ἐγένετο ὑπὸ τῶν κοινοτήτων καὶ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Praefecti fabrum. Ἦσαν οἱ προϊστάμενοι τῶν τεχνιτῶν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς πόλεις. Οἱ τεχνίται (*fabri*), εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκον οἱ τέκτονες καὶ οἱ οἰκοδόμοι (*f. tignarii*), οἱ ναυπηγοὶ (*f. navales*), οἱ ἐπιπλοποιοὶ (*f. intestinarii*), κλινοποιοὶ (*f. lectarii* ἢ *lecticarii*), οἱ μαρμαρογλύφοι (*f. marmorarii*), οἱ λιθογλύφοι (*f. lapidarii*), οἱ χαλκεῖς (*f. aerarii*), οἱ σιδηρουργοὶ (*f. ferarii*), οἱ χρυσοχόοι (*f. aurarii*), οἱ ἀργυροχόοι (*f. argentarii*), οἱ ἐλεφαντουργοὶ (*f. eborarii*) κλπ., ἀπετέλουν συνήθως ἰδιαιτὰ σωματεῖα, τὰ *collegia fabrum* (ἢ ἀπλῶς *fabri*), τὰ ὁποῖα ἀνελάμβανον καὶ τὴν πυροσβεστικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πόλεως ὡς ἐκ τούτου ἢ ὀργάνωσις τῶν ἤτο ἡμιστρατιωτικῆ. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἦσαν οἱ *praefecti collegii fabrum* (ἢ ἀπλῶς *fabrum*), οἵτινες

¹ BCH 47 (1923), 88, ἀρ. 6: C. IVL.... | Quar[...]| to, q(uaestori) [pr. pr. prov. Maced.] et | cura[tor] | r. p. Phil.... | rio.... 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1: [...in honorem divinae domus et col. Iul. Aug. Phil. | [...ex] voluntate sua a divo [A]ntonino ex epulis | [...q. pr. p]r. provinc. Maced., | cura[tor]e r. p. Philipp. 57(1933), 313 κέ., ἀρ. 1: [...]ana Proba [ex v]ol[untat]e[...resti]tuit | [...C. Modius Laetus Rufinianus, q. pr. pr. et | curat[or] r. p. Philipp....]. 327/8, ἀρ. 6: Genio col[oniae] | Iul[ia] Aug[usta] Philipp[ensium] | [et rei] publi[cae] | [C. Modius] Laet[us] | [Rufinianus, q. pr. | pr. provinc. Maced., | cur. r. p. Philipp.] | [...in] hac aed.] | [facie]ndum curavit]. 341/2, ἀρ. 11: C. Modio | Laeto Rufiniano, q. | pr. pr. provinc. | Maced., cur. | r. p. Phil., cl. v., | L. Velleius | Velleianus | amico b. m. 343, ἀρ. 12: C. Modio | Laeto Rufiniano, | q. pr. pr. [p]rov. | Maced., cur. | r. p. Philipp., cl. v., | L. Velleius | [V]elleianus | amico b. m. 62 (1938), 409/10, ἀρ. 1: [r. p]ublica col. Iul. Aug. P[hilippensium].... sub | curatione [... q(uaestoris)] pr. pr. et cur[atoris] r. p. Phil.). Βλ. καὶ 56 (1932), 197/8 [= 57 (1933), 316, ὑποσημ. 2]. P. Collart, ἔ.ἀ. 264. 341 κέ.

² P. Collart, ἔ.ἀ. 264. 343. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπικογραφία, ἀρ. 946.

³ P. Collart, ἔ.ἀ. 342/3.

δὲν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν μελῶν τοῦ σωματείου, ἀνήκον ὁμοῦ εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινοτικὴν τάξιν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλάμβανον κοινοτικά ἀξιώματα¹. Ἄν οὗτοι ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἄρα ἦσαν κοινοτικοὶ ἄρχοντες, ὅπως οἱ praefecti vigilum (=οἱ ἐπαρχοὶ τῶν νυκτοφυλάκων), εἶναι δύσκολον νὰ ἀντήρῳμεν. Πάντως ὡς προϊστάμενοι τῆς πυρσοβαστικῆς ὑπηρεσίας θὰ πρέπει νὰ εἶχον τὰς αὐτὰς ἀρμοδιότητας μὲ τὸν praefectus vigilum². Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Φιλίππους μόνον συναντῶμεν τὸν praefectus fabrum. Μέχρι σήμερον γνωρίζομεν δύο praefecti fabrum, τὸν Βουρρηῖνον Φίρμον (Burrenus Firmus, ἰος μ.Χ. αἰ.), ὅστις τὸ ἀξίωμα ἔλαβεν εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν³, καὶ τὸν Π. Τουρπίλιον Οὐάλεντα (P. Turpilius Valens), ὅστις πλὴν τῆς praefectura fabrum ἔλαβε καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ aedilis καὶ τὸ τοῦ duumvir καὶ δὴ τὴν praefectura fabrum μετὰ τὴν aedilitas, πρὸ τοῦ duumviratus ὁμοῦ⁴.

Τοῦ ἀξιοματοῦ τούτου δέον νὰ διακριθῇ ὁ praefectus fabrum a co(n)s(ule) d(elatus), τὸν ὁποῖον ἐπίσης συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων⁵. Οὗτος ἦτο κρατικὸς ὑπάλληλος, ὄχι κοινοτικός, καὶ διορίζετο ὑπὸ τοῦ ὑπάτου ἢ τοῦ πραίτωρος ἢ καί, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δημοκρατίας, ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου ἢ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἦτο ἐν εἶδος ὑπάσπιστοῦ τοῦ διοικητοῦ τοῦ στρατοῦ καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας εἶχε καὶ τὴν διαχείρισιν τοῦ ταμείου τοῦ προϊσταμένου του. Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἡ praefectura fabrum ἀπετέλει βασικὸν σταθμὸν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τῶν ἱππέων ἢ ἐδίδετο ὡς τίτλος ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τοὺς υἱοὺς ἐξεχουσῶν οἰκογενειῶν τῶν ρωμαϊκῶν κοινοτήτων, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς ἀνηλίκους⁶. Εἰς τοὺς κρατικούς αὐτοὺς ἀξιοματούχους πρέπει νὰ ἀνῆκε καὶ ὁ praef(ectus) fabrum et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν, προερχομένην ἐπίσης ἐκ τῶν Φιλίππων⁷.

Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν καὶ ἓνα εἰδικὸν ἄρχοντα, τὸν prin-

¹ Βλ. Kornemann, RE VI, 1916 ἐν λ. fabri.

² Βλ. Kornemann, ἐ.ἀ. Schiller, Staats- u. Rechtsaltertümer, 178.

³ CIL 3, 646 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 994=BCH 57 (1933), 321, ἀρ. 4].

⁴ AE 1950/51, 55, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, ἀρ. 224]. Γενικότερα περὶ τῶν fabri καὶ τοῦ praefectus fabrum βλ. Kornemann, ἐ.ἀ.

⁵ AE, ἐ.ἀ. 58/9, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 226]: C. Valerio Valentij | Ulpiano, vet(erano) coh(ortis) XI urb(anae), b(eneficiario), q(uaestori), Π[ir(o)] | i. d. Phil., praef(ecto) fabr(um) a co(n)s(ule) delato, flam(ini) divi V[espasiani]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1049.

⁶ Βλ. Kornemann, ἐ.ἀ. 1918 κέ.

⁷ AE, ἐ.ἀ. 56/7, ἀρ. 3 [=RA, ἐ.ἀ. 234, ἀρ. 225]: C. Graecinio C. f. Vol. | Firmo, praef. fabrum | et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae, | dec., quaest. col. Philipp., an. XVIII | κλπ.

ceps coloniae¹. Ταύτις τοῦ ἀξιωματοῦχου τούτου μὲ τὸν patronus coloniae, τὸν ὁποῖον συνηγήσαμεν ἐπίσης εἰς τοὺς Φιλίππους, βάσει τῶν σημερινῶν δεδομένων δὲν εἶναι ἀκόμη δυνατὴ². Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὁ C. Antonius Rufus, τὸ ὁποῖον ἦτο πολιτογραφημένον εἰς τοὺς Φιλίππους, διετέλεσε princeps coloniae καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας, εἰς τὴν θρακικὴν πόλιν Ἄπρον καὶ εἰς τὸ Πάριον³.

Εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀνωτάτων ἀρχόντων ὑπῆρχε πολυάριθμον ὑπηρετικὸν καὶ βοηθητικὸν προσωπικὸν (apparitores), οἱ scribae (γραμματεῖς), οἱ viatores (κλητήρες), οἱ praecones (κήρυκες), οἱ tibicines (αἰληταί), οἱ lictores (ραβδόχοι), οἱ librarii (ἀντιγραφεῖς), οἱ arcarii (ταμίαι) κ.ἄ.⁴ Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἓνα praeco (π ρ α ἰ κ ω ν) ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, περὶ τοῦ ὁποῖου δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ἂν ἦτο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν duoviri ἢ τῶν aediles ἢ καὶ ἄλλης ἀρχῆς τῆς πόλεως⁵, τοὺς ἡ α β δ ο ὑ χ ο υ ς, ἀναμφιβόλως τῶν duoviri⁶, καὶ ἓνα δεσμοφύλακα τῆς ἰδίας ἀποικίας⁷. Εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος συναντῶμεν ἓνα ἱεροσαλπικτὴν (ἱ ε ρ ο σ α λ π ι κ τ ῆ ς) καὶ ἓνα αἰλητὴν (π υ θ α υ λ ῶ ν), ἀμφοτέρους ἐκ Κασσανδρείας⁸. Ὁ ἀ ρ κ ἄ ρ ι ς ἀ ρ γ ε ν τ α ρ ῖ ω ν⁹ καὶ τις [libr]arius leg(ionis) II Her(culiae)¹⁰, τοὺς ὁποίους βλέπομεν εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων, δὲν δύνανται νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν,

¹ CIL 3, 386 [=ILS, ἀρ. 2718. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 259. 265] (Ἄλεξάνδρεια Τρωάδος): divi Iuli flaminii | C. Antonio | M. f. Vol. Rufo, | flaminii divi Aug. | col. Cl. Aprensis et | col. Iul. Philippens., | eorundem et principii, | item col. Iul. Pariana κλπ. 1ος μ.Χ. αἰ. (;).

² Πρβ. P. Collart, ἔ.ἀ. 267.

³ Περὶ τῶν principes coloniae (civitatis) ἰδὲ J. Marquardt, Staatsverwaltung I², 190, I. R. Cagnat, Dict. d. ant. gr. et rom. ἐν λ. princeps, τόμ. 4ος, 647. E. Kornemann, RE XVI, 626. Βλ. καὶ P. Collart, 267/8.

⁴ Βλ. Ch. Lécrivain, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 3ος, 1542 κέ. ἐν λ. magistratus municipales. H. Schiller, ἔ.ἀ. 178. Kübler-Βιζουκίδου, ἔ.ἀ. 50.

⁵ BCH 59 (1935), 156 κέ., ἀρ. 53. Βλ. καὶ P. Collart, 271 καὶ L. Robert, Istros 2, 16/7. Περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν praecones ἐν τῇ ρωμαϊκῇ διοικήσει ἰδὲ E. Saglio, Dict. d. ant., τόμ. 4ος, 610 ἐν λ. praeco.

⁶ Πράξ. Ἀποστ. 16, 35. 38. Περὶ τῶν lictores ἰδὲ Ch. Lécrivain, ἔ.ἀ. τόμ. 3ος, 1241 κέ.

⁷ Πράξ. Ἀποστ. 16, 23. 27. 36. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 272.

⁸ CIG 1969 [=Δήμιτσα, ἀρ. 374]. 2007h [=Δήμιτσα, ἀρ. 749]. IG VII, 2726.

⁹ BCH 47 (1923), 78, ἀρ. 39 [=SEG 2 (1924), 73, ἀρ. 421]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 271, ὑποσημ. 2.

¹⁰ CIL 3, Suppl. II, ἀρ. 14203, 40 [=AE 1950/51, 73, ἀρ. 17].

διότι ὁ μὲν πρῶτος ἦτο ἰδιωτικὸς ὑπάλληλος, ἦτο δηλ. ταμίας ἐνὸς σωματείου ἀργυραμοιβῶν, ὁ δὲ ἕτερος στρατιωτικὸς.

Πλὴν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι δύναται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς πολιτικοὶ ἄρχοντες, αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις διέθετον, ὅπως καὶ αἱ ἑλληνικαί, διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς λατρείας τοὺς θρησκευτικούς τῶν ἀρχοντας, τοὺς sacerdotes. Οὗτοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς λατρείας διαφόρων θεῶν (ρωμαϊκῶν, ἑλληνικῶν, αἰγυπτιακῶν κ.ά.) καὶ τῆς αὐτοκρατορολατρείας ἢ ἐτέλουν διάφορα ἱερατικά καὶ θρησκευτικὰ ἔργα. Ἦσαν δὲ αὐτοὶ οἱ flamines, οἱ sacerdotes (*ιερεῖς*), οἱ pontifices, οἱ augures, μία antistes Dianae Caszoriae, οἱ augustales καὶ οἱ seviri augustales.

1. *Flamines*. Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας καὶ ἀπαντοῦν μόνον εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων. Κατὰ κανόνα προστίθεται εἰς τὸν τίτλον τῶν κατὰ γενικὴν τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου τὴν λατρείαν ἐθεράπευον. Μόνον εἰς μίαν ἐφθαρμένην ἐπιγραφὴν ἀναγινώσκουμεν δις flam(en)...fla[m(en)], πιθανὸν ὅμως καὶ ἐδῶ, εἰς τὸ ἀπολεσθὲν μέρος, νὰ ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν τρεῖς flamines τοῦ Αὐγούστου (divi Augusti)¹, ἓνα τοῦ Κλαυδίου (divi Claudii)², δύο τοῦ Βεσπασιανοῦ (divi Vespasiani)³ καὶ ἓνα τοῦ Ἀντωνίνου Πίου (divi Antonini Pii)⁴. Ὅλοι σχεδὸν φέρουν ἀξιώματα, πολιτικά καὶ στρατιωτικά, ἢ τιμητικὸς τίτλους ἢ καὶ ἄλλα ἱερατικά ἀξιώματα, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ ἀνάδειξις τινος εἰς flamen δὲν ἠμποδίζε προτὸν νὰ ζητήσῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα, οὔτε ἡ ἀνάληψις πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωμάτων ἦτο ἐμπόδιον διὰ τὸ ἱερατεῖον. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπάρχει τάξις τις περὶ τὴν ἀνάληψιν ἱερατικοῦ ἀξιώματος· οὕτως ἄλλοτε προχειρίζεται τις flamen προτοῦ λάβῃ πολιτικά ἢ στρατιωτικά ἀξιώματα, ἄλλοτε μετὰ ταῦτα· ἄλλοτε ἐκλέγεται flamen προτοῦ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑπατον ἀξίωμα τῆς κοινότητος, εἰς τὸ τοῦ duovir, ἄλλοτε συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Πάντως καὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου ἡ θητεία ἦτο ἐνιαυσία⁵, ὅπως καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων ἢ τῶν ἀντιστοιχῶν ἀρχιερέων τῆς τοπικῆς λατρείας εἰς τὰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις⁶. Οἱ flamines ἦσαν ἄρρενες μόνον.

¹ CIL 3, 386 [=ILS, ἀρ. 2718. Βλ. καὶ P. Collart, 259. 265]. 7340 [=BCH 8 (1884), 49 καὶ 57 (1933), 341, 5=Δήμιτσα, ἀρ. 968]. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9.

² CIL 3, 650 [=Δήμιτσα, ἀρ. 980. Βλ. καὶ P. Collart, 265].

³ CIL 3, 660 [=Δήμιτσα, ἀρ. 983. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ά.]. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 226].

⁴ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 882.

⁵ Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ά.

⁶ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 71.

Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν εἰς ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἓνα ἀρχιερέα, τὸν Κό(ν)τον Φλάβιον Ἑρμαδίωνα. Ἐπειδὴ οὗτος τιμᾶται ὑπὸ τῶν *θηρσκευτῶν* τοῦ θεοῦ Σαράπιδος¹ ὡς εὐεργέτης αὐτῶν, εἰς ἄλλην δὲ ἐπιγραφὴν τιμᾶται ὁ ὁμώνυμος υἱὸς του ὑπὸ τῶν ἰδίων θηρσκευτῶν ὡς ἀγωνοθέτης τῶν μεγάλων Ἀσκληπείων², εἶναι μᾶλλον πιθανὸν ὅτι ἦτο λειτουργὸς τῆς λατρείας τῶν ἐν Φιλίπποις λατρευομένων αἰγυπτιακῶν θεοτήτων Σαράπιδος καὶ Ἰσίδος καὶ ὄχι τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας³. Ἐπίσης εἰς τοὺς Στόβους ἀπαντᾷ ἐν ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς ἀρχιερεὺς καὶ μία ἀρχιέρεια⁴. Ἐπειδὴ καὶ ἐδῶ προστίθεται ἅπαξ εἰς τὸν ἀρχιερέα ὁ κατὰ γενικὴν προσδιορισμὸς τῶν *Στοβαίων*, μᾶλλον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀνάτατοι λειτουργοὶ καὶ ἐπόπται τῆς τοπικῆς λατρείας καὶ ὄχι τῆς αὐτοκρατορολατρείας. Ἄλλως θὰ ἀνεμένομεν τὸν προσδιορισμὸν «τῶν *Σεβαστῶν*» ἀντὶ «τῶν *Στοβαίων*», τοσοῦτῃ μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τοὺς Στόβους μᾶς παραδίδεται *ἱέρεια τῶν Σεβαστῶν*⁵. Ἄρα ὁ ἑλληνικὸς τίτλος «ἀρχιερεὺς», τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τὰς ἀποικίας, δὲν ἀντιστοιχεῖ πάντοτε πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν «*flamen*», ἓνα τίτλον, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἐδίδοτο εἰς τοὺς ἱερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας.

2. *Sacerdotes* (*ἱερεῖς, ἱέρειαι*). Οἱ *sacerdotes* δὲν ἦσαν, ὅπως οἱ *flamines*, λειτουργοὶ μόνον τῆς αὐτοκρατορολατρείας, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων καὶ οἱ φύλακες τῶν ἱερῶν αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ *sacerdotes* (*ἱερεῖς*) πρέπει νὰ ἦσαν πολυπληθεστεροὶ αὐτῶν καὶ οὕτως ἐμφανίζονται εἰς τὰς πηγὰς μας. Τῆς αὐτοκρατορολατρείας γνωρίζομεν σήμερον μόνον τρεῖς *sacerdotes*, δηλ. δύο *sacerdotes* (=ἱέρειαι)⁶ (*divae*) *Augustae* (1ος μ.Χ. αἰ.)⁷, τ.ἔ. τῆς αὐτοκρατείας Λιβίας, τῆς

¹ BCH 59 (1935), 140 κέ., ἀρ. 40 [=RA 8 (1936), 263, ἀρ. 45].

² BCH, ἔ.ἀ. ἀρ. 41 [=RA, ἔ.ἀ., ἀρ. 46].

³ Ὁ P. Lemerle, BCH, ἔ.ἀ. 144, πιστεύει ὅτι ὁ Κο. Φλάβιος Ἑρμαδίων, ὅστις εἰς τὴν μίαν τῶν ἐπιγραφῶν φέρεται καὶ τὸν τίτλον «*γυμνασιάρχος*», ἦτο ἀρχιερεὺς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας, γυμνασιάρχος ὁμοῦ τοῦ θιάσου τῶν θηρσκευτῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων τιμᾶται. Ἀντιθέτως ὁ P. Collart, ἔ.ἀ. 453, δὲν ἀποφαίνεται μὲν κατηγορηματικῶς (βλ. ὑπόσημ. 2), κατατάσσει ὁμοῦ αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀξιωματῶν τοῦ θιάσου.

⁴ ÖJh 28 (1933), 133, ἀρ. 2. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 368. 1273. 1277.

⁵ REG 70 (1957), 113. Βλ. καὶ Spomenik 71 (1931), 329, ἀρ. 637 καὶ REG 71 (1958), 226, ἀρ. 303.

⁶ Ὁ τίτλος *sacerdos* τῆς αὐτοκρατορολατρείας μαρτυρεῖται μόνον δι' ἱέρειας, ὄχι δι' ἱερεῖς. Βλ. P. Riewald, RE 2R I, 1652 ἐν λ. *sacerdos*.

⁷ CIL 3, 651 [=Δήμιτσα, ἀρ. 981]: Cornelia P. fil. Asprilla, sac(erdos) divae | Aug(ustae) ann. XXXV h. s. e. BCH 57 (1933), 347, ἀρ. 13c [βλ. καὶ P.

συζύγου τοῦ Αὐγούστου, εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ μίαν ἱέρειαν τῶν Σεβαστῶν εἰς τοὺς Στόβους (2ος μ.Χ. αἰ.)¹. Πολλοὶ περισσότεροι εἶναι οἱ ἱερεῖς καὶ ἱέρεια τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων. Οὗτως ἐκ τοῦ Δίου μᾶς παραδίδεται μία ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς², ἐκ τῶν Στόβων μία ἱέρεια τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας (2ος μ.Χ. αἰ.)³ καὶ ἐκ τῶν Φιλίππων μία sacerdos τῆς Deana Minervia⁴, εἰς ἱερεὺς τῆς Ἀνεϊκήτου Νεμέσεως⁵, τρεῖς sacerdotes τοῦ ρωμαϊκοῦ θεοῦ Σιλβανοῦ (2ος καὶ 3ος μ.Χ. αἰ.)⁶ καὶ τρεῖς ἱερεῖς τῶν λατρουομένων ἐκεῖ αἰγυπτίων θεῶν, δηλ. εἰς sacerdos Isidis, εἰς ἱερεὺς τῆς Εἰσιδος καὶ τοῦ Σαράπιδος καὶ εἰς «ἰερτεύσας θεοῖς» (= τοῖς αἰγυπτίοις)⁷. Τεσσάρων sacerdotes ἢ θεότης, ἦν ὑπηρετοῦν, δὲν δηλοῦνται, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνωμέν τι μετὰ βεβαιότητος. Τούτων δύο προέρχονται ἐκ τῶν Φιλίππων⁸ καὶ ἄλλοι δύο

Collart, ἐ.ά. 265]: sacerdot[ī] divae | Aug(ustae). Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐ.ά. ἀρ. 783. 1488.

¹ REG 70 (1957), 113, βλ. καὶ 71 (1958), 226, ἀρ. 303 : [Ἀρτέμι]δος Λοχίας ἱέρειαν καὶ Σεβαστῶν | [Κ]λαυδίαν Πρεῖσκαν, ἱερασαμένην ὁσιώτα/τα ἔτσι ζ', μαρτυρηθεῖσαν τε ἐπὶ ἀγνείᾳ | ὑπὸ τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος· Μεστρία Πρεῖσκα, ἡ ἔγγονος, λαβούσα τόπον δόγματι βουλήs.

² Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 13, ἀρ. 6 : Ἡ πόλις· | Κασσιαν Σαβεῖναν, | Κασσίου Σαβεῖνου θυγατέρα | καὶ Σατυρίας Σεκούνας, | τὴν ἱέρειαν τῆς Ἀθηνᾶs.

³ REG 70 (1957), 113.

⁴ BCH 47 (1923), 64/5, ἀρ. 24 (Κοκκινόγεια) [Βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ά. 287, 1. 443], 1: Deanae Minervinae a[...re]stituierunt ho(c) loco vicani Sc[...]. | κλπ. ἰ Manta Zercedis, sacerdos. Περὶ τῆς Deana Minervia ἰδ. P. Collart, ἐ.ά. 396. 443.

⁵ BCH 48 (1924), 289: Μ. Βελλεῖος Ζώσιμ[ος], | ἱερεὺς τῆς Ἀνεϊκήτου Νεμ[έ]σε[ως], ὑπὲρ φιλοκονηγῶν τοῦ στέμ[μ]ματος | τὰ ἀφυδρέ[μ]ατα τῶν θεῶν | ἐκ(κ) τῶν ἰδίων ἐποίησεν. 293: [Μ. Β]ελλ[ε]ῖος | [Ζ]ώσιμος, ἱε[ρ]εὺς | [τ]ῆς Ἀνεϊκήτου Νεμ[έ]σε[ως]. 49 (1925), 240: Μ. Βελλεῖος [...]λῆνος Ζώσιμος, | [ἱερεὺς Νεμ[έ]σε[ως] τῆς θεοῦ Ἀνεϊκή[του] ὑπὲρ φιλ[ο]κονηγῶν τοῦ στέμ[μ]ματος. Βλ. καὶ SEG 3 (1929), 104, ἀρ. 499. 500. 501. P. Collart, ἐ.ά. 470. Δ. Κανατσούλη, ἐ.ά. ἀρ. 303.

⁶ CIL 3, 633 I, 2, 4: Alfenus Aspasius, sac(erdos) καὶ II, 3, 2: M. Alfenus Aspasius, sacerdos. II, 3: sac(erdote) Urbano. 4: L. Vullatius Urbanus, sac(erdos). IV, 2: sacerdotē Magio Bictore. Βλ. καὶ Δήμιτσα, ἀρ. 934. 935. 937. ILS, ἀρ. 5466. P. Collart, ἐ.ά. 266. 403/4. Ὅλοιοι αὐτοὶ ἦσαν sacerdotes cultorum Silvani.

⁷ BCH 47 (1923), 59/60, ἀρ. 18: [Ἰ]σίδι Reg(inae) | L. Titonius | Suavis, sac(erdos), mensam et basim d(e) s(uo) p(osuit). 53 (1929), 81, ἀρ. 5: L. Titonius Suavis, | sac(erdos) Isidis, in sup(eriore) it(inere) | petr(am) ex suo exci[dit] | et grad(us) fecit. 53 (1929), 76, ἀρ. 1: Πρεῖσκαν Φον/τήϊαν ὁ ἱερεὺς | τῆς Εἰσιδος | Καλλίνικος Καλλίνει[κου]. 77/8, ἀρ. 2: Ὄρφ-Ἀπόλλων-Ἀρφοκράτη | ὁ ἱερεὺς τῆς Εἰσιδος καὶ Σαράπιδος Καλλίνεικος | Καλλίνεικου. 79, ἀρ. 3: [...Ἀρ]//[φοκρ]ᾶται | [Εἰσι]δι | [κα] | Σερά[πιδ]ι ἐν[ξ]ά[μ]ενος | [ἀ]νέθηκεν. 80, ἀρ. 4: Κάστωρ | Ἀρτεμιδώρον | ἱερητεύσας | θεοῖς. Ἴδὲ καὶ BCH 45 (1921), 544 κέ. (Chron. d. fouill.). 53 (1929), 81 κέ., ἀρ. 6. RHR 86 (1922), 181/2. SEG 3 (1929), 105. P. Collart, ἐ.ά. 447. Δ. Κανατσούλη, ἐ.ά. ἀρ. 675. 699. 1357.

⁸ CIL 3, 643 [=Δήμιτσα, ἀρ. 984] (Καβάλα): HIC/||| | SODALICIV |

ἐκ τοῦ Δίου¹. Οἱ ἱερεῖς τῶν ἀποικιῶν ἦσαν, ὅπως καὶ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, αἰρετοί. Ἐξελέγοντο δι' ἐν ἔτος καὶ τὸ ὄνομά των ἐχρησιμοποιεῖτο τότε πρὸς χρονολόγησιν τῶν πράξεων, αἵτινες συνεδέοντο μὲ τὸ ἱερὸν ἢ τὸν θεόν, εἰς ὃν οὗτοι ὑπῆρέτου². Ὅπως βλέπομεν, τὴν ἱερωσύνην ἐλάμβανον ὄχι μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, αἱ τελευταῖαι κατὰ προτίμησιν τὴν τῶν θεινῶν. Ἡδύνατο ἀκόμη αὐταὶ νὰ λάβουν ταυτοχρόνως τὴν ἱερωσύνην δύο θεοτήτων· οὕτως ἡ Κλαυδία Πρεῖσκα π.χ. εἰς τοὺς Στόβους ἦτο ἱέρεια τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας καὶ τῶν Σεβαστῶν. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οὐδεὶς τῶν ἱερέων φέρει τίτλον ἄλλου ἀξιώματος, πολιτικοῦ ἢ στρατιωτικοῦ. Ἐπειδὴ ὁμως διαφοραὶ οὐσιώδεις δὲν ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν sacerdotes (ἱερέων) τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν ἱερέων τῶν μακεδονικῶν πόλεων³, μᾶλλον πρέπει τοῦτο νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς πηγὰς. Πάντως οὔτε ἡ ἐκλογή των δι' ἐν ἔτος ἠμπόδιζε τὴν ἀνάληψιν ἄλλων ἀξιομάτων οὔτε ἡ ἐν τῇ ἀποικίᾳ κοινωνικὴ των θέσις ἀπέκλειεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, καθ' ὅσον πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχον τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν, ὡς δεικνύουν τὰ tria nomina αὐτῶν, καὶ ἄρα ἦσαν πολῖται (civis) τῶν ἀποικιῶν. Ἱερεῖς εἶχεν ὄχι μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ πᾶς λατρευτικὸς σύλλογος, ὅπως π.χ. οἱ cultores Silvani εἰς τοὺς Φιλίππους⁴, ἀκόμη καὶ τὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, ὅσα ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν λατρείαν θεοτήτός τινος. Ὅπως εἰς τὰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις, καὶ εἰς τὰς ἀποικίας οἱ ἱερεῖς ἐφρόντιζον διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν τοῦ ἱεροῦ, εἰς τὸ ὅποιον ἦσαν ἐμπειστημένοι, καὶ πολλὰκις ὑπεβάλλοντο καὶ οἱ ἴδιοι εἰς ὄχι εὐκαταφρονήτους δαπάνας δι' αὐτό⁵. Τοὺς ἱερεῖς τῶν ἀποικιῶν παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μας καθ' ὅλους τοὺς τρεῖς αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας.

3. *Antistites*. Οἱ antistites, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας, ἦσαν ἱερεῖς διαφόρων

APION SVOC[uriti] | sacer(ote) Lu[perco]...]. 14206, 12 [=F. Cumont, Rev. de l' instr. publ. en Belg. 41 (1898), 336, ἀρ. 14 (Καλαμπάκι): [...].idem dedi|cavit su[b] | sac(erdote) Tit[io] | Symph[oro]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 266. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 846. 1356.

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 191: [...] Gaesaris quinq(uennialitatis) praef(ecto)...[.].ο, Mestria C. f. Aquilina, sacerdos κλπ. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ., ἀρ. 56 [βλ. καὶ A. Plassart, BCH 47 (1923), 165]: [sacer]doti | Domitio | [A]gathopodi. Ἰδὲ καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 424. 931.

² Βλ. π.χ. CIL 3, 633 II, 3: sac(erdote) Urbano. IV, 2: sacerdotē Magio Bictore. 14206, 12: su[b] sac(erdote) Tit[io] Symph[oro].

³ Πρβ. Μακεδονικά 5 (1961-63), 74. 80.

⁴ Βλ. ἀνωτέρω σ. 55, ὑποσημ. 6.

⁵ CIL 3, 633 I, 2, 4. II, 3, 4. BCH 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 53 (1929),

77 κέ., ἀρ. 2. 3. 4. 5. 6.

θεοτήτων καὶ ἐπόπται τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν¹. Ἦσαν δὲ αὐτοὶ ἄρρενες καὶ θή-
λει· καὶ οἱ μὲν ἄρρενες ἦσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν θεῶν ἀδιακρίτως γένους,
οἱ δὲ θήλειες κατὰ προτίμησιν θεινῶν. Ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν
ἀποικιῶν ἀπαντᾷ μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους μία *antistes Dean(a)e Gas-*
*zoriorae*². Ὅπως βλέπομεν, αὕτη ἦτο ἰέρεια τοπικῆς θεότητος, τῆς Ἀρτέ-
μιδος Γαζωρίας, ἡ ὁποία ἐλατρεύετο καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας.
Ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο τῆς ἐπιδράσεως, ἦν ἡσκει ὁ γηγενῆς πληθυσμὸς
ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν.

4. *Pontifices*. Ὁ θεσμὸς τῶν ποντιφικῶν μετηνέχθη ἀπὸ τὴν Ρώ-
μην εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ τὴν ἴδρυσιν αὐτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν τὰ ἔρ-
γα αὐτῶν θὰ ἦσαν οἷα καὶ εἰς τὴν Ρώμην⁴. Κύριον λοιπὸν ἔργον τῶν θὰ
ἦτο ἡ διαφύλαξις, ἡ ἀναμόρφωσις καὶ διατύπωσις τοῦ ἱεροῦ δικαίου, ἐπὶ
πλέον ἡ ἐπιστάσις καὶ ἐπιτήρησις τῆς λατρείας καὶ πάσης θρησκευτικῆς
πράξεως, ἡ ἐπιβλεψίς ἐπὶ τῶν θυσιῶν ἐν γένει, ἡ διαφύλαξις καὶ ἐποπτεία
τοῦ ἡμερολογίου τῆς ἀποικίας καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ συνυφασμένος καθορι-
σμὸς τῶν ἑορτασίων ἡμερῶν⁵. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπετέλουν
οὗτοι σύλλογον (*collegialitas*), ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην⁶, οὐδὲν ὁμοίως
εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Δυστυχῶς ἐξ ὄλων τῶν
ἀποικιῶν τοὺς συναντῶμεν μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους, εἰς δύο ἐπιγραφὰς⁷
τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις οἱ *pontifices* φέρουν
τίτλους καὶ ἄλλων ἀξιομάτων, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν· ὁ εἰς διετε-
λεσε *flamen [divi] Augusti* καὶ *Πvi[r i(ure) d(icundo) qui]nq[ue]n[na]lis*], ὁ δὲ ἄλλος *flamen divi Claudii* καὶ ἐτιμήθη μετὰ τὸν ἱερὸν ἵππον
καὶ μὲ τὰ διάσημα τῆς δεκαδαρχίας καὶ τῆς διανδρίας. Ἐκ τούτου συνά-
γομεν ὅτι τὸ ἱερατικὸν τοῦτο ἀξίωμα, ἂν καὶ ἰσόβιον⁸, δὲν ἀπέκλειε τὴν

¹ Βλ. Habel, RE II, 2536/7, Art. Antistes. Παραπομπὰς εἰς ἀρχαίας πη-
γὰς βλ. εἰς K. E. Georges, Latein. Handwörterbuch ἐν λ. antistes.

² CIL 3, 14206, 13 [= BCH 22 (1898), 345 κέ. = F. Cumont, ἔ.ἀ. 337, ἀρ.
18. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 265. 443 καὶ ὑπόσημ. 2]: Valeria | Severa, an[ti]stes
Deane | Gaszoriorae, pe[re]titu a sancti(s)simo ordine | et decreto d[ec]urionum), ima-
ginem p[ro]p[ri]a | sua sibi et Atiario | Acmeo nepoti | suo p[ro]nendam c[on]servavit).

³ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 85.

⁴ J. Toutain, Dict. d. ant. grecq. et rom., τόμ. 4ος, 948.

⁵ Περί τῶν ποντιφικῶν γενικῶς ἰδὲ A. Bouché-Leclercq, Dict. d.
ant., τόμ. 4ος, 568 κέ. P. Riewald, RE 2R I, 1651 κέ.

⁶ P. Riewald, ἔ.ἀ. 1651.

⁷ CIL 3, 650 [= Δήμιτσα, ἀρ. 980]: P. Cornelius Asper Atiarius Monta-
nus, | equo publico honoratus, item ornamentis decurionatus et | Ivralicis, ponti-
fex, | flamen divi Claudii Philippis, ann. XXIII, h. s. e. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9:
[...pontif(ex), flamen [divi] | Augusti, Πvi[r i(ure) d(icundo)] | [quin]q[ue]n[na]lis].
Βλ. καὶ P. Collart, Philippes, 262. 265.

⁸ Βλ. P. Collart, Philippes, 265.

ανάληψιν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν ἀξιωμάτων, ἀκόμη καὶ πολιτικῶν (honores). Ὁ πρῶτος μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὅπως βλέπομεν, ἔλαβε τὸ ὑπατον ἀξίωμα τῆς κοινότητος, τὸ τοῦ δυνάδρου, μετὰ τὴν ἀνάδειξίν του εἰς ποντίφικα. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὸ ἀξίωμα ἠδύνατο νὰ ἀποκτηθῆ εἰς σχετικῶς νεαρὰν ἡλικίαν, ἐδίδετο δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μέλη ἀνήκοντα εἰς τὴν τοπικὴν ἀριστοκρατίαν· ὁ εἰς τῶν ἀνωτέρω ποντιφικῶν, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸ ἐπιτύμβιον του, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν καὶ ἀνήκεν εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Ἀτιαρίων τῶν Φιλίππων¹.

5. *Augures*. Οἱ augures, οἱ οἰωνοσκόποι τῶν Ἑλλήνων, ἀπαντοῦν συχνότερον. Μέχρι σήμερον μᾶς εἶναι γνωστοὶ δύο ἀπὸ τὸ Δίον² καὶ ἄλλοι δύο ἀπὸ τοὺς Φιλίππους³. Καὶ ὁ θεσμὸς οὗτος εἰσήχθη ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν Ρώμην εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ τὴν ἴδρυσίν των⁴. Οἱ augures, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην, ἠρμήνευον τὴν θέλησιν τῶν θεῶν διὰ τῆς παρατηρήσεως διαφόρων σημείων (signa), δηλ. τοῦ κεραυνοῦ, τῆς ἀστραπῆς, τῶν διαττόντων ἀστέρων (ex caelo), τῆς πτήσεως καὶ τοῦ κελαδήματος τῶν πτηνῶν (ex avibus), τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔτρωγον αἱ ἱεραὶ ὄρνιθες (ex tripudiis). Οὗτοι ἐξελέγοντο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ διὰ βίου⁵, ἐλαμβάνοντο δέ, καθὼς βλέπομεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς⁶, ἀπὸ τὴν τοπικὴν ἀριστοκρατίαν. Καὶ αὐτοὶ, ὅπως οἱ pontifices, ἦσαν ὀργανωμένοι εἰς ἱερατικούς συλλόγους. Εἰς τοὺς Φιλίππους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ δυνάδρου τῆς πόλεως [...] Sermo καὶ Turpilius Vetidius ἐμφανίζονται ταυτοχρόνως καὶ ὡς augures, πιθανῶς ὁ σύλλογος ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο μέλη⁷. Τοῦτο, καὶ ἂν ἦτο βέβαιον, δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν καὶ διὰ τοὺς augures τοῦ Δίου, καθ' ὅσον ἡ δύναμις τῶν ἱερατικῶν αὐτῶν συλλόγων εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποι-

¹ Βλ. Α. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 770.

² Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50 [βλ. καὶ BCH 47 (1923), 167]: Gn. Domitius | Sex(tus) | f(ilius) Sca(ptia) Secundus, | aug(ur), aed(ilis), | Irvir quinq(uennalis), | iter Irvir portic(um) | Colon(iae) D(iensis) s(ua) p(ecunia) f(aciendum) c(uravit) idemque probavit. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1: P. Antestius Amphio, | aed(ilis), augur, | Irvir quinq(uennalis) | et Antestia Iucund(a) | aedem Libero | et colonis de sua p(ecunia) f(aciendum) c(uravit).

³ CIL 3, 7342 [=BCH 8 (1884), 47, ἀρ. 2 = Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 962 = ILS, ἀρ. 5710]: Irviri quinq(uennales) Philipp(is), augu(res) | ....Sermo, Turpilius Vetidius | [per] Oppium Frontonem patrem κλπ.

⁴ Πρβ. Wissowa, RE II, 2342/3. J. Toutain, ἔ.ἀ. 948.

⁵ Βλ. Wissowa, ἔ.ἀ. 2343. P. Collart, ἔ.ἀ. 265.

⁶ Ὅλοι οἱ augures τῶν ἐπιγραφῶν μας εἶναι Ρωμαῖοι πολῖται καὶ ἔχουν λάβει καὶ ἄλλα ἀξιώματα εἰς τὴν πόλιν, πρὸς δὲ κατασκευάζουν δημόσια μνημεῖα δι' ἰδίων ἐξόδων.

⁷ Καὶ εἰς τὴν Signia τοῦ Λατίου μᾶς παραδίδονται δύο μόνον augures. CIL 10, 5961. Βλ. καὶ P. Riewald, ἔ.ἀ. 1653.

κίας συνήθως ἦτο διάφορος. Καὶ οἱ augures δὲν ἀπεκλείοντο ἀπὸ τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα: δύο ἐκ τῶν τεσσάρων διετέλεσαν aidiles, καὶ οἱ τέσσαρες δὲ duoviri quinquennales. Ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι, δηλ. οἱ ἀνά πενταετίαν ἀσκοῦντες τὴν ἀπογραφὴν καὶ τὴν τήμῃσιν τῶν πολιτῶν δὴνδροι, κατὰ κανόνα σχεδὸν εἶναι καὶ augures, εἰς τοὺς Φιλίππους μάλιστα, καθὼς εἶδομεν, καὶ οἱ δύο δὴνδροι τοῦ ἔτους. θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ υποθέσωμεν ὅτι οἱ duoviri quinquennales, οἵτινες κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρχῆς τῶν συχνὰ θὰ προσέφευγον εἰς τὴν οἰωνοσκοπίαν, ἐλαμβάνοντο κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τοὺς augures τῆς πόλεως ἢ ἐκλεγόμενοι ἐλάμβανον καὶ τὸν auguratus, φυσικὰ ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε θέσις κενὴ εἰς τὸν σύλλογον.

6. *Augustales* καὶ *seviri* (Viviri) *augustales*. Οὗτοι ἀπαντοῦν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους εἰς τὰς ρωμαϊκὰς κοινότητας καὶ εἶναι ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Αὐγούστου, ἐξ οὗ ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα. Ἐλαμβάνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν πλουσιῶν ἀπελευθέρων ἀποφάσει τῶν decuriones τῆς κοινότητος καὶ ἀπετέλουν ἰδίαν τάξιν (ordo), ἡ ὅποια ἴστατο μεταξὺ τῆς πληθῆος (plebs) καὶ τῆς τάξεως τῶν decuriones. Ἐν τούτοις εἰς τὰς περισσοτέρας κοινότητας αὐτοὶ δὲν εὕρισκοντο μεταξὺ τῶν ἐν ὀργανωτικῇ σχέσει· οὔτε δηλ. οἱ augustales προήρχοντο ἐκ τῶν διατελεσάντων seviri augustales, οὔτε οἱ seviri augustales ἀπετέλουν διοικοῦσάν τινα ἐπιτροπὴν τῶν ἀπλῶν augustales. Τοιοῦτόν τι ἀπέκλειεν ἡ ἀπ' εὐθείας ἐκλογή αὐτῶν κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν decuriones τῆς κοινότητος. Δι' αὐτὸ συνήθως συναντῶμεν εἰς ἄλλα μέρη τοὺς augustales μόνον, εἰς ἄλλα τοὺς seviri augustales¹. Τοῦτο διαπιστώνομεν καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας. Εἰς τοὺς Στόβους καὶ τὴν περιοχὴν μᾶς παρεδόθησαν μόνον augustales, εἰς τοὺς Φιλίππους seviri augustales. Τοιοῦτοτρόπως γνωρίζομεν τέσσαρες augustales ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Στόβων² καὶ ἑννέα seviri augu-

¹ Ἀπὸ τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν περὶ τῶν augustales σημειώνομεν μόνον τὰς σημαντικώτερας καὶ νεωτέρας ἐργασίας: Th. Mommsen, Römische Staatsrecht, Leipzig 1887, III, 1, 452 κέ. H. Schiller, Staats- u. Rechtsaltertümer ἐν Handbuch τοῦ I. Müller IV, 2, 180. F. Murlot, Essai sur l'histoire de l'Augustalité dans l'empire romain, Paris 1895. A. v. Premerstein παρὰ Ruzziero, Diction. Epigr. 1 (1895), 824-877. Neumann, RE II, 2349. J. Toutain ἐν Dict. d. ant. gr. et rom, τόμ. 4ος, 948. Lily R. Taylor, Augustales, seviri Augustales and seviri ἐν TAPA 14 (1914), 231-253 καὶ J. R. St. 14 (1924), 158-171. E. Kornemann, RE XVI, 619. A. D. Nock, Seviri and Augustales ἐν Mélanges Bidez, Ann. de l'inst. de phil. et d'hist. orient. de l'Univers. libre de Bruxelles 2 (1934), 627-638. G. H. Stevenson, ἔ.δ. 173.

² Spomenik 71 (1931), ἀρ. 152: [sac]rum Apoll[ini] [.] Memmius Anencletu[s], aug[ustalis]. RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113 [=AA 53 (1938), 106, σημ. 1=F.

stales ἀπὸ τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν περιοχὴν τῶν¹. Ὅλοι σχεδὸν εἶναι ἀπελευθεροί, ὅπως βλέπομεν εἰς τὸ μὴ ρωμαϊκὸν *cognomen* αὐτῶν, εἰς μάλιστα εἰς τὸ μνημεῖόν του φέρει τὸν χαρακτηρισμόν *libertus*. Οὐδεὶς αὐτῶν φέρει τίλον τινὰ τοπικοῦ ἀξιώματος· ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο ὅτι δὲν ἀνήκον εἰς τοὺς *coloni* (*municipes*) καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶχον πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Περὶ τῶν ἄλλων ἀποικίων, τοῦ Δίου, τῆς Πέλλης καὶ τῆς Κασσανδρείας, τίποτε δὲν μᾶς παρεδόθη μέχρι σήμερον. Ἴσως νῦν ἐπιγραφαὶ εἰς τὸ μέλλον δεῖξουν ὅτι καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχον *augustales* ἢ *seviri augustales*.

Εἰς τοὺς Φιλίππους πλὴν τῶν *seviri augustales* μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἐξ ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς καὶ εἰς *dendrophorus augustalis*². Ἐπειδὴ *dendrophori augustales* ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας³ ὄχι μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους, καθὼς καὶ *dendrophori* καὶ *augustales*⁴, πρέπει νὰ ὑπῆρχε στενὴ τις σχέσις μεταξὺ τῶν *augustales* (*sev. aug.*) καὶ τῶν *dendrophori*. Καὶ οἱ μὲν *augustales*, καθὼς εἶδομεν, ἦσαν οἱ φορεῖς τῆς λατρείας τοῦ Αὐγούστου καὶ γενικώτερον τῆς αὐτοκρατορολατρείας. Ἀλλὰ καὶ οἱ *dendrophori* (=ξυλουργοὶ) ἀπετέλουν εἰδικοὺς λατρευτικοὺς συλλόγους, τῶν ὁποίων προστάτης θεὸς παλαιότερον ἔθεωρεῖτο ὁ θεὸς τῶν δασῶν Σιλβανός, ἀργότε-

Parazoglou, *Z'iva Antika* 1 (1951), 281: Deo Caes(ari) Aug(usto) | p(atr) p(atr) | et munic(ip)io | Stob(ensium) Ultricem | Augustam | Sex. Cornelius | Audaleo | et C. Fulcinius | Epictetus | et L. Mettius | Epictetus, | augustales, (f)ecerunt.

¹ CIL 3, 655 [=14206, 16=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1050]: [...M]jarroniae Damalidi uxori et | Curretiae Philippicae socrae [fe]c. | IIIIIVir. aug. (Δοξᾶτον). 657 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 988]: C. Sextumiu[s] | Ianuarius | seviri aug(ustalis), an(nos) XXV, h(ic) s(itus) e(st). | [mar]to? (περιοχὴ Φιλίππων). 7341 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1102=BCH 21 (1897), 529, ἀρ. 4]: Naevius Symphorus, VIvir aug(ustalis), an(nos) X[L....], | Burrena Nice, an(nos) XXX, h(ic) s(iti) s(unt). Naevia | Symphorusa parent(ibus) | f(a-ciendum) c(uravit) (Τσατάλτσα). 7344 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 967]: [...V]ol[te].... | IIIIIVir aug., an(nos) [...] (Βουλούτσκα). BCH 47 (1923), 73, ἀρ. 30: C. Galges[tius....] | t[us], | VIvir [...] | Aconiae Q. f. | uxori et Galg(estia) | Quintae | [v]ivos (Δράμα). 79, ἀρ. 41: [...] VIvir augus(talis) | [...]jae, M. Scandilius | [...]con[figu]i? IAM (Καλαμπάκι). 58 (1934), 464/5, ἀρ. 6: Sextumiu[s] | h(ic) s(itus) e(st). 61 (1937), 412, ἀρ. 3: ERO suo VIvir. a[ugustali]... (Φιλίπποι). AE 1950/51, 62/3, ἀρ. 6: L. Licinius L. lib(ertus) | Euhemer, VIvir | aug(ustalis), sibi et | Liciniae Semne | u[x]ori et L. Licini(o) | Saturnino fil(io) | et Veturiae Philu[m]ene u[x]ori et | Licinia Hedeste lib(ertae) | v(ivis) f(aciedum) c(uravit) (Ἡ ἐπιγραφὴ εὐρέθῃ ἐν Θεσσαλονικῇ, προέρχεται ὁμως πιθανότατα ἐκ Φιλίππων).

² P. Lemerle, BCH 58 (1934), 466, ἀρ. 7: [M. V]jelleius M. lib(ertus) [...] | [dendroph]orus aug(ustalis) an(norum) L | [sibi et V]jelleiae Primigeniae, u[x]ori. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 456, ὑποσημ. 2.

³ CIL 13, 1961. 2026. 5153.

⁴ CIL 5, 3312. 5275. 9, 3938. 13, 1751. 14, 295. 309.

ρον δὲ ἢ μήτηρ τῶν Θεῶν, ἢ Κυβέλη (*Αττις). Τὰ μέλη αὐτῶν ἦσαν ἐπιφορτισμένα ὡς ἐκ τῶν ἐπαγγελματικῶν τῶν ἐνασχολήσεων μὲ τὴν κοπὴν καὶ τὴν μεταφορὰν τῶν δένδρων κατὰ τὰς τελετὰς τῆς θεᾶς καὶ ἴσως μὲ ἄλλα λατρευτικὰ ἔργα. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίωνων παρατηρεῖται ἰδιαιτέρα τις εὐνοια τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἐκπροσώπων αὐτῶν διὰ τὴν λατρείαν τῆς μητρὸς τῶν Θεῶν. Τοῦτο φυσικὸν ἦτο νὰ φέρῃ εἰς στενωτέραν σχέσιν τὰς δύο λατρείας, διαπιστοῦται δὲ τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς. Ἔτσι οἱ dendrophori, οἱ ὁποῖοι ἐντὸς τῆς κοινότητος ἀπετέλουν καὶ αὐτοὶ πολιτικὴν ὁμάδα ἰσταμένην μεταξὺ τῶν augustales καὶ τῆς plebs, θὰ ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ μετέχουν τῆς augustalitas. Ποῖα ὁμως ἀκριβῶς ἦσαν τὰ ἔργα αὐτῶν ὑπὸ τὴν διπλὴν αὐτὴν ἰδιότητα, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν¹. Οἱ δενδροφόροι, ὅπως καὶ οἱ augustales, ἦσαν ἀπελευθεροὶ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς τοπικῆς curia (decuriones).

ΔΗΜ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

¹ Περὶ τῶν dendrophori καὶ τῆς σχέσεώς των πρὸς τοὺς augustales βλέπε P. Paris, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 2ος, 101/2. E. Kornemann, RE IV, 395 κέ. ἐν λ. collegium. Cumont, RE V, 216-219 ἐν λ. Dendrophori. P. Lemerle, ἐ.ά. 466 κέ. P. Collart, ἐ.ά. 412. 456 καὶ ὑποσημ. 2.